Dünya Edebiyatından Seçmeler

HİKÂYELER
II

Voltaire

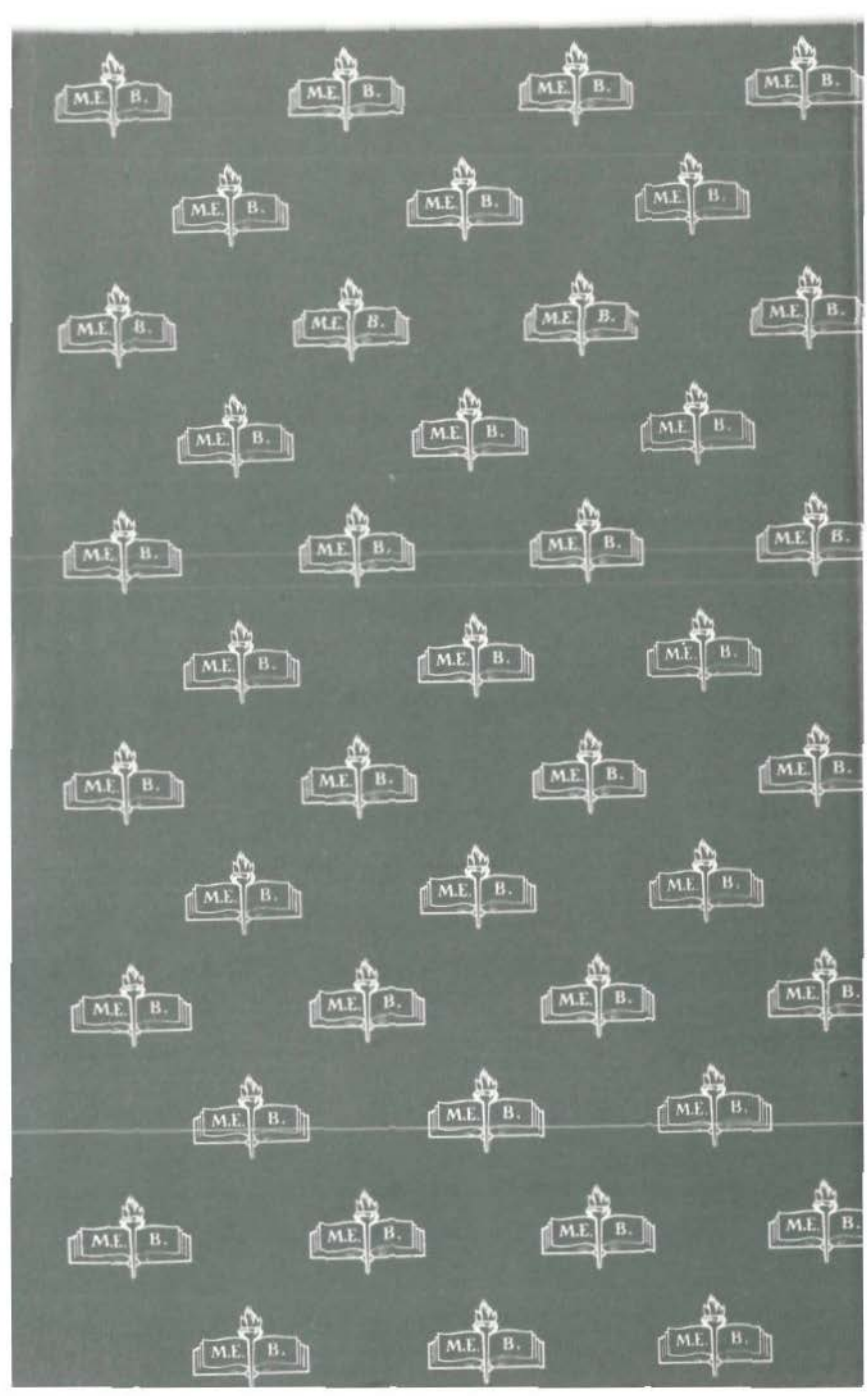
M.E. B.

MEB YAYINLARI

DÜNYA EDEBİYATINDAN SEÇMELER

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYIN ARI: 2043
BİLİM ve KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ : 354
Dünya Edebiyatından Seçmeler : 54

Kitabın adı
HİKÂYELER II
Yayın kodu
91.34.Y.0002.838
ISBN 975.11.0220.0 (Tk. No.)
ISBN 975.11.0222.7 (2. Cilt)
Baskı yılı
1991
Baskı adedi:
20.000
Dizgi, baskı, cilt
MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ

11.8.1988 tarih ve 6669 sayılı yazıları ile üçüncü defa 20.000 adet basılması uygun görülmüş birinci parti olarak 5.000 adet basılmıştır.

Dünya Edebiyatından Seçmeler

HİKÂYELER
II

Voltaire

Çeviren
FEHMİ BALDAŞ

İstanbul 1991

İÇİNDEKİLER

İyi Kalbli bir Brahman'ın hikâyesi/*9*

Jeannot ile Colin/*13*

Micromégas/*28*

Beyaz boğa/*58*

Kırk écu'lük adam/*112*

Notlar/*212*

HİKAYELER

II

İYİ KALBLİ BİR BRAHMAN'IN HİKÂYESİ

Seyahatlerimde, çok akıllı, çok uslu, çok bilgili ihtiyar bir Brahman'la tanıştım; bu adam üstelik çok zengindi de; böylece daha akıllı daha uslu görünüyordu. Çünkü hiçbir eksiği olmadığından kimseyi aldatmaya ihtiyacı yoktu. Onun hoşuna gitmekten başka hiçbir kaygıları olmıyan üç güzel karısı, evini çok güzel idare ediyorlardı. O da karılariyle eğlenmediği zaman felsefe ile uğraşıyordu.

Güzel bahçelerle çevrili, süslü, güzel evinin yanı başında, oldukça fakir, budala, sofu bir ihtiyar Hint'li kadın oturuyordu.

Bir gün Brahman bana : "Keşke hiç dünyaya gelmeseydim," dedi. Nedenini sordum. Brahman : "Kırk yıldır okuyorum, diye cevap verdi. Bu kırk yıl boş yere harcanmış demektir. Başkalarına ders veriyorum, halbuki kendim bir şey bilmiyorum; bu hal ruhumda öyle bir utanç, öyle bir tiksinme uyandırıyor ki benim için hayat dayanılması zor bir şey oluyor. Zaman içinde doğdum, zaman içinde yaşıyorum; bununla beraber zamanın ne olduğunu bilmiyorum; bilgelerimizin dediği gibi iki ilksizlik arasında bir noktada bulunuyorum, halbuki ilksizlik üzerinde hiçbir bilgim yok; mad-

deden meydana gelmişim; düşünüyorum, ama düşünceyi meydana getiren şey üzerinde hiçbir şey öğrenemedim; anlığımın, yürümek, sindirmek gibi sadece bir yeti olup olmadığını, ellerimle bir şey tuttuğum gibi kafamla düşünüp düşünmediğimi bilmiyorum. Yalnız düşüncemin ilkesi değil, hareketlerimin ilkesi de benim için gizli bir şey: neden yaşadığımı bilmiyorum; halbuki her gün bütün bu şeyler üzerinde bana akıl danışıyorlar; bir şeyler söylemek gerek; gerek ama söyliyecek bir şey de bulamıyorum; çok konuşuyorum, çok konuştuğum için de sonradan utanıyor, kendimden sıkılıyorum.

"Hele Vişnu mi Brahma'yı meydana getirdi, yoksa ikisi de ilksiz mi diye sordukları zaman daha kötü bir duruma düşüyorum. Tanrı bilir ya benim de hiçbir şeyden haberim yok; zaten bu, verdiğim cevaplardan da belli oluyor. Bana: "Ah sayın babamız! Nasıl oluyor da kötülük bütün dünyayı kaplıyor, bize anlatın," diyorlar. Bana bu soruyu soranlar kadar ben de sıkıntı çekiyorum; bazen onlara bu dünyanın her şeyin en iyisi olduğunu söylüyorum; ama savaşta perişan olup sakatlananlar buna inanmıyorlar; ben de inanmıyorum ya, ne ise: merakımın ve bilgisizliğimin yükü altında ezilerek odama çekiliyorum. Eski kitaplarımızı okuyorum; onlar da bilgisizliğimi artırıyorlar. Meslek arkadaşlarımla konuşuyo-

rum: bazıları bana hayattan kâm almak, insanlara boş vermek gerektiğini söylüyorlar; bazıları da bir şeyler bildiklerini sanıyorlar ve bir sürü zırva yumurtluyorlar; her şey, içimi kaplıyan o yürekler acısı duyguyu artırıyor. Bütün bu araştırmalardan sonra, nereden geldiğimi, kim olduğumu, nereye gideceğimi, ne olacağımı bilmediğimi düşündükçe bazen ümitsizliğe düşer gibi oluyorum."

Adamcağızın bu hali gerçekten içime dokundu: kimse ondan daha akıllı, daha iyi niyetli olamazdı. Anlığımda ne kadar çok bilgi, yüreğimde ne kadar çok duyarlık olursa o kadar bahtsız olacağını anladım.

Aynı gün, komşusu ihtiyar bir kadını gördüm: ona, ruhunun nasıl meydana geldiğini bilmediği için üzülüp üzülmediğini sordum. Sorumu bile anlamadı: Brahman'ın içini kemiren meselelerden birini bir an olsun düşünmek aklından bile geçmemişti; Vişnu'nun şekil değiştirmelerine gerçekten inanıyor, yıkanmak için arasıra Ganga suyundan alabilirse kendini kadınların en bahtlısı sayıyordu. Bu zavallı varlığın mutluluğundan hayrete düşüp, bizim filozof'un yanına döndüm, ona: "Kapınızda hiçbir şey düşünmediği halde hayatından memnun, rahat rahat yaşıyan bir makine varken, siz böyle bahtsızlığınızdan şikâyet etmeğe utanmıyor musunuz?" dedim. Bana: "Hakkınız var, dedi; kendi kendime belki yüz

kere, komşu kadın kadar budala olsaydım mutlu olacağımı söylemişimdir; bununla beraber böyle bir mutluluğu istemezdim."

Brahman'ın bu cevabı üzerimde hepsinden büyük bir etki bıraktı; kendi kendimi inceledim, aptal olmak şartiyle mutlu olmayı, gerçekten istemiyeceğimi anladım.

Bunu filozoflara anlattım, onlar da benim düşüncemi kabul ettiler. Ben yine : "Bununla beraber, diyordum; bu düşünme tarzında müthiş bir çelişme var : çünkü mesele nedir? Mutlu olmak değil mi? Zeki veya aptal olmuşuz bundan ne çıkar? Hem dahası var : kendi varlıklarından memnun olanlar, memnun olduklarından emindirler; yargı yürütenler ise iyi yargı yürüttüklerinden emin değillerdir. Şu halde mesele açık : biraz olsun bahtsızlığımıza sebeboldu mu, sağduyudan vazgeçmeliyiz." Bu düşüncemi herkes kabul etti; bununla beraber mutlu olmak için budalalığı kabul eden bir kişi bile çıkmadı. Bundan da şu sonucu çıkardım : mutluluğa önem veriyoruz ama akla daha çok...

Bununla beraber insan iyice düşünürse, aklı mutluluğa tercih etmenin, akılsızca bir iş olduğunu görür. Bu çelişmeyi nasıl açıklamalı? Ötekiler gibi mi? Bu konuda söylenecek daha çok söz var.

JEANNOT İLE COLİN

Sözlerine inanılır birçok kimseler Jeannot ile Colin'i, Auvergne'de koleji ve kazanlariyle dünyaya ün salmış bir şehir olan Issoire'da, okulda görmüşler. Jeannot çok tanınmış bir katır tüccarının oğluydu; Colin'in babası da civar köylerden birinde dört katırla tarlasını süren namuslu bir çiftçiydi; cizyeyi haracı, yardım vergisini, tuzla kazanç vergisini, şahıs vergisini ve yirmide bir denen vergiyi verdikten sonra yıl sonunda adamcağızın elinde pek öyle fazla bir para kalmıyordu.

Jeannot ile Colin, Auvergne'li olmakla beraber çok güzeldiler; birbirlerini çok severlerdi. Bundan başka aralarında, insanın sonradan hayatta karşılaşınca daima zevkle anacağı ufak tefek hâtıraları, sırları da vardı.

Tahsilleri bitmek üzereyken bir terzi Jeannot'ya üç renkli kadifeden bir elbise ile, Lyon'da yapılmış çok şık bir ceket getirdi; bir de üstü, M. de la Jeannotière'e yazılı bir mektup verdi. Colin elbiseye hayran hayran baktı, ama kıskanmadı; Jeannot ise şöyle yukardan bakar gibi bir hal aldı; işte Colin'in canı da buna sıkıldı. Bundan sonra Jeannot derslerine çalışmaz oldu. Aynanın önünden ayrılmadı, herkesi hor görmeğe başladı. Bir zaman sonra

posta arabasiyle bir uşak, elinde M. le Marki de la Jeannotière'e yazılı bir mektupla çıkageldi; bu mektupta peder bey, oğlunun Paris'e gönderilmesini emrediyordu. Jeannot posta arabasına binerken sanki kendisini koruyormuş gibi oldukça asîl bir gülümseme ile elini Colin'e uzattı. Colin zavallılığını anladı ve ağladı. Jeannot ise bütün debdebesiyle yola çıktı.

Jeannot'nun babası, gördüğü işler sayesinde kısa bir zamanda fazlasiyle mal mülk sahibi olmuştu. Meraklı okuyucuların bunu bilmeleri gerek; ama insanın böyle çabucak nasıl zengin olduğunu soracaksınız değil mi? Cevabı çok basit; insanoğlu bahtlıdır da ondan. M. Jeannot yakışıklı bir adamdı, karısı da öyle; üstelik gençti de. Varlarını yoklarını ellerinden alan bir dâva yüzünden Paris'e gittiler; orada, insanları istediği gibi kaldırıp düşüren talih kuşu, onları, Allah'ın yılı, bir topun on yılda öldürdüğünden daha çok asker öldürmekle övünebilecek tıynette, çok becerikli bir adam olan ve askerî hastahanelerin taahhüt işleriyle uğraşan birisiyle tanıştırdı. Jeannot, karısının hoşuna gitti; Jeannot'nun karısı da mütaahhidin. Çok geçmeden Jeannot işe ortak oldu; daha başka işlere de girişti. İnsan bir kere kendisini suyun akıntısına kaptırdı mı sonrası kolaydır; hiç güçlük çekmeden çok para kazandı. Kıyıdan, sizin pupayelken gittiğinizi gö-

ren ahlâksızlar gözlerini faltaşı gibi açarlar; nasıl muvaffak olduğunuzu bilmezler; rastgele sizi kıskanırlar; sizin için, okumadığınız birtakım kötü kötü yazılar yazarlar. Çok geçmeden M. de la Jeannotière adını alan, altı ay sonra da bir markilik satın alıp oğlu küçük Marki'yi Paris'te yüksek toplum hayatını görsün diye okuldan çekip çıkaran M. Jeannot'nun başına da böyle bir devlet kuşu kondu işte.

Sevgisinden hiçbir şey eksilmiyen Colin, eski arkadaşına iltifat dolu bir mektup yazıp ona, *bu satırları sırf k tebrik etmek için karaladığını* bildirdi. Küçük Marki cevap vermedi : Colin de üzüntüsünden hastalandı.

Anasiyle babası genç Markiye önce bir öğretmen tuttular : züppenin biri olan ve bir şeycikler bilmiyen bu öğretmen öğrencisine hiçbir şey öğretmedi. Mösyö, oğlunun latince öğrenmesini istiyordu. Madam ise istemiyordu. O zamanlar güzel kitaplariyle ün salmış olan bir yazara danışmak istediler. Adamcağızı yemeğe davet ettiler. Ev sahibi söze başladı : "Mösyö, Lâtince bildiğiniz ve saraya mensup olduğunuz için..."' Edebiyatçı : "Ben mi Lâtince biliyormuşum! diye cevap verdi; bir kelime bile bilmem, bundan da son derece memnunum; insan gayretini kendi diliyle yabancı diller arasında bölmezse muhakkak ki kendi dilini daha güzel konuşur. Hele bayanlarımıza

bir bakın: onların sözleri erkeklerin sözlerinden daha hoştur; mektuplarını bin kat daha ince bir dille yazarlar; onların bu üstünlükleri Lâtince bilmemelerinden ileri geliyor." Madam: Nasıl! dedi; hakkım yok muymuş? Oğlumun ince bir adam olmasını, toplum hayatında başarılı olmasını istiyorum; görüyorsunuz ya lâtince öğrenirse mahvolacak. Rica ederim siz söyleyin, tiyatro ile opera Lâtince mi oynanıyor? Bir dâvayı Lâtince mi savunuyorlar? Aşkla muhabbet denen şey de Lâtince mi oluyor?" Bu delillerle şaşkına dönen mösyö, boyun eğdi; genç Marki'nin de Cıcero, Horatius, Virgilius okumakla vaktini boş yere yitirmemesine karar verildi. Ama ne öğrenecekti? Çünkü muhakkak bir şey öğrenmesi gerekti; acaba biraz coğrafya öğrenmezmiydi? Öğretmen: "Ne lüzumu var? diye cevap verdi. Marki hazretleri malikhânesine gitmek istediği zaman arabacıları yolları bulamazlar mı dersiniz? Bana kalırsa, hiçbiri yolunu şaşırmaz. Seyahat etmek için irtifa tahtasına ne lüzum var; sonra insan, hangi arz derecesinde bulunduğunu bilmeden de pekâlâ Paris'ten Auvergne'e rahat rahat gidebilir." Baba: "Hakkınız var, dedi; ama ben, güzel bir ilimden daha bahsedildiğini duydum; sanırsam adına astronomi diyorlar." Öğretmen: "Aman Allahım! diye bağırdı. Bu dünyada insanoğlu, yıldızlara göre mi davranır? Marki hazretleri ayın veya güneşin tutulmasını hesaplamak için ne diye kafa patlatsın; hangi

almanağı açsa hem ayın ya da güneşin tutulacağı günü, hem günleri belli olmıyan bayramların tarihlerini, hem de ayın ve Avrupa'daki bütün prenslerin yaşlarını tam olarak bulabilir."

Madam, öğretmenin yerden göğe kadar haklı olduğunu söyledi. Küçük Marki neşeden kabına sığamıyordu; baba ise kararsızlık içindeydi : "O halde oğluma ne öğreteceksiniz?" diyordu. Kendisine danışılan dost : "Sevimli olmasını öğretmeli, diye cevap verdi. Hoşa gitmek çarelerini öğrenirse, her şeyi biliyor demektir : bunun da, hiç kimsenin yorulmasına lüzum kalmadan pekâlâ annesinden öğrenebilir."

Bu söz üzerine madam, sevimli cahili kucakladı; ona : "Mösyö, dedi; görüyorum ki siz dünyanın en bilgin adamısınız? Bütün bilgisini oğlum size borçlu olacak. Bununla beraber biraz tarih öğrenirse fena olmaz sanıyorum." Yazar: "Aman madam! dedi; buna ne lüzum var? Muhakkak ki bugünün tarihinden daha güzel daha yararlı bir şey olamaz. Bilginlerimizden[1] birinin dediği gibi, bütün eski zaman tarihleri uydurma masallardır; yeni zamanlar tarihi ise içinden çıkılmaz karmakarışık bir şeydir. Charlemagne Fransa'da on iki tane kişizadelik kurmuşsa, yerine geçen de ke-

keme ise bundan oğlunuz beyefendiye ne?" Öğretmen: "Bundan daha güzel bir söz olamaz diye bağırdı. Çocukların zekâsını bir sürü yararsız bilgiyle hırpalıyorlar; ama bana kalırsa bütün bilgilerin en mânasızı, her çeşit dehayı körletecek yetkide olanı muhakkak ki geometridir. Bu gülünç bilimin konusu nedir biliyor musunuz? Yüzeyler, doğrular ve tabiatta bulunmıyan noktalar. İnsan hayalinde, bir çemberle bir teğet arasından yüz binlerce eğri çizgi geçiriyor; gerçekten ise bir saman çöpü bile geçirmesine imkân yoktur. Doğrusu ya, geometri denen şey, kötü bir şakadan başka bir şey değil."

Mösyö ile madam, öğretmenin ne demek istediğini iyice anlamadılar ama düşüncesini kabul ettiler.

Öğretmen sözüne devamla: "Marki hazretleri gibi bir kişizade, zekâsını böyle boş, böyle yararsız bilgilerle yormamalı, dedi. Günün birinde topraklarının plânını çıkarmak için bir yüksek mühendise ihtiyacı olursa bu işi parasiyle de yaptırır. Çok eski zamanlara kadar yükselen kişizadeliğinin tarihini meydana çıkartmak isterse bir bénédictin papazı çağırtır olur biter. Bütün sanatlar için de bu böyledir. Bahtlı olarak doğan bir genç kişizade, ne ressamdır, ne müzisiyen, ne mimar, ne de heykelci; ama bütün bu sanatları cömertliğiyle teşvik

ederek ihya eder. Bu sanatları korumak, üzerlerinde çalışmaktan elbette daha iyidir. Marki hazretleri zevk sahibi olsun yeter; efendimiz için çalışmak, sanatçılara düşer; yüksek kimselerin (çok zengin olan kimselerin demek istiyorum), hiçbir şey öğrenmeden her şeyi bildiklerini söyliyenler çok doğru bir söz söylemişler;[2] çünkü sonunda, yaptırdıkları, parasını ödedikleri her şeyi yargılama yetkisini kazanıyorlar."

Bunun üzerine sevimli cahil söz alıp dedi ki: "Sayın madam; kişinin en büyük amacı, toplum hayatında başarılı olmaktır; bunu biraz önce siz de söylemiştiniz. Şimdi hiç çekinmeden söyleyin, bu başarı, bilgiyle mi elde edilir? Kibar insanların hiç geometriden söz ettiklerini gördünüz mü? Bugün, güneşle beraber hangi yıldızın göründüğünü bir kişizadeye kim sorar? Sofrada, Clodion ile Chevelu'nün Ren nehrinden geçip geçmediğini kim kime sorar?" Güzelliğinden ötürü birkaç kere kibar insanlar arasına girmiş olan Markiz: kimse kimseye sormaz, diye bağırdı. Oğlumun da böyle boş şeyleri öğrenmekle dehasını söndürmesi doğru olmaz: ama kendisine ne öğreteceksiniz? Çünkü sayın kocamın dediği gibi, genç bir kişizadenin fırsat düştükçe kendisini gösterebilmesi lâzım. Bir papazın ağzından duymuştum; bilgilerin en faydalısı, şimdi adını hatır-

lıyamadım ama B harfiyle başlıyan bir bilgiymiş." — "B harfiyle mi dediniz? Sakın botanik olmasın?" — "Hayır onun söylediği botanik değildi; B ile başlıyor; sonunda da on var..." — "Anladım, anladım, madam; (Blason) armacılık demek istiyorsunuz; gerçekten bu, çok derin bir bilimdir; ama kişizadeler arabalarının kapılarına arma çizdirmek âdetini bıraktıkları zamandan beri modası geçen bir bilimdir; bununla beraber uygar bir ülkede en yararlı şeylerden biri de budur. Zaten insan ömrü bile, bunu öğrenmeğe yetmez; bugün hemen her berberin bir arması vardır; siz de pekâlâ bilirsiniz ki herkeste olan bir şeye çok az rağbet edilir." Nihayet bilimlerin kuvvetli ve zayıf yanlarını inceledikten sonra Marki hazretlerinin dans dersi almasına karar verildi.

Her şeyi yapan tabiat ona da, kısa zamanda büyük başarılarla gelişen bir kabiliyet vermişti : Marki hazretleri hafif şarkıları çok güzel bir sesle söylüyordu. Gençliğinin verdiği güzellik bu üstün istidatla birleşince, kendisine, büyük şeyler beklenen bir delikanlı göziyle bakmaya başladılar. Kadınlar tarafından sevildi; kafası da şarkı ile dolu olduğundan sevgilileri için şarkılar yazdı. Müzikli bir piyesten *Bacchus ile Aşk'ı,* bir başkasından *Gece ile Gündüz'ü* bir başkasından da *Güzellik ve Tehlike'yi* aşırdı. Ama mısralarında daima gerektiğinden fazla ya da eksik birkaç hece olduğun-

dan bunları her şarkı başına yirmi altın vererek, düzelttirdi; böylece onun da adını La Fare'lar, Chaulieru'ler, Hamilton'lar, Sarrasin'ler, Voiture'lerle birlikte *Année littéraire* dergisine koydular[3]

O zaman Markiz cenapları, bir edebiyatçının annesi olduğunu sandı ve Paris'teki edebiyatçıları yemeğe davet etti. Çok geçmeden delikanlının kafası altüst oldu; ne söylediğini anlamadan konuşmak sanatını elde etti; hiçbir işe yaramamak alışkanlığını geliştirdi. Babası onun böyle bu kadar güzel sözler söylediğini görünce, neden oğluma Lâtince öğretmedim diye hayıflandı; çünkü ona bir hakimlik satın almıştı. Daha asîl duyguları olan anne, oğlu için bir alay istemek işini üzerine aldı; delikanlı bu arada kendini aşka verdi. Aşk bazen bir alaydan daha değerlidir. Annesiyle babası büyük kişizadeler gibi yaşamak için bir sürü para harcarken o da birçok para sarf etti.

Kapı komşuları olan ve az bir para ile geçinen yüksek tabakadan genç bir dul, genç Marki ile evlenmek suretiyle mösyö ve madam de la Jeannotière'in malını mülkünü eline geçirmeğe ve böylece her şeyi güven altına almaya karar verdi. Delikanlıyı evine aldı, okşanıp sevilmesine göz yumdu, kendisinin de onu sevdiğini ima etti, zavallıyı yavaş yavaş alıştırdı, büyüledi, güçlük çekmeden kendine

bağladı. Genç Marki'yi bazen övüyor bazen de haşlıyordu; çok geçmeden ana ile babanın en iyi dostu oldu. İhtiyar bir komşu kadın aracılık etti; böyle bir evlenmenin şâşaasiyle gözleri kamaşan ana baba teklifi kıvançla kabul ettiler; biricik oğullarını, sevgili dostlarına verdiler. Genç Marki seviştiği bir kadınla evlenmek üzereydi; ailenin dostları kendisini tebrik ediyorlardı; bir yandan düğün elbiseleriyle, düğün kasideleri hazırlanıyor, bir yandan da evlenme mukavelesinin maddeleri görüşülüyordu.

Bir sabah delikanlı, aşkın, liyakatin ve dostluğun kendisine vereceği sevimli karısının dizleri dibine oturmuştu; tatlı, heyecanlı bir dille konuşuyorlar, saadelerinin ilk anlarını tadıyorlardı; güzel, rahat bir hayat geçirmek için, hayaller kuruyorlardı; tam bu sırada Markiz cenaplarının bir uşağı nefes nefese içeri girdi. — "Yeni yeni havadislerim var, diye bağırdı; icra memurları mösyö ile madamın evini boşaltıyorlar; alacaklılar her şeye el koydular; ceza evinden filân bahsediyorlar; durmaya gelmez, hemen gidip aylıklarımı alayım." Marki cenapları : "Durun bakalım, bu da ne demek? dedi. Ne oluyormuş, hele bir görelim." Dul kadın : "Evet, dedi; çabuk gidin de şu çapkınları bir cezalandırın!" Delikanlı koşa koşa gitti, eve geldi; babası çoktan cezaevine atılmıştı.

Hizmetçilerin herbiri de ellerine geçeni alıp bir yana kaçmışlardı. Annesi yapayalnız kalmıştı; iki gözü iki çeşme ağlıyordu; yanında elinden tutacak, kendini teselli edecek kimse yoktu; elinde avucunda, servetinin, güzelliğinin, suçlarının ve çılgınca masraflarının hâtırasından başka bir şey kalmamıştı. Oğul da uzun zaman annesiyle beraber ağladıktan sonra nihayet: "Umudumuzu kesmiyelim, dedi; genç dul beni çılgınca seviyor; belki o kadar zengin değil ama çok cömerttir; kendisinden eminim; hemen gider, onu alır yanınıza getiririm." Delikanlı sevgilisinin yanına döndü; onun da çok güzel genç bir subayla başbaşa verip konuştuğunu gördü. — "Yine siz mi geldiniz mösyö de la Jeannotière? Burada ne işiniz var? İnsan annesini hiç yalnız bırakır mı? Zavallının yanına gidin, ona kendisini çok sevdiğimi söyleyin: bir hizmetçiye ihtiyacım var, bu iş için annenizi tercih ederim." Subay da: "Evlâdım, dedi; yakışıklı, kibar bir insana benziyorsun; bölüğüme girmek istersen sana iyi bir maaş veririm."

Şaşkına dönen Marki, hiddetten köpürerek, eski öğretmeninin evine gitti; içini döküp ona akıl danıştı. O da ona, kendisi gibi, çocuklara öğretmenlik etmesini tavsiye etti. — "Ne çare ki hiçbir şey bilmiyorum! Bana bir şey öğretmediniz; bu hale düşmeme

sebep de sizsiniz." Delikanlı bunları söylerken hıçkırarak ağlıyordu. Orada bulunan bir züppe ona : "Roman yazın, dedi; bu iş Paris'te güzel bir kazanç kaynağıdır."

Daha çok umutsuzluğa düşen delikanlı annesinin günahlarını çıkartan papaza koştu : bu adam yalnız yüksek tabakaya mensup kadınların günahlarını çıkartan çok itibarlı bir *teaten* papazıydı; delikanlıyı görür görmez ona doğru koştu : "Marki cenapları, diye bağırdı; arabanız nerede? Sayın valideniz Markiz cenapları nasıllar?" Zavallı delikanlı ona, ailenin uğradığı felâketi anlattı. O anlattıkça papaz suratını astı, lâkayt bir hal aldı, karşısındakine yukardan bakmağa başladı. — "Evlâdım, dedi; Ulu Tanrım bu hale düşmenizi münasip görmüş olacak. Zenginlik insanların kalbini bozmaktan başka bir şeye yaramaz; demek oluyor ki, Ulu Tanrım dilenmeğe mecbur etmekle annenize büyük bir lütufta bulunmuş!" — "Evet, efendim." — "Aman ne iyi, öteki dünyada Tanrı'nın lütfuna mazhar olacak!" — "Ama sayın papaz efendi, şimdilik bu dünyada bir selâmet kapısı bulmak mümkün değil mi?" — "Allaha ısmarladık evlâdım, saraya mensup bir bayan beni bekliyor."

Marki cenapları nerede ise bayılacaktı; bütün dostları onu aynı şekilde karşıladılar; böylece dünyayı, yarım gün içinde, hayatının

geri kalan bölümünde anladığından daha iyi anladı.

Ümitsizlik içinde kıvranırken, kapalı bir yük arabasına benziyen, deriden perdelerle kapalı, eski tarzda bir arabanın ilerlemekte olduğunu gördü; bu arabanın arkası sıra tepesine kadar yüklü dört yük arabası geliyordu. Öndeki arabada kaba saba giyinmiş bir delikanlı vardı; yuvarlak, sıhhatli yüzünden neşe ve şefkat fışkırıyordu. Ufak tefek, esmer bir köylü güzeli olan karısı yanıbaşında oturuyordu. Araba bir kişizadenin arabası gibi süratle ilerlemiyordu. Yolcu, ıstırap içinde kıvranıp hareketsiz duran Marki cenaplarına uzun uzadıya bakmak fırsatını buldu. Birdenbire : "Ey Ulu Tanrım! diye bağırdı. Karşımdaki Jeannot değil mi?" Bunu duyunca Marki cenapları başını kaldırdı; araba durdu : "Evet, Jeannot! ta kendisi!" Yerinden sıçrıyan yolcu, arabadan atlayıp eski arkadaşını kucaklamak için koştu. Jeannot da Colin'i tanıdı. Ağlamaktan ve utançtan yüzü kıpkırmızı olmuştu. Colin : "Beni bıraktın gittin, dedi; ama sen istediğin kadar kişizade ol, ben seni her zaman seveceğim." Jeannot hem utancından hem sevincinden hıçkırıp ağlıyarak başından geçenlerin bir kısmını ona anlattı. Colin : "İndiğim otele gidelim, gerisini orada anlatırsın, dedi; karıcığımı bir kucakla da gidip beraber yemek yiyelim."

Üçü beraber, yükleri arabalarda bırakarak yürümeğe başladılar. — "Bütün bu eşya neyin nesi? Hep sizin mi?" — "Evet karımla benim. Şimdi memleketten geldik; kalaylı demir ve bakır işleriyle uğraşan büyük bir kurulun müdürüyüm. Hem büyüklere hem küçüklere lüzumlu bir alet satan zengin bir tüccarın kıziyle evlendim; çok iş görüyoruz; Tanrı'nın lûtfuna uğruyoruz; durumumuzu değiştirdik: bahtiyar yaşıyoruz; dostumuz Jeannot'ya yardım edeceğiz. Artık markiliği filân bırak; bu dünyanın bütün büyüklükleri bir araya gelse iyi bir dost kadar değerli olamaz. Benimle beraber memlekete gelirsen, sana işimi öğretirim, hiçbir güçlüğü yoktur; bir hisse de sana ayırırım, böylece üstünde doğduğumuz toprakta rahat rahat yaşarız."

Şaşkına dönen Jeannot, bir yandan ıstırap içinde kıvranıyor, bir yandan da seviniyordu; hem sevmek hem sevilmek istiyor, hem de utanıyordu. — "Züppe dostlarının hepsi bana yüz çevirdi; hakîr gördüğüm Colin ise tek başına yardımıma koşuyor. Ne terbiyeli çocuk!" Colin'in ruh güzelliği, Jeannot'nun kalbinde toplum hayatının henüz körletemediği tabiî iyilik tohumunu geliştirdi. Annesiyle babasını bırakamıyacağını anladı. Colin: "Annene yardım ederiz, dedi. Cezaevinde olan babana gelince, o gibi işlerden az çok anlarım; bir şey kalma-

dığını gören alacaklılar aza da razı olurlar; bütün işleri ben üstüme alıyorum." Colin ne yapıp yapıp babayı cezaevinden kurtardı. Jeannot eski işlerine yeniden başlıyan anasıyla babasıyla beraber memleketine döndü. Colin'in kızkardeşlerinden biriyle evlendi; kardeşiyle aynı tıynette olan bu kadın kocasını mesudetti. Böylece küçük Jeannot ile anası babası, saadetin boş şeyler peşinde koşmakla elde edilemiyeceğini anladılar.

MICROMÉGAS[1]

BİRİNCİ BÖLÜM

SİRİUS[2] *YILDIZINDA OTURANLARDAN BİRİNİN ZUHAL GEZEGENİNE SEYAHATİ*

Sirius adındaki yıldızın etrafında dönen gezegenlerden birinde, bizim küçük karınca yuvamıza yaptığı son seyahatte tanıdığım çok zeki bir delikanlı vardı; adı Micromégas'tı; bütün büyüklere yakışan bir ad. Boyu sekiz fersah kadardı : sekiz fersah derken, her biri beş ayak uzunluğunda yirmi dört geometrik adım demek istiyorum.

Halka her zaman faydaları dokunan bazı matematikçiler, derhal kalemle kâğıda sarılacaklar ve mademki Sirius ülkesinde oturan mösyö Micromégas'ın yüz yirmi bin kral ayağı eden yirmi dört bin adım boyu var, mademki dünyada oturan bizlerin beş ayaktan fazla boyumuz yok, küremizin ise dokuz bin fersah çevresi var diyecekler, ve bu adamı meydana getiren kürenin çevresinin bizim küçük küremizin çevresinden yirmi bir milyon altı yüz bin kere fazla olacağını hesaplıyacaklardır. Tabiatta bunun kadar sade bunun kadar tabiî

bir şey olamaz. Bazı Alman ya da İtalyan hükümdarlarının yarım saatte çevresini dolaşabileceğimiz ülkelerini, Türk, Rus ve Çin imparatorluklariyle mukayese ettiğimiz zaman bunun, tabiatın bütün varlıklar arasına koyduğu o akla sığmaz ayrılıkların küçük bir örneği olduğunu görürüz.

Efendimizin boyu söylediğim ölçüde olduğuna göre heykelcilerimizle ressamlarımızın hepsi hiç karşı komadan bedeninin çevresinin elli bin kral ayağı olduğunu kabul edecekler; bu da çok güzel bir nispettir.

Zekâsına gelince, kendisi en bilgililerimizden biriydi; çok şey bilirdi; bazı şeyleri de kendisi keşfetmişti. Daha iki yüz elli yaşına basmamıştı ki, âdet olduğu üzere kendi gezegeninin Cizvit kolejinde okurken zekâsının kuvveti sayesinde Euklides'in elli önermesini çözmüştü. Blaise Pascal'in çözdüklerinden on sekiz tane fazla; gerçekten de Pascal, kızkardeşinin dediğine göre otuz iki tanesini eğlence kabîlinden çözdükten sonra alelâde bir matematikçi ve çok kötü bir metafizikçi oldu. Dört yüz elli yaşına doğru çocukluk çağından çıkarken, yüz ayak çapında olmıyan ve alelâde mikroskoplarla görünmiyen o küçük böceklerden birçoğunu parçaladı; bu konu üzerinde çok güzel bir kitap yazdı ama, az kalsın başı belâya girecekti. Boş şeylerle uğraşmaktan zevk alan

ve bilgisiz bir adam olan memleketinin müftüsü, kitabında, şüphe uyandıran, ahenksiz, cüretkâr, dine aykırı, dinsizlik kokan birçok önermeler buldu ve zavallının yakasına yapıştı: mesele, Sirius'taki pirelerin özel şekillerinin mahiyetinin sümüklü böceklerinkiyle aynı olup olmadığını anlamaktı. Micromégas kendisini akıllıca savundu; kadınları kendisinden yana çekti; dâva iki yüz yirmi yıl sürdü. Sonunda müftü kitabı, bir sahifesini bile okumamış olan hâkimlere mahkûm ettirdi; yazara da sekiz yüz yıl saraydan uzaklaşması için emir verildi.

Micromégas, içinde belâdan ve alçaklıktan başka bir şey bulunmıyan saraydan kovulduğu için pek öyle üzülmedi. Müftünün aleyhinde çok hoş bir şarkı yazdı ama, müftü efendi aldırış bile etmedi; o da, herkesin söylediği gibi, kafasiyle duygularını geliştirmek için gezegenden gezegene seyahat etmeye başladı. Posta arabasiyle veya özel bir araba ile yolculuk edenler herhalde göklerdeki arabaları görseler donakalırlar: çünkü bizlerin kafası şu küçük çamur yığını üzerinde, kullandığımız şeylerden başka hiçbir şey alamaz. Bizim yolcu ise, çekme kuvvetine ait bütün kanunları, çeken ve iten bütün kuvvetleri çok iyi biliyordu. Bunları o kadar yerinde kullanıyordu ki, bazen bir güneş ışmının yardımiyle bazen bir kuyruklu yıldıza binerek, daldan dala konan

bir kuş gibi kendisini ve adamlarını küreden küreye götürüyordu. Kısa bir zamanda saman yolunu aştı; şunu da söylemek zorundayım ki, saman yolunun içine serpilmiş olan yıldızların arasından, Derham[3] adında bir papazın, dürbününün ucunda gördüğünü iddia ettiği gökyüzünün o güzelim yedinci katını hiçbir zaman göremedi. Mösyö Derham'ın yanlış gördüğünü söylemek istemiyorum, Allah esirgesin! Ama Micromégas tam yerindeydi; üstelik görmesini de bilirdi. Sonra, niyetim, kimseyi yalanlamak da değil... Neyse, Micromégas bir hayli dolaştıktan sonra Zuhal küresine vardı. Yeni şeyler görmeğe alışık olmakla beraber, bu küre ile içindekilerin küçüklüğünü görünce, en bilgelerin bile bazen yüzlerini buruşturan o alaycı gülümseme ile gülmekten kendini alamadı. Çünkü Zuhal, ne de olsa bizim dünyamızdan yalnız dokuz yüz kere büyüktür; bu ülkede oturanlar ise, boyları bir arşın ya da buna yakın bir şey olan cücelerdir. Bir İtalyan musikicisi Fransa'ya geldiği zaman Lulli'nin[4] bestelerine nasıl gülerse o da önceleri bu cücelere bakıp öyle güldü. Ama Sirius'ta oturan varlık zeki olduğu için, düşünen bir varlığın altı bin ayak boyunda olsa bile pekâlâ gülünç olmıyacağını anladı. Zuhal'dekileri hayrete düşürdükten sonra onlarla çabucak ahbap oldu. Son derece zeki bir adam olmakla beraber hiçbir şey keşfetmemiş olan, ama başkalarının ke-

şiflerini çok iyi açıklayan, şöyle böyle ufak şiirler yazan ve büyük hesaplar yapan, Zuhal Akademisi kâtibiyle[5] sıkıfıkı dost oldu. Okuyucularımın merakını gidermek için şimdi, günün birinde Micromégas'la bu kâtip efendi arasında geçen bir konuşmayı buraya olduğu gibi alacağım.

İKİNCİ BÖLÜM

SİRİUSTA OTURANLARLA ZUHAL'DE OTURAN ARASINDA BİR KONUŞMA

Efendimiz yatıp uzandıktan, kâtip de başını onun yüzüne yaklaştırdıktan sonra Micromégas : "Doğrusu ya, tabiat çok değişikmiş." dedi. Zuhal'li : "Evet, dedi; tabiat öyle bir çimenliktir ki çiçekleri..." Öteki : "Çimenliği filân bırakın" dedi. Kâtip : "Tabiat bir sürü sarışın ve esmer kadındır, dedi; bunların süsleri..." Öteki : "Esmerlerden bana ne?" dedi. — "O halde tabiat bir resim galerisidir; onun çizgileri..." Yolcu : "Hayır, dedi; tabiat, tabiattır. Neden onu benzetecek şeyler arıyorsunuz." Kâtip : "Hoşunuza gitmek için," diye cevap verdi. Yolcu : "Hoşuma gitmenizi değil bana bir şey öğretmenizi istiyorum. dedi. Kürenizdeki insanların kaç duyusu var. İşe bu-

nunla başlayın." Akademi üyesi : "Yetmiş iki tane, dedi; Allah'ın günü de bunun azlığından sızlanıp dururuz. Hayal gücümüz ihtiyaçlarımızı aşar; yetmiş iki duyu, bir çember, beş ayla kendimizi çok sınırlanmış buluruz; merakımıza ve yetmiş iki duyumuzdan meydana gelen bir sürü tutkuya rağmen hayatımız can sıkıntısı içinde geçer." Micromégas : "Ben de öyle sanıyorum, dedi; çünkü küremizde bizim de bine yakın duyumuz vardır, bununla beraber içimizde durmadan bize, değersiz şeyler olduğumuzu, bizden çok daha üstün varlıklar bulunduğunu söyliyen belirsiz bir istek, tarif edilmez bir saygı vardır. Biraz seyahat ettim; bizden çok aşağı ölümlüler gördüm; çok üstünleriyle de karşılaştım; ama gerçek ihtiyaçlarına göre istekleri olan, ihtiyaçlarının tümünün giderildiğini söyliyen bir kişi bile görmedim. Belki günün birinde hiçbir eksiği olmıyan bir ülkeye ulaşacağım; ama şimdiye kadar hiç kimse bana bu ülke hakkında doğru dürüst bir bilgi vermedi." Bundan sonra Zuhal'li ile Sirius'lu bir sürü şey tasarladılar; çok ince, çok karışık bir sürü yargıdan sonra, olaylara dönmek icabetti. Sirius'lu : "Ne kadar yaşarsınız?" dedi. Zuhal'li küçük adam : "Çok az!" diye cevap verdi. Sirius'lu : "Tıpkı bizim gibi, dedi; her zaman her şeyin azlığından sızlanırız. Herhalde bu, tabiatın evrensel bir yasası olacak!" Zuhal'li : "Heyhat! dedi; güneşin büyük devri-

ni yapmak için geçen sürenin beş yüz misli yaşarız (bu da bizim hesabımızla aşağı yukarı on beş bin yıl eder.) Görüyorsunuz ya âdeta doğar doğmaz ölüyoruz; varlığımız bir nokta, ömrümüz bir an, küremiz de bir atomdur. Henüz şöyle böyle bir şeyler öğrenmeğe başlarken, daha hiçbir deney sahibi olmadan ölüm gelip çatıyor. Bana gelince, hiçbir şey tasarlamağa cesaret edemiyorum; kendimi koskoca bir denizin ortasında bir damla su gibi görüyorum. Şu dünyadaki halimden utanıyorum, hele sizin karşınızda büsbütün utanıyorum."

Micromégas ona şu cevabı verdi. "Filozof olmasaydınız, ömrümüzün sizin ömrünüzden yedi yüz kere çok olduğunu söylemekle canınızı sıkmaktan korkardım; ama insanın vücudunu ilk elementlerine geri vermesi, tabiatı başka bir şekil altında canlandırması gerekince buna ölmek diyoruz; evet, bu şekil değiştirme zamanı gelince, sonsuz bir hayat sürmekle, bir gün yaşamak arasında hiçbir fark yoktur; bunu siz de çok iyi bilirsiniz. İnsanları bizden bin kere çok yaşıyan ülkeler gördüm; oralarda da homurdananlar var. Ama her yerde hayattan faydalanmasını, yaradana şükretmesini bilen sağduyu sahibi insanlar da bulunuyor. Yaradan bu evrene, takdire değer bir birlikle beraber sonsuz değişiklikler dağıtmış. Meselâ düşünen bütün varlıklar birbirinden

farklıdırlar, halbuki düşünce ve istek yetisi bakımından, esas bakımından hepsi, birbirlerine benziyorlar. Nesne her yanda yaygındır. Ama her kürede çeşitli özellikleri vardır. Sizin nesnenizde kaç çeşit özellik sayabilirsiniz?" Zuhal'li : "Eğer küremizin bugünkü şeklini sağlıyan özelliklerden söz ediyorsanız, dedi; bunlardan yüzey, nüfuz edememe, hareketsizlik, çekim, bölünebilirlik vesaire gibi üç yüz kadarını sayabiliriz." — Yolcu : "Anlaşılıyor ki, diye cevap verdi; bu küçük sayı, yaradanın küçük küreniz üzerindeki tasarılarına yetiyor. Her bakımdan onun bilgeliğine hayranım; her yanda hem ayrılıklar hem de orantılar görüyorum. Kürenizde de, içinde oturanlar da küçük; çok az duyunuz var; nesnenizin özellikleri de az : bütün bunlar Tanrı'nın eseridir. İyice incelenirse, güneşinizin rengi nedir?" Zuhal'li : "Sarıya çalan beyaz, dedi. Işınlarından birini böldüğümüz zaman, içinde yedi renk buluruz." Sirius'lu : "Bizim güneşimiz kırmızıya çalar, dedi; bir ışınında da otuz dokuz renk vardır. Yakından gördüğüm güneşlerin hiçbiri ötekine benzemez; tıpkı sizde olduğu gibi, hiçbir yüz ötekine benzemiyor."

Bu ve buna benzer birçok sorulardan sonra, Zuhal'de esaslı olarak birbirinden farklı kaç çeşit öz bulunduğunu sordu. Bunların Tanrı, uzay, madde, duyan yaygın varlıklar, duyan ve

düşünen yaygın varlıklar, hiç yaygın olmıyan ama düşünen varlıklar, birbirine nüfuz eden, birbirine nüfuz etmiyen vesaire gibi otuz kadar olduğunu öğrendi. Ülkesinde bunlardan üç yüz kadarı bulunan, seyahatlerinde de üç bin kadarını keşfeden Sirius'lu, Zuhal'li filozofu hayretler içinde bıraktı. Sonunda birbirine bildikleri şeylerin pek azını, bilmedikleri şeylerin çoğunu anlattıktan, güneşin bir dönüşü için geçen süre içinde münakaşa ettikten sonra birlikte feylozofça bir yolculuğa çıkmağa karar verdiler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİRİUS'LU İLE ZUHAL'LİNİN YOLCULUĞU

Bizim iki filozof yanlarına bir sürü matematik âleti aldıktan sonra Zuhal göklerinde yolculuğa çıkmak üzereyken, bunu haber alan Zuhal'linin metresi, sevgilisine çıkışmak için ağlıya sızlıya karşılarına dikildi. Kadıncağız, altı yüz altmış arşın boyunda, ufak tefek, güzel bir esmerdi; ama boyunun kısalığını öteki güzellikleriyle telâfi ediyordu. — "Ah! Hain! diye bağırdı; bin beş yüz yıl dayandıktan sonra tam kendimi sana vereceğim sırada sen başka

bir dünyada yaşıyan bir devle birlikte yolculuğa çıkmak için beni bırakıp gidiyorsun ha! Öyleyse git, sen herşeye burnunu sokup anlamak istiyen bir varlıktan başka bir şey değilsin, aşk nedir bilmiyorsun; gerçek bir Zuhal'li olsaydın bana bağlı olurdun. Gidip nerelerde sürteceksin? İstediğin nedir? Bizim beş ayımız senden daha az serseridir, kuşağımız ise senden daha az hercaidir; artık olan oldu, bundan sonra hiç kimseyi sevmiyeceğim." Filozof metresini kucaklayıp öptü; filozof olmasına rağmen onunla beraber ağladı; kadın da bayılıp ayıldıktan sonra gitti bir züppe ile kendini avuttu.

Bu sırada da bizim iki filozof yola çıktılar; önce, küçük küremizin ünlü sakinlerinden birinin[6] çok iyi tahmin ettiği gibi oldukça yassı olan kuşağın üstüne atladılar; buradan da aydan aya geçtiler. Son ayın yanı başından bir kuyruklu yıldız geçiyordu; uşaklariyle, aletleriyle beraber onun üstüne atladılar. Aşağı yukarı yüz elli milyon fersah gittikten sonra Müsteri'nin peyklerini gördüler. Müşteri'ye geçip bir yıl kadar burada kaldılar; bu sırada da bir hayli dikkate değer şeyler öğrendiler; enkizitör efendilerimiz bunlarda oldukça ağır önermeler bulmasalardı şimdi muhakkak kitap halinde çıkmak üzere baskıda olurlardı. Ama ben bunları, el yazmalarını, ne kadar övsek yeridir diyebileceğimiz bir cömertlik ve iyi

kalblilikle kitaplarını görmeme müsaade eden sayın *** başpiskoposunun kitaplığında okudum.

Ne ise biz yine yolculara gelelim. Müşteri'den çıktıktan sonra aşağı yukarı yüz milyon fersah kadar yürüdüler, herkesin bildiği gibi bizim küremizden beş kere küçük olan Merih gezegeninin yanından geçtiler. Bu gezegene bağlı olan, ama bizim astronomlarımızın gözlerinden kaçan iki ay gördüler. Sayın papaz Castel'in[7], bu iki ayın varlığını inkâr eden güzel yazılar yazacağını biliyorum; ama benim benzetme yoliyle yargı verenlere güvenim vardır. Bu iyi kalbli filozoflar, güneşten o kadar uzak olan Merih'in en az iki ayı olması gerektiğini bilirler. Her ne ise, bizim yolcular, gezegeni o kadar küçük buldular ki yatacak yer bulamıyacağız diye korktular, tıpkı kötü bir köy meyhanesini küçümseyip de yakın şehre kadar yürümeyi göze alan iki yolcu gibi yollarına devam ettiler. Ama Sirius'lu ile arkadaşı çok geçmeden pişman oldular. Az gittiler, uz gittiler, dere tepe düz gittiler ama hiçbir şey bulamadılar. Sonunda küçük bir ışık gördüler; burası dünya idi : Müşteri'den gelenlerin acıma duyguları uyandı. Bununla beraber bir kere daha pişman olmaktan korktukları için burada konaklamaya karar verdiler. Kuyruklu yıldızın kuyruğuna geçtiler. Hazır bir kuzey fecri bu-

lup içine atladılar ve yeni tarzda söyliyelim, beş temmuz bin yedi yüz otuz yedi tarihinde Baltık denizinin kuzey kıyılarında yeryüzüne ayak bastılar.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÜREMİZDE BAŞLARINA GELENLER

Biraz dinlendikten sonra, kahvaltı niyetine, uşaklarının oldukça temiz bir şekilde hazırladıkları iki dağı yediler. Sonra, içinde bulundukları küçük ülkeyi tanımak istediler. Önce kuzeyden güneye doğru yürüdüler. Sirius'lu ile adamlarının her adımı aşağı yukarı otuz bin kral ayağı vardı; Zuhal'li cüce ise onu, nefes nefese uzaktan takibediyordu; öteki bir adım attığı zaman, onun iki adım atması gerekiyordu; (teşbihte hata olmaz), Prusya kralının hassa alayına mensup bir yüzbaşının arkasından yürüyen küçük bir fino düşünün, manzarayı gözlerinizin önünde canlandırmış olursunuz.

Bu yabancılar çok hızlı yürüdükleri için, dünyanın çevresini otuz altı saatte dolaşabilirlerdi; güneş, daha doğrusu dünya böyle bir seyahati tam bir günde yapar; ama şunu da düşünmek gerek ki, aksi etrafında dönmek, ayak-

lariyle yürümekten daha rahattır. Gözleriyle göremedikleri *Akdeniz* denen o küçük gölle, *Büyük Okyanus* adı altında, iki köstebek yuvasını çevreliyen öteki küçük gölü geçtikten sonra hareket ettikleri yere döndüler. Cüce, bacaklarının yarısına kadar suya battı, öteki ise yalnız topuklarına kadar ıslandı. Giderken olduğu gibi gelirken de, bu kürenin altında ya da üstünde insanlar olup olmadığını anlamak için ellerinden geleni yaptılar. Eğildiler, yere yattılar, her tarafı yokladılar; ama gözleriyle elleri, burada sürünen küçük varlıklardan çok hem çok büyük olduğu için, bu kürede yaşamak şerefine nail olan bizlerle öteki hemşerilerimizin varlığından şüpheye düşecek hiçbir şey sezemediler.

Bazen çok çabuk yargılarda bulunan cüce, önce yeryüzünde kimseciklerin bulunmadığını sandı. Bunun için ileri sürdüğü birinci delil de kimseyi görmemiş olmasıydı. Micromégas ona, bunun kötü bir yargı olduğunu nezaketle anlattı : "Çünkü, dedi; siz, o küçük gözlerinizle, benim çok iyi gördüğüm ellinci büyüklükteki bazı yıldızları göremezsiniz; bundan da o yıldızların var olmadığı sonucunu mu çıkaracaksınız?" Cüce : "Ama, dedi; çok iyi yokladım." Öteki : "Ama, diye cevap verdi; iyice duymadınız." Cüce : "Ama, dedi; bu küre o kadar kötü kurulmuş ve o kadar düzensiz ki,

sonra bana gülünç gelen öyle bir şekli var ki! Her şey burada kişiye karmakarışık gibi geliyor : hiçbiri dümdüz akmıyan şu küçük ırmakları, yuvarlak mıdır, dört köşe midir, beyzi midir, yoksa başka bir şekilde midir bir türlü anlaşılamıyan şu gölleri, kürenin üstünde yer yer diken gibi yükselen ve ayaklarımın derisini soyan şu küçük sivri noktaları görmüyor musunuz (dağları kastediyordu)? Hele bütün kürenin şekline bir bakın; kutuplar ne kadar yassı; güneşin etrafında dönüşünde bile bir acemilik var; bunun için de kutuplardaki topraklar zorunlu olarak verimsiz oluyor. Doğrusunu isterseniz, burada kimsenin yaşamadığını düşünmemin sebebi şu : sağduyusu olan kişiler burada oturmak istemezler." Micromégas : "O halde dedi; burada oturanlar belki de sağ duyusu olmıyan kişilerdir. Ama muhakkak olan bir şey varsa o da şu ki, burası boş yere yapılmış bir yer değil. Zuhal'le Müşteri' de her şey ölçülmüş, biçilmiş olduğu için burada her şeyin size düzensiz geldiğini söylüyorsunuz. Belki de aynı nedenden ötürü burada biraz karışıklık vardır. Size seyahatlerinde her zaman değişiklik gördüğümü söylemedim mi?" Zuhal'li bu doğru sözlerin hepsine karşı koydu. Çekişmenin sonu gelmiyecekti ama, bereket versin ki Micromégas heyecanlandığı bir sırada elmas kolyesinin ipini kopardı. Elmaslar yere düştü : bunlar, en irileri dört yüz libre,

en küçükleri de elli libre ağırlığında birbirine eşit olmıyan güzel küçük elmas parçalariydi. Cüce, birkaç tanesini topladı; gözlerine yaklaştırınca da bu elmasların yontuluşlarından ötürü mükemmel birer mikroskop olduklarını fark etti. Yüz altmış ayak çapında bir mikroskop alıp gözüne yapıştırdı; Micromégas da iki bin beş yüz ayak çapında bir elması seçti. Bunlar mükemmel mikroskoplardı; ama önce bunların yardımiyle hiçbir şey göremediler. Ayar etmek lâzımdı. Sonunda Zuhal'li Baltık denizinde iki dalga arasında kımıldayan gözle görülmez bir şey fark eder gibi oldu : bu bir balina bağlığı idi. Dikkat ederek küçük parmağiyle yukarı kaldırdı; başparmağının tırnağı üzerine koyarak, Sirius'luya gösterdi; o da, küremizde oturanların böyle bu kadar küçük olmasına yeniden kahkaha ile güldü. Dünyamızda yaratıkların bulunduğuna kanaat getiren Zuhal'li, hemen, burada yalnız balina balıklarının yaşadığına hükmetti; büyük bir ukalâ olduğu için de böyle küçük bir atomun nasıl hareket ettiğini, düşünceleri, iradesi, hürriyeti olup olmadığını anlamak istedi. Micromégas ise bu konuda çok daha ağır davrandı : hayvanı yavaş yavaş inceledikten sonra böyle bir yaratıkta can denen şeyin bulunmasına imkân olmadığı sonucuna vardı. İki yolcu bizim dünyada ruhtan eser olmadığına karar vermek üzereyken, yine mikroskobun yardı-

miyle, Baltık denizinin üstünde balina balığından daha iri bir şeyin yüzmekte olduğunu gördüler. O sıralarda, bir avuç filozofun, o vakte kadar hiç kimsenin akıl erdiremediği bir şeyi akıl edip bazı şeyler görürüz ümidiyle kutba gittiğini ve tam bu sırada dönmekte olduğunu bilmiyen yoktur[8]. Gazeteler, gemilerinin Bothnie kıyılarında karaya oturduğunu, kurtulmak için de çok güçlük çektiklerini yazdı; ama bu dünyada hiçbir zaman işin aslı bilinmez ki... Kendimden hiçbir şey katmadan olayı size olduğu gibi anlatacağım; bu da bir tarihçi için oldukça güç bir iştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İKİ YOLCUNUN YAPTIKLARI DENEYLERLE VARDIKLARI SONUÇLAR

Micromégas, o şeyin göründüğü yere doğru yavaş yavaş elini uzattı; iki parmağını, yanılırım diye korkarak şöyle bir ilerletip geri çekti; sonra da yaklaştırdı ve efendilerimizi götüren gemiyi incitmeden yakaladı; ezerim diye korktuğu için de fazla sıkmadan tırnağının üstüne koydu. Zuhal'li cüce : "Birinci hayvandan çok farklı bir hayvan" dedi; Sirius'lu ise bu sözde hayvanı avucunun içine koydu.

Geminin bir hortum tarafından yukarı kaldırıldığını ve bir çeşit kayalığın üstünde bulunduklarını sanan yolcularla gemiciler hep birden kıpırdanmaya başladılar; gemiciler şarap fıçılarını alıp Micromégas'ın elinin üstüne attılar, arkasından da kendilerini attılar. Matematikçiler irtifa tahtalarını, rasat aletlerini ve Laponyalı kızları[9] alıp Sirius'lunun parmaklarına indiler. O kadar hareket ettiler ki sonunda o da parmaklarını gıdıklıyan bir şeyin kıpırdadığını hissetti: bu, bir ayak boyunca başparmağına sapladıkları ucu demirli dört köşe bir değnekti; bu çimdiklemeden, elinde tuttuğu küçük hayvanın bir şey çıkardığını anladı, ama önce bunun farkına bile varmadı. Bir balina balığı ile bir gemiyi güç belâ gösteren mikroskop, insan kadar küçük bir varlığı sahasına alamıyordu. Burada kimsenin gururunu kırmak istemiyorum ama, kendilerine önem verenlerin benimle beraber şu küçük mesele üzerinde düşünmelerini rica edeceğim: insanların boyunu aşağı yukarı beş ayak farz edersek bizlerin yeryüzündeki değeri, on ayak çevresindeki bir kürenin üstünde boyu bir parmağın altı yüzde biri kadar olan bir hayvanın değerinden daha fazla olamaz. Dünyayı elinde tutabilen ve organları o orantıda büyük olan bir töz tasarlayın; bu tözün çok sayıda olması ihtimali de vardır: böyle bir durumda, bize, geri vermek zorunda kaldığımız

iki köye mal olan o savaşlar hakkında ne düşündüklerini rica ederim siz düşünün.

Büyük kumbaracıların kumandanlarından biri bu kitabı okusa, muhakkak askerlerinin şapkalarını iki ayak kadar uzatır; ama kendisine şimdiden haber vereyim, ne yaparsa yapsın, kendisi ve adamları hiçbir zaman son derece küçük olmaktan kurtulmıyacaklardır.

Bizim Sirius'lu filozof, şimdi sözünü ettiğim atomları görmek için ne gayretler sarf etti bilseniz! Leuwenhoek'le Hartsoeker[10], bizi meydana getiren tözü ilk olarak gördükleri veya gördüklerini sandıkları zaman, böyle bu kadar hayret verici bir keşif yapmış değillerdir. Micromégas bu küçük makinelerin kımıldadığını gördüğü, yaptıkları işleri incelediği, bütün davranışlarını birer birer izlediği zaman ne büyük bir zevk duydu bilseniz! Yol arkadaşının eline mikroskoplardan birini verirken duyduğu sevinci hele bir görseydiniz! İkisi birden : "Onları görüyoruz, diyorlardı; sırtlarında bir şeyler taşıdıklarını, eğildiklerini, kalktıklarını görüyoruz!" Bunları söylerken de, hem böyle yepyeni şeyler gördükleri, hem de onları kaybetmekten korktukları için elleri titriyordu. Eski güvensizliğini yitirip şimdi aşırı denecek derecede inanmaga başlayan Zuhal'li, çoğalma işiyle uğraştıklarını sandı : "Ah, dedi; tabiatı iş başında görüyorum." Ama görünüşe aldanıyordu; bu da ister mikroskop kullanılsın ister kullanılmasın olağan işlerdendir.

ALTINCI BÖLÜM

İNSANLARLA BAŞLARINA GELENLER

Cüceden daha iyi bakıp görmesini bilen Micromégas, atomların kendi aralarında konuştuklarını açıkça gördü; bunu arkadaşına da söyledi; cinsî münasebetler konusunda yanılmış olduğu için utanan cüce de, bu çeşit varlıkların düşüncelerini birbirlerine söyliyebilmelerine bir türlü akıl erdiremiyordu. Srius'lu gibi o da birçok dil biliyordu; atomların konuştuklarını duymuyor, bundan ötürü de konuşmadıklarını sanıyordu : hem gözle görülmiyecek kadar küçük olan bu varlıklarda ses organının ne işi vardı? Sonra, söyliyecek neleri olabilirdi bunların? Konuşmak için insanın düşünmesi veya buna benzer bir şey yapması gerek; bunlar eğer düşünüyorlarsa, ruha eşit bir şeyleri var demektir : gelgelelim bu türde, ruha eşit bir şeyin bulunduğunu söylemek ona mânasız gibi geliyordu. Sirius'lu : "Ama, dedi; demin seviştiklerini sanmıştınız; düşünmeden, birkaç söz söylemeden veya hiç olmazsa anlaşmadan varlıkların sevişebileceklerini mi sanıyorsunuz? Acaba bir delil ortaya atmak, bir çocuk meydana getirmekten daha güç müdür dersiniz? Benim için her ikisi de büyük birer sırdır." Cüce : "Artık ne inanmaya ne de inkâr etmeye cesaret edebiliyorum, dedi; artık bende düşünce filân kalmadı; hele şu böcekleri

bir incelemeye çalışalım, ondan sonra konuşuruz." Micromégas : "Âlâ!" diye cevap verdi ve hemen cebinden bir makas çıkarıp tırnaklarını kesti; başparmağının tırnağiyle bir anda geniş huni şeklinde ses yayan kocaman borazanımsı bir şey yapıp dar tarafını kulağına koydu. Huninin çevresi gemiyle bütün yolcuları içine alıyordu. En hafif sesler bile tırnağın değirmi lifleri içine giriyordu; böylece, gökyüzünün filozofu, sırf mahareti sayesinde yeryüzündeki böceklerin vızıltılarını tam olarak duyabiliyordu. Birkaç saat sonra söylenilen sözleri ayırdetmeye, daha sonra da Fransızcayı anlamaya başladı. Cüce de aynı şeyleri yaptı ama biraz güçlükle. Yolcuların hayreti her an biraz daha artıyordu. Böceklerin oldukça akıllı sözler söylediklerini duyuyorlardı : tabiatın bu oyunu onlara açıklanamaz gibi geliyordu. Tabiî Sirius'lu ile cücenin, atomlarla konuşmak için sabırsızlandıklarını anlarsınız; ama, ya gök gürültüsünü andıran Micromégas'ın sesi böcekleri sağır eder de bizi duymazlarsa diye korkuyorlardı. Seslerinin perdesini indirmek gerekti. Ağızlarına, kürdana benziyen küçük küçük çubuklar koydular; bu çubukların çok inceltilmiş olan ucları gemiye değiyordu. Sirius'lu, cüceyi dizine oturtmuştu; gemi ile içindekilerini tırnağının üstüne koymuştu; başını eğip yavaş sesle konuşuyordu. Bu tedbirlerden başka daha birçok tedbirlere başvur-

duktan sonra nihayet sözlerine şu kelimelerle başladı:

"Yaradanın elinin, sonsuz küçüklük uçurumu içinde yarattığı, gözle görünmiyen böcekler, anlaşılmaz sanılan esrarı bana apaçık gösterdiğinden ötürü Ulu Tanrı'ya teşekkür ederim. Belki sarayımda sizlere bakmaya tenezzül eden bile olmıyacak; ama ben kimseyi küçümsemem, sizleri koruyacağıma söz veriyorum."

Herhalde hiç kimse, bu sözleri işitenler kadar hayrete düşmemiştir. Sesin nereden geldiğini anlayamıyorlardı. Geminin papazı şeytanı kovmak için dua etti; gemiciler küfür savurdular; gemideki filozoflar da hemen bir sistem kurdular; buna rağmen kendileriyle konuşanın kim olduğunu bir türlü anlıyamadılar. Sesi, Micromégas'ın sesinden daha hafif olan Zuhal'li cüce, birkaç kelime ile onlara ne çeşit varlıklarla konuşmakta olduklarını anlattı. Onlara, Zuhal'e yapılan yolculuğu, bay Micromégas'ın kim olduğunu söyledi; böyle bu kadar küçük olmalarına acıdığını söyledikten sonra da her zaman yokluğa bu kadar yakın olan bu zavallı halde mi yaşadıklarını, balina balıklarına ait gibi görünen bir kürede ne yaptıklarını, bahtiyar olup olmadıklarını, çoğalıp çoğalmadıklarını, ruhları olup olmadığını ve buna benzer daha bir sürü sualler sordu.

Heyette, ruhunun varlığından şüphe edildiği için canı sıkılan ve ötekilerden daha cüretli olan bir ukalâ, irtifa tahtası üzerine koyduğu hedeflerle muhatabını tetkik ettikten sonra iki kere durakladı; üçüncüde: "Bayım, dedi; boyunuz bin arşın diye kendinizi bir..." Cüce: "Bin arşın mı! diye bağırdı; ey Ulu Tanrım! Benim boyumu da nerden biliyor? Bin arşın ha! Bir parmaklık bir hataya bile düşmüyor. Nasıl olur da şu atomcuk benim boyumu ölçebiliyor! Sakın mühendis olmasın; öyle ya boyumu ölçebildiğine bakılırsa mühendis olacak! Halbuki kendisine bir mikroskop vasıtasiyle baktığım halde henüz boyunun ne kadar olduğunu bilmiyorum!" Fizikçi: "Evet, dedi; boyunuzu ölçtüm; istersem büyük arkadaşınızın boyunu da ölçerim." Teklif hemen kabul edildi; sayın efendimiz boylu boyunca uzandı; çünkü ayakta dursaydı başı bulutlardan öteye geçecekti. Bizim filozoflar adamcağızın bir yerine kocaman bir ağaç diktiler; doktor Swift[11] bu yerin adını hemen söylerdi, ama ben bayanlara olan üstün saygımdan ötürü söyliyemiyeceğim. Sonra birbirine bağlı bir sürü üçkenler sayesinde, gördükleri şeyin yüz yirmi bin kral ayağı boyunda bir delikanlı olduğuna karar verdiler.

O zaman Micromégas şu sözleri söyledi: "Hiçbir şeyi, görünüşteki büyüklüğüne göre

yargılamamak gerektiğini şimdi, her zamankinden daha iyi anlıyorum. Böyle bu kadar küçümsenebilecek gibi görünen tözlere bir zekâ veren Ulu Tanrım! Demek sonsuz küçüklük size sonsuz büyüklük kadar az bir şeye mal oluyor; eğer bunlardan daha küçük varlıkların bulunması mümkünse, demek oluyor ki onların da, üzerine indiğim bu küreyi tek ayaklariyle kavrıyabilecek gökyüzünün o muhteşem yaratıklarından daha üstün bir zekâları olabilecek."

Filozoflardan biri, gerçekten, insandan çok daha küçük zeki varlıkların bulunduğuna hiç şüphe etmeden inanabileceğini söyledi. Ona Virgilius'un arıları hakkında uydurduğu masalları değil de Swammerdam'ın[12] keşfettiği şeylerle Réaumur'ün kesip biçtiği şeyleri anlattı. Sonunda ona, arılar insanların, bizzat Sirius'lunun az önce sözünü ettiği o koskoca hayvanların, o koskoca hayvanlar da yanlarında atom gibi göründükleri başka varlıkların yanında ne iseler, arıların yanında da öyle küçük görünen hayvanların olduğunu anlattı. Konuşma yavaş yavaş ilgi çekici bir şekil aldı, Micromeégas da şunları söyledi.

YEDİNCİ BÖLÜM

İNSANLARLA KONUŞMA

Ey, Ulu Tanrı'nın lütfuna uğrıyarak kişiliklerinde onun kuvvet ve kudretini toplıyan zeki atomlar, hiç şüphesiz ki kürenizde en temiz zevkleri tatmaktasınız : çünkü nesneniz hemen hiç denecek kadar az olduğundan baştan aşağı ruhsunuz demektir; şu halde, hayatınızı muhakkak, sevmek ve düşünmekle geçirirsiniz; ruhların gerçek hayatı böyledir. Hiçbir tarafta gerçek mutluluk göremedim; burada olduğuna şüphem kalmadı." Bu sözleri duyan filozoflar hep birden başlarını salladılar; ötekilerden daha açık kalbi olan biri, eğer çok az saygı gören bir miktar insan istisna edilirse geri kalanların hepsinin bir sürü deli, kötü ve bahtsız insan olduğunu çok samimî bir eda ile apaçık bir şekilde söyledi : "Eğer kötülük nesneden geliyorsa, kötülük etmek için bizde gerektiğinden çok nesne; yok eğer kötülük ruhtan geliyorsa, bizde gerektiğinden çok ruh var, dedi. Meselâ sizinle konuştuğum şu anda, bizim cinsten şapka giymiş yüz bin deli ile başlarına birer sarık geçirmiş yüz bin canlının birbirlerini öldürmekte olduklarını, dünya kurulduğundan beri de bunun böyle olageldiğini biliyormusunuz[13]?" Sirius'lu ürperdi; böyle ufak tefek hayvanlar arasında bu korkunç savaşların neden ileri geldiğini sordu. Filozof : "Topu-

ğunuzun büyüklüğünde bir çamur parçası yüzünden[14], dedi. Şunu da, söyliyeyim ki birbirlerini boğazlıyan bu milyonlarca insandan hiçbirinin bu çamur parçası üzerinde bir hak filân iddia ettiği yok... Söz konusu olan şey, bu çamur parçasının Sultan denen adamın mı yoksa, kendisine bilmem neden Çar denilen adamın mı olduğunu anlamaktır. Bunların hiçbiri o toprak parçasını görmüş değildir; sonra, boğazlaşmakta olan bu hayvanların hiçbiri de, uğurlarında boğazlaştıkları hayvanları görmemişlerdir."

Sirius'lu canı sıkılarak : "Ah bahtsızlar! diye bağırdı; çılgınlığın bu derecesi kimin aklına gelir? Neredeyse üç adım atıp gülünç kaatillerin kaynaştığı şu karınca yuvasını dümdüz edeceğim geliyor." Ona : "Zahmet etmeyin, dediler; bizzat kendileri bu işi görmek için uğraşıyorlar. Şunu da iyi bilin ki on yıl sonra bu bahtsızların yüzde biri bile yeryüzünde kalmaz; kılıçlarını çekmeseler bile, açlık, yorgunluk veya çılgınlık hemen hepsini alıp götürür. Zaten onları değil, hiçbir yere kımıldamıyan, yemekten sonra hazım sırasında oturdukları yerden bir milyon insanın öldürülmesini buyuran, sonra da büyük bir törenle Tanrı'ya şükran borcunu ödeten o vahşi herifleri cezalandırmak gerek." Yolcu, içinde böyle hayret verici gelişmeler keşfettiği küçük insan türüne acı-

maya başladı. Onlara: "Mademki sizler, sayıları çok az olan o bilgelerdensiniz, dedi; para için de adam öldürmediğiniz anlaşılıyor, şu halde rica ederim, söyleyin bana ne ile uğraşırsınız?" Filozof : "Sinekleri parçalar, çizgileri ölçer, sayıları bir araya getiririz; anladığımız iki üç nokta üzerinde anlaşırız, anlamadığımız iki üç bin nokta üzerinde de çatışır dururuz." Sirius'lu ile Zuhal'li, bu düşünen atomların hangi konular üzerinde anlaştıklarını öğrenmek için bazı sualler sormak hevesine kapıldılar. — "*Büyük köpek* yıldıziyle büyük *Cevza* burcu arasındaki uzunluk ne kadardır?" Hep birden : "Otuz iki buçuk derece!" diye cevap verdiler. — "Buradan aya ne kadar var?" — "Yuvarlak hesapla dünyanın yarıçapının altmış misli." — "Sizin havanızın ağırlığı nedir?" Bu son soru ile onları şaşırtacağını sanıyordu, ama yine hep birden, havanın ağırlığının aynı hacımdaki en hafif suyun ağırlığından dokuz yüz kere, duka altının ağırlığından da on dokuz bin kere daha hafif olduğunu söylediler. Bu cevaplara şaşakalan Zuhal'li cüce, on beş dakika önce ruhları olabileceğini kabul edemediği bu kimselere şimdi büyücü göziyle bakmağa başlıyordu.

Sonunda Micromégas onlara dedi ki : "Mademki dışınızda olan şeyleri bu kadar iyi biliyorsunuz, içinizde olan şeyleri muhakkak da-

ha iyi bilirsiniz. Ruhunuzun ne olduğunu, düşüncelerinizin nasıl meydana geldiğini bana söyleyin." Filozoflar önce olduğu gibi hep birden konuşmaya başladılar; ama bu sefer hepsinin düşüncesi başka başka idi. En ihtiyarları Aristo'yu ileri sürüyor, kimi Descartes'ın, kimi Malebranche'ın, kimi Leibnitz'in, kimi de Locke'un adını söylüyordu. İhtiyar bir Aristocu yüksek sesle ve kendine güvenerek şöyle dedi: "Ruh kemale ermiş bir entelekyadır; olduğu şeyi olmak kudretini kendinde bulan bir sebeptir. Louvre baskının 633 ncü sahifesinde Aristo özel olarak şunları söyler: ευτελεκειά εστι vesaire."[15] Micromégas : "Yunancayı pek öyle anlamam," dedi. Felsefeci atom : "Ben de anlamam," dedi. Sirius'lu : "O halde dedi; Aristo denen adamın sözlerini ne diye Yunanca söylüyorsunuz?" Bilgin : "Çünkü, dedi; insan hiç anlamadığı bir şeyi en az bildiği dilde söylemeli!"

Descartes'çı söz alıp dedi ki : "Ruh, bütün metafizik düşünceleri anasının karnında alan, oradan çıkınca da okula gitmek, çok iyi bildiği ama artık bilemiyeceği her şeyi yeniden öğrenmek zorunda kalan sâf bir varlıktır." Sekiz fersah boyundaki adam : "Şu halde, dedi; çenesindeki sakal bittiği zaman böyle bu kadar bilgisiz olacağına göre anasının karnındayken ruhunun böyle bu kadar bilgin olmasının ne değeri var? Ama ruhtan maksadınız nedir?"

Ukalâ : "Bu da sual mi? dedi; bunun hakkında hiçbir fikrim yok : nesne olmadığını söylüyorlar." — "Hiç olmazsa nesnenin ne olduğunu biliyormusunuz?" Herif : "Hem de nasıl, cevap verdi. Meselâ bu taş kurşunidir; şu veya bu şekildedir; üç boyutu ve ağırlığı vardır; bölünebilir de." Sirius'lu : "Peki dedi; bölünebildiğini, ağırlığı olduğunu, renginin kurşuni olduğunu söylediğin bu şeyin ne olduğunu bana söyliyebilir misin? Bazı özelliklerini görüyorsun : ama nesnenin aslını, esasını biliyor musun?" Öteki : "Hayır, dedi," — "O halde nesnenin ne olduğunu bilmiyorsun."

O zaman M. Micromégas, başparmağının üstünde tuttuğu bir başka bilgeye dönüp, ruhunun ne olduğunu, ne yaptığını sordu. Malebranche'çı filozof : "Hiçbir şey yapmaz, dedi; benim için herşeyi yapan Tanrı'dır; herşeyi onda görür, herşeyi onun sayesinde yaparım; ben işe karışmadan her şeyi yapan odur." Sirius'lu bilge : "O halde dünyaya gelmesen daha iyi olurdu," dedi. Orada bulunan bir Leibnitz taraftarına : "Ya sen dostum, dedi; senin ruhun nedir?" Filozof : "Benim ruhum, dedi; vücudum çalarken, saatleri gösteren yelkovandır; isterseniz şöyle de diyebilirim, vücudum saati gösterirken çalan odur, yahut, ruhum evrenin aynasıdır, vücudum da aynanın kenarlarıdır : apaçık değil mi?"

Locke'un ufak tefek bir taraftarı da orada yanıbaşında duruyordu; kendisine sorulduğu zaman: "Nasıl düşündüğümü bilmiyorum, dedi; ama hiçbir zaman, yalnız duygularım sayesinde düşünmediğimi de biliyorum. Nesne olmıyan, akıl sahibi tözler olabilir; bundan şüphe etmem; ama nesneye düşünce vermek Tanrı için imkânsızdır derlerse, buna inanmam. İlksiz varlığa saygım vardır; onu sınırlandırmak bana düşmez; hiçbir şey şöyledir, böyledir demem; yalnız sanıldığından çok önemli şeyler olabileceğine inanmakla yetinirim."

Sirius'lu yaratık gülümsedi : bunun ötekilerden daha bilge olduğunu anladı; Zuhal'li cüce ise, boyları bosları o derece farklı olmasaydı Locke'un taraftarını kucaklayıp öpecekti. Ama felâkete bakın ki oracıkta bütün öteki hayvancıkların sözünü kesen dörtköşe takkeli[16] bir hayvancık daha vardı; bütün sırları bildiğini, bunun Veli Thomas'ın Somme adındaki kitabında bulunduğunu söyledi; gökyüzünde oturanların ikisini de şöyle bir yukardan aşağı süzdü; onlara gerek kişilerinin, gerek dünyalarının, güneşlerinin, yıldızlarının, sözün kısası her şeylerinin yalnız insan için yapılmış olduğunu söyledi. Bu sözler üzerine bizim iki yolcu, Homeros'a göre yalnız Tanrı'nın nasibi olan o durdurulmaz kahkahayı salıvererek birbirlerinin üzerine yığıldılar; omuzlariyle gö-

bekleri gidip geliyordu; onlar böyle kahkaha ile sarsılırlarken Sirius'lunun tırnağının üstünde tuttuğu gemi, Zuhal'linin pantolunun cebine düştü. Zavallılar uzun zaman gemiyi aradılar; sonunda gemiyi de, yolcuları da bulup, hepsine birden bir çekidüzen verdiler. Sirius'lu, küçük böcekleri karşısına aldı; böyle sonsuz küçüklükte şeylerin, sonsuz büyüklükte bir gurura sahip olmalarına içinden kızmakla beraber, onlara güzel sözler söyledi : onlar için, en ince ayrıntılara varıncaya kadar her şeyi içine alan güzel bir felsefe kitabı yazacağına söz verdi. Bundan başka, kitabın içinde olayların amaçlarını da bulacaklardı. Sirius'lu yola çıkmadan önce, bu kitabı, gerçekten onlara verdi : kitabı Paris'te ilimler akedemesine götürdüler; ama kâtip[17] kitabı açtığı zaman sahifelerinin hepsinin bembeyaz olduğunu gördü. O zaman : "Ben zaten böyle olacağını biliyordum!" dedi.

BEYAZ BOĞA

İngiltere Kralının doğu dilleri tercümanı Mamaki tarafından Süryani dilinden çevrilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

PRENSES AMASİDE BİR İNEKLE NASIL KARŞILAŞTI

Mısır'da Tanis Kralı Amasis'in kızı genç prenses Amaside maiyetindeki bayanlarla beraber Péluse yolu üzerinde geziniyordu. Son derece üzgün görünüyordu, güzel gözlerinden yaşlar akıyordu. Neden üzgün olduğunu, bu üzüntüsüyle de şah babasının canını sıkmaktan ne kadar korktuğunu herkes biliyordu. Firavunların eski kâhinlerinden ve haremağalarından ihtiyar Mambrès de hemen hiç ayrılmadığı prensesin yanında idi. Onun doğduğunu görmüş, onu büyütmüş, ona güzel bir prensesin Mısır ilimlerinden hangilerini öğrenmesi gerekiyorsa hepsini öğretmişti. Amaside güzel olduğu kadar zeki, sevimli olduğu kadar da duygulu, merhametliydi; bu göz yaşları da işte, duygulu olmasından ileri geliyordu.

Prenses yirmi dört yaşındaydı. Kâhin Mambrès de aşağı yukarı bin üç yüz. Büyük Musa ile o meşhur münakaşaya girişen de bizzat oydu; herkesin bildiği gibi zafer, bu iki derin filozof arasında uzun zaman paylaşılamamıştı. Sonunda Mambrès mağlup olduysa da, bu daha çok rakîbinin tanrısal kuvvetler tarafından gözle görünür bir şekilde kayırılmasından ilerigelmişti; Mambrès'i susturmak için tanrıların işe karışması gerekliydi... (Yıllar, öteki kafalara üstün olan bu kafayı, evrensel kuvvete karşı koyan bu kuvveti azaltmıştı; ama yine de büyük bir zekâ temeli vardı : bugün bile, harabeleri büyüklüğüne tanıklık eden eski Mısır'ın o büyük anıtlarına benziyordu. Mambrès, henüz akıl danışılabilecek bir insandı; biraz ihtiyar olmakla beraber duygulu bir ruhu vardı.)

Amasis onu, kızının sarayına kâhya tâyin etti; o da bu ödevi her zamanki bilgeliğiyle başarıyordu : güzel Amasis de ahlariyle uflariyle onu kendine acındırıyordu. Bazen: "Ey benim sevgilim! Ey benim genç ve değerli sevgilim! Ey komutanların en büyüğü, insanların en olgunu, en güzeli! diye bağırıyordu. Yeryüzünden uçup gideli demek yedi yıl oldu ha! Hangı Tanrı seni sevgili Amaside'inin elinden aldı? (Bütün dünya senin ölümüne acır, ağlardı.) Sen ölmedin, Mısır'ın bilgin kâhineleri bunun böyle olduğunu kabul ediyorlar; ama sen be-

nim için öldün; yeryüzünde yapayalnız kaldım. Benim için dünya bomboş. Nasıl bir mucizenin etkisi altında kalarak tahtını ve sevgilini bırakıp gittin? Tahtın, bu dünyadaki tahtların belki en büyüğüydü. Ama bu da bir şey değil; ya seni tapınırcasına seven beni, ey benim sevgili Na..." Prenses kelimeyi bitirmek üzereyken firavunların eski haremağalarından ve kâhinlerinden bilge Mambrès ona: "O uğursuz adı ağzınıza almaktan sakının, diye bağırdı. Sarayınızdaki bayanlardan biri belki sırrınızı açığa vurur. Hepsi size bağlıdırlar; bütün güzel bayanlar da, güzel prenseslerin asîl tutkularına hizmet etmeği kendileri için bir vazife bilirler ama, içlerinden bir tanesi tutup gevezelik, hattâ daha ileri gideceğim, hainlik edebilir. Sizi çok seven babanız kral hazretlerinin, her an ağzınızdan çıkabilecek o korkunç adı söylerseniz boynunuzu vurduracağına andiçtiğini siz de bilirsiniz. Ağlayın, ama susun. Bu kanun çok ağırdır; bütün ilimleri boşuna mı öğrendiniz? Dilinize hâkim olmayı bilmeniz gerekir. Düşünün ki en büyük tanrılarımızdan biri olan Harpocrate'ın[1] bile parmağı daima ağzının üstünde durur." Güzel Amaside ağladı, ama bir daha da ağzını açmadı.

Böylece sessiz sedasız Nil kıyılarına doğru ilerlerken, ta uzaklarda, nehrin suladığı bir korulukta, tümsek gibi bir yerde oturan ve üs-

tünde kurşuni renkte eski bir elbise bulunan ihtiyar bir kadın gördü. Kadının yanında bir dişi eşek, bir köpek, bir de teke vardı. Karşısında da öyle her yılana benzemiyen bir yılan duruyordu; çünkü gözleriyle insanda hem sevgi hem de korku uyandırıyordu; derisi hem en keskin hem de en tatlı renklerle parıl parıl parlıyordu. Yarı boya kadar suyun içinde duran kocaman bir balık da bu kalabalığın en ilgi veren üyesiydi. Bir daldada bir karga ile bir güvercin vardı. Bütün bu yartaklar sanki aralarında çok heyecanlı bir şey konuşuyorlarmış gibiydiler...

Prenses alçak sesle: "Heyhat! dedi: bütün bu yaratıklar muhakkak sevgilerinden bahsediyorlardır; benim ise sevgilimin adını söylememe bile izin verilmiyor."

İhtiyar kadının elinde, yüz kulaç uzunluğunda, çelikten yapılmış, hafif bir zincir vardı; zincirin bir ucuna da çayırda otlıyan bir boğa bağlanmıştı. Boğanın rengi beyazdı. Eti budu yerinde olmakla beraber benzerine az rastlanacak kadar hafif, bir heykelcinin elinden çıkmış kadar da güzeldi. Boynuzları fil dişindendi. Sözün kısası, kendi türünün en güzel örneğiydi. Pasiphae'nin boğası[2], Europa'yı kaçırmak için İuppiter'i kılığına büründüğü boğa[3], bu güzel hayvanın atılacak tırnağı bile olamazdı. Isis'in[4] şeklini aldığı o sevimli, o güzel inek ona biraz yaklaşabilirdi belki!

Boğa, prensesi görür görmez, kalbine hükmeden ve kulaklarının dikilmesine sebebolan o parlak kısrağa yaklaşmak için eski Saana nın uçsuz bucaksız ovalarını ve nehirlerini aşan genç bir Arap atının çevikliğiyle ona doğru koşmağa başladı. İhtiyar kadın onu tutmak için bütün kuvvetiyle zincire asılıyordu; yılan da ıslıkla sanki onu korkutmak istiyordu; köpek arkasından koşuyor ve güzel bacaklarını ısırıyordu; dişi eşek yolunu kesiyor, geri döndürmek için durmadan çifte atıyordu. O kocaman balık da Nil boyunca ilerledikten sonra sudan dışarı fırlayıp boğayı yutmak ister gibi haller alıyordu; teke, korkudan olduğu yerde duruyordu; karga boğanın başı ucunda uçup duruyor sanki gözlerini oymak istiyordu. Yalnız güvercin, merakını gidermek için boğa ile beraber yürüyor ve tatlı tatlı mırıldanarak arkadaşını alkışlıyordu.

Sık sık görülmiyen böyle bir manzara karşısında Mambrès, derin bir düşünceye daldı. Bu sırada beyaz boğa, arkasından zincirini ve ihtiyar kadını sürükliye sürükliye, hayret ve korku içinde kıvranan prenses'in yanına geldi. Ayaklarına kapanıp öptü, göz yaşları döktü, ıstırap ve sevinç dolu gözlerle ona baktı, baktı, baktı... Güzel Amaside'i ürkütmeden korktuğu için böğüremiyordu. Konuşamıyordu da. Bazı hayvanlara Tanrı'nın bir vergisi olan gayet yavaş söz söylemek gücünden her nedense

bu zavallı yoksun edilmişti; ama bütün hareketleri mânalıydı. Prensesin çok hoşuna gıtti. Ufak bir eğlencenin, bir süre için olsun en derin acıları unutturabileceğini anladı. — "İşte gerçekten çok güzel bir hayvan, dedi; ahırımda olmasını isterdim."

Bu söz üzerine boğa, dört dizini büktü, toprağı öptü. Prenses : "Sözlerimi anlıyor, diye bağırdı; benim olmak istediğini söylüyor. Ey tanrısal kâhin! Tanrısal haremağası! Beni bu eğlenceden yoksun etme, şu güzel boğayı satın al; sahibi olan ihtiyar kadınla hemen pazarlığa giriş. Bu hayvanın benim olmasını istiyorum; ne olursunuz, beni bu mâsum eğlenceden yoksun etmeyin." Sarayın bütün bayanları de prensesle beraber yalvardılar yakardılar. Mambrès merhamete geldi, gidip ihtiyar kadınla konuştu.

İKİNCİ BÖLÜM

FİRAVUNUN ESKİ BÜYÜCÜSÜ BİLGE MAMBRÈS İHTİYAR BİR KADINLA NASIL TANIŞ ÇIKTI

Ona : "Bayan, dedi; siz de bilirsiniz ki kızlar ve hele prensesler için eğlence bir ıhti-

yaçtır. Kralın kızı da sizin boğanıza çılgınca âşık; onu bize satmanızı rica ederim, parasını hemen vereceğiz."

İhtiyar kadın :

— "Efendimiz, diye cevap verdi; bu değerli hayvan benim değildir. Ben ve beraberimde gördüğünüz bütün hayvanlar, onu dikkatle korumaya, bütün davranışlarını gözetlemeye ve bunların hesabını vermeye memuruz. Şu baha biçilmez hayvanı satmak mı? Allah esirgesin!"

Bu sözler üzerine Mambrès, henüz tamamiyle çözemediği karışık bir muammanın bazı taraflarını sezer gibi oldu. Kül rengi mantolu ihtiyar kadını daha dikkatle süzdü. — "Sayın bayan, dedi; ya ben yanılıyorum, ya da sizi vaktiyle görmüş olacağım." İhtiyar kadın : "Ben yanılmıyorum, diye cevap verdi; Hiram[5] Sur'da, Néphel Kérès'de[6] eski Mısır'da hüküm sürerlerken, Troia şehrinin tahribinden birkaç ay sonra, aşağı yukarı yedi yüz yıl önce Suriye'den Mısır'a yaptığım bir seyahatte sizi görmüştüm efendimiz."

İhtiyar : "Ah bayan! diye bağırdı; Endor'un[7] o önemli falcısı siz misiniz yoksa!" Falcı kadın onu kucaklıyarak : "Ya siz efendimiz, dedi; siz de Mısır'ın o büyük Mambrès'i misiniz?"

Mambrès : "Ey beklenmedik tesadüf! Ey kutsal gün! Ey tanrısal alın yazısı! diye bağır-

dı. Nil kıyılarında, muhteşem Tanis şehri yakınlarındaki şu çayırda yeniden buluşmamız hiç şüphe yok ki Ulu Tanrı'nın kurduğu düzenin bir sonucudur. Demek o küçük Lût denizinin kıyılarında ün salan, ruhları çağırmakta yeryüzünde benzeri olmıyan bayan sizsiniz öyle mi?"

— Demek, asâları yılana, gündüzleri geceye, ırmakların suyunu kana çeviren o ünlü kişi de sizdiniz öyle mi?

— Evet bayan, benim; ama ihtiyarlık yüzünden bilgilerimin ve gücümün çoğunu yitirdim. Şu güzel beyaz boğanın nereden geldiğini, onu sizinle birlikte koruyan şu hayvanların ne olduklarını bilmiyorum.

İhtiyar kadın biraz düşündükten sonra, gözlerini gökyüzüne kaldırdı ve şu sözlerle cevap verdi :

"Sevgili Mambrès, mesleklerimiz aynı ama, bu boğanın kim olduğunu size söylemememi bana bilhassa tenbih ettiler. Öteki hayvanlar hakkında merakınızı giderebilirim. Her birine ait özellikler sayesinde hepsini kolaylıkla tanırsınız. Yılan, elmayı yemesi, kocasına da yedirmesi için Havvayı kandıran yılandır. Dişi eşek sizinle aynı çağlarda yaşıyan Balaam'la[3] ıssız bir yolda konuşan eşektir. Başını her zaman suyun dışında tutan balık birkaç yıl önce

Yunus'u yutan balıktır. Şu köpek de büyük Salmanazar zamanında, Media'da Ragès'e yaptıkları seyahatte Refail aleyhisselâmla genç Tobie'nin[9] yanında giden köpektir. Şu teke, bir milletin bütün günahlarını çeken tekedir; şu karga ile şu güvercin de, hemen bütün dünyanın henüz bilmediği büyük bir olay, evrensel bir felâket olan Nuh'un gemisindeki karga ile güvercindir. İşte hepsini öğrendiniz. Ama boğa hakkında bir şey öğrenemezsiniz."

Mambrès, saygı ile dinledi. Sonra : "İlksiz varlık, istediği şeyi kime isterse ona açıklar, sayın falcı. Sizinle birlikte, beyaz boğayı korumakla görevlendirilen bütün bu hayvanları yalnız sizin o açık kalbli ve sevimli milletiniz bilir; milletinizi ise yeryüzünde hemen hiç kimse bilmez. Sizin ve sizinkilerin, benim ve benimkilerin yaptığımız mucizeler, bir gün gelecek sahte bilgeler için bir şüphe ve rezalet konusu olacak. Bereket versin ki bu mucizelere, dünyanın küçük bir kısmında Âdem oğullarının tanıyabileceği gerçek bilgeler rağbet edecekler; zaten gerekli olan da bu."

O bu sözleri söylerken, prenses kolundan tutup çekti ve : "Mambrès, dedi; şu benim boğayı almıyacak mısınız?" Derin bir düşünceye dalmış olan kâhin cevap vermedi; Amaside de iki gözü iki çeşme ağlamaya başladı. İhtiyar kadına bu sefer bizzat yalvarınağa başladı :

"İyi kalbli bayan, dedi; dünyada en çok sevdiğiniz şeylerin başı için, ananızın, babanızın hiç şüphesiz henüz yaşamakta olan sütninenizin başı için yalvarırım size, bana yalnız boğanızı değil, ona son derece bağlı gibi görünen güvercini de satın. Öteki hayvanlarınızı istemem, hepsi sizin olsun; ama hayatımın neşeli geçmesini sağlıyacak olan şu sevimli beyaz boğayı bana satmazsanız karasevdaya tutulup ölebilirim."

İhtiyar kadın, prensesin ince tülden elbisesinin eteklerini saygı ile öptü : "Prenses hazretleri, dedi; boğamı satılığa çıkarmadım; bunu ünlü kâhininiz biliyor. Yalnız boğayı her gün sarayınızın yanındaki çayırda otlamaya getirmek suretiyle size bir iyilik edebilirim; onu okşıyabilir, kendisine bisküvi verebilir, istediğiniz kadar da onunla oynıyabilirsiniz. Ama devamlı olarak yanımda bulunan ve onu korumakla görevlendirilmiş olan hayvanların gözleri önünde bulunması gerek. Eğer kaçmak istemezse hayvanlar da ona hiçbir kötülük etmezler; ama sizi gördüğü zaman yaptığı gibi yine zincirini kırmaya yeltenirse vay haline! Ölürse sorumluluk kabul etmem. Şu gördüğünüz kocaman balık hiç dinlemez onu yutar, üç gün belki de daha fazla karnında saklar; yahut size çok yumuşak, çok sevimli gibi görünen şu yılan da onu öldürücü bir şekilde sokar."

İhtiyar kadının söylediklerini çok iyi anlıyan ama konuşmıyan beyaz boğa, bütün bu teklifleri boynunu bükerek kabul etti. Ayaklarının dibine yatıyor, yavaş yavaş böğürüyordu; duygulu gözlerle prensese bakıyor, ona sanki : "Ara sıra çayırda beni görmeye gelin," diyordu. O zaman yılan söz alıp dedi ki : "Prenses hazretleri, Endor'lu bayancığın söylediklerini hiç düşünmeden yerine getirmenizi salık veririm." Dişi eşek de söz alıp yılanla aynı fikirde olduğunu söyledi. Amaside, yılanla eşeğın bu kadar güzel sözler söylemesine, böyle asîl, böyle ince duyguları olan bir beyaz boğanın bunları ifade edememesine üzüldü. Alçak sesle : "Heyhat! diye mırıldandı; sarayda bunlar olağan şeylerdir; bizde de konuşmasını bilmiyen güzel kişizadelerle, kendilerine büyük bir güvenle durmadan söy söyliyen münasebetsizler çoktur." Mambrès : "Aldanıyorsunuz, dedi; bu yılan münasebetsizin biri değil, belki son derece saygı değer bir yaratıktır."

Hava kararıyordu; prenses ertesi gün aynı saatte yine geleceğine tekrar tekrar söz verdikten sonra saraya dönmek zorunda kaldı. Saraylılar şaşakalmışlar, gördüklerinden, işittiklerinden hiçbir şey anlamamışlardı. Mambrès ise düşünceye dalmıştı. Prenses, yılanın ihtiyar kadına bayancık dediğini hatırlayınca zavallının bakire olduğu sonucuna varıyor, kendisinin de

henüz bakire olmasına üzülüyordu; bu saygı değer üzüntüsünü de, sevgilisinin adını gizlerken gösterdiği titizlikle gizliyordu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜZEL AMASİDE, GÜZEL BİR YILANLA GİZLİDEN GİZLİYE NASIL KONUŞTU

Prenses, gördükleri şeyler hakkında kimseye hiçbir şey açmamalarını maiyetindeki kadınlara tenbih etti. Onlar da söz verdiler; gerçekten de tam bir gün sözlerini tuttular. Amaside'in o gece pek az uyuduğunu herkes tahmin edebilir. Sanki büyülenmiş gibi durmadan o güzel boğayı düşünüyordu. Bilge Mambrès'le başbaşa kalınca ona : "Ey bilge dedi; bu hayvan benim başımı döndürüyor."

Mambrès : "Beni de çok düşündürüyor, dedi. Bu öküzün kendi türündeki hayvanlardan çok üstün olduğunu açıkça görüyorum. Bu işin içinde büyük bir sır olduğunu anlıyorum ama, bir uğursuzluk olacaktır diye de korkuyorum. Babanız Amasis hem öfkeli hem de bulutta nem kapan bir insandır; bu işte bizim son derece tedbirli davranmamız gerekiyor."

Prenses : "Ah! dedi; herşeyi merakettiğim için tedbirli olamam; yitirdiğim sevgili için, içimi kemiren tutkuyla kalbimde birleşecek biricik tutku budur. Demek ki, içimde şimdiye kadar duymadığım bir heyecan yaratan şu beyaz boğanın ne olduğunu bilemiyeceğim, öyle mi?" Mambrès : "Bayan, dedi; yaşım ilerledikçe bilgimin de azaldığını size açıkça söylemiştim. Ama ya ben yanılıyorum ya da o yılan, sizin öğrenmek için tutuştuğunuz şeyi biliyor. Zekâsı var, güzel söz söylemesini biliyor; üstelik çok eski zamanlardanberi bayanların işlerine karışmaya da alışmış."

Amaside : "O halde bu yılan, dedi; mutlaka, kuyruğunu ağzına koymak suretiyle, ilksizliğin sembolü olan, gözlerini açar açmaz dünyayı aydınlatan, kapar kapamaz da karanlıklar içinde bırakan Mısır'ın o güzel yılanı olacak?"

— Hayır bayan, o değil.

— O halde Aesklepios'un yılanı?

— O da değil.

— Sakın yılan şekline bürünmüş İuppiter olmasın?

— Bilemediniz.

— Anladım, vaktiyle yılan şekline soktuğunuz asânız olacak?

— Hayır diyorum size bayan; bütün bu yılanlar aynı ailedendirler. Bu yılanın ise memleketinde çok büyük bir şöhreti vardı; gelmiş geçmiş, bütün yılanların en kurnazı olarak geçinir. Ona başvurun. Ama şunu da söyliyeyim ki böyle bir teşebbüs çok tehlikelidir. Sizin yerinizde olsam, boğayı, dişi eşeği, yılanı, balığı, köpeği, tekeyi, kargayı, güvercini, bir yana bırakırdım. Ama tutku sizi sürüklüyor; benim elimden halinize acımak ve üzerinize titremekten başka bir şey gelmez."

Prenses yılanla şöyle bir başbaşa kalmasını sağlasın diye ona yalvardı. İyi bir insan olan Mambrès buna razı oldu; yine düşüne düşüne falcı kadının yanına gitti. Ona, prensesin istediğini öyle kandırıcı bir dille anlattı ki sonunda kadını kandırdı da.

İhtiyar kadın ona, Amaside'in isteğinin yerine getirileceğini, yılanın terbiye kurallarını bildiğini, bayanlara karşı çok nazik davrandığını, anlara hizmet etmekten zevk duyduğunu, böyle bir konuşmayı kabul edeceğini söyledi.

İhtiyar kâhin hemen dönüp bu güzel haberi prensese ulaştırdı; ama yine bir felâketten korkuyor, durmadan da övütler veriyordu. — "Yılanla konuşmak istiyorsunuz değil mi bayan? Bu iş ne zaman isterseniz olacak. Yalnız kendisini çok övmeyi unutmayın; çünkü

her hayvan, hele yılan, gururla yoğrulmuştur. Hattâ söylendiğine göre bu gururu yüzünden vaktiyle güzel bir yerden de kovulmuş."

Prenses : "Bunu hiç duymamıştım," diye cevap verdi.

İhtiyar : "Tabiî değil mi ya..." dedi ve prensese, o ünlü yılan üzerine o vakte kadar söylenegelmiş şeylerin hepsini anlattı. Sonra ilâve etti : "Ama bayan, siz onun başına gelenlere bakmayın, yalnız onu övmekle ağzından lâf alabileceğinizi unutmayın. Vaktiyle kadınlara zorlu bir oyun oynadığı, komşu ülkelerden birinde ağızdan ağıza dolaşmaktadır. Şimdi de bir kadının onu baştan çıkarması yerinde bir hareket olur."

Prenses : "Elimden geleni yaparım" dedi.

Maiyetindeki kadınlarla ve sevgili haremağası kâhinle birlikte saraydan çıkıp yola koyuldu. O sırada ihtiyar kadın, beyaz boğasını oldukça uzak bir yerde otlatıyordu. Mambrès, Amaside'i yalnız bırakıp falcı kadınla konuşmaya gitti. Maiyet kadınlarından biri, dişi eşekle konuştu. Öteki kadınlar da teke ile, köpekle karga ile, güvercinle lâfa daldılar; herkesi korkutan o kocaman balığa gelince, o da ihtiyar kadının emri üzerine Nil'e daldı.

Yılan hemen ormanda güzel Amaside'e karşı gitti; aralarında şöyle bir konuşma oldu.

Yılan :

— Haşmetmeabınızın bana verdiği şereften, ne büyük bir haz duyduğumu imkânı yok tahmin edemezsiniz, bayan.

Prenses :

— Bayım, sizinle böyle başbaşa kalmak fırsatını aramama sebep büyük şöhretiniz, yüzünüzden akan zekâ, gözlerinizin parlaklığı olmuştur. Halk arasında söylenildiğine göre ki, herhalde yalan değildir, gökyüzünün yedinci katında büyük bir kişizadeymişsiniz.

Yılan :

— Evet, bayan, orada oldukça önemli bir yerim vardı. Gözden düşmüş bir nedim olduğumu söylüyorlar : bu, önce Hindistan'da yayılan bir dedikodudur[10]. Başımdan geçenleri uzun bir hikâye halinde anlatan ilk insanlar Brahmanlardır. Kuzeyde yaşıyan şairlerin günün birinde benim hikâyemi ele alıp oldukça acayip bir destan yazacaklarından şüphe etmiyorum[11]; çünkü doğrusunu isterseniz, yapılsa yapılsa böyle bir şey yapılabilir. Ama henüz o kadar düşmüş değilim; çünkü bu kürede oldukça önemli bir malikânem var. Hattâ hiç çekinmeden, bütün dünya benimdir diyebilirim.

Prenses :

— Ben de öyle sanıyorum, bayım; çünkü istediğinizi yola getirmek gücünde olduğunuzu

söylüyorlar; hoşa gitmek, hükmetmek demektir.

Yılan :

— Bayan, size bakarken ve sizi dinlerken öyle sanıyorum ki, birçok ruhlar üzerindeki egemenliğimi siz bana karşı kullanıyorsunuz.

Prenses :

— Öyle sanıyorum ki siz, sevimli bir gönül avcısısınız. Birçok bayanları kendinize bağladığınızı, bu işe de şimdi adını unuttuğum bir bayanla, hepinizin anası olan bir bayanla başladığınızı söylüyorlar.

Yılan :

— Haksızlık ediyorlar; ona dünyada verilebilecek en güzel övüdü verdim. Bana inandı. Ben, kendisiyle kocasının bilgi ağacının yemişinden bol bol yemeleri fikrindeydim. Bunu yapmakla da, yeri göğü yaratana yaranacağımı sanıyordum. İnsanoğluna o kadar lüzumlu bir ağaç bana boş yere dikilmemiş gibi geliyordu. Yaradan, bilgisiz, aptal insanların kendisine hizmet etmelerini ister miydi? Zekâ, aydınlanmak, gelişmek için meydana getirilmedi mi? Birini elden bırakmamak, ötekinden kaçınmak için iyilikle kötülüğü bilmek gerekmez miydi? Tabiî herkesin bana teşekkür etmesi lâzımdı.

Prenses :

— Halbuki bu yüzden başınıza bir sürü felâket geldiğini söylüyorlar. Herhalde o zamandanberi, iyi övütlerde bulundukları için birçok nazırlar cezalandırılmış, insanoğluna faydalı şeyler yazdıkları için de birçok gerçek bilginlerle büyük dâhiler öldürülmüş olacak.

Yılan :

— Bu hikâyeleri size anlatanlar herhalde benim düşmanlarım olacak, bayan Sarayda, değerden düştüğümü her tarafa yayıyorlar. Henüz sarayda itibarım olduğuna bir delil mi istiyorsunuz. Meselâ Hazreti Eyyubu[12] denemek gerektiği zaman imtihan heyetine girdiğimi, Achab[13] adında küçük bir kralın kandırılmasına karar verildiği zaman yeniden heyete çağırıldığımı yine onlar söylüyorlar; bu asîl işi yapmak için yalnız beni memur ettilerdi.

Prenses :

— Ah bayım! Sizin insanı kandırmak için yaratıldığınıza bir türlü inanamıyorum. Ama mademki hâlâ iş başındasınız sizden bir lûtuf diyebilir miyim? Ümüdederim ki sizin gibi sevimli bir senyör böyle bir ricayı reddetmez.

Yılan :

— Bayan, sizin ricalarınız benim için emir sayılır. Ne buyuruyorsunuz, söyleyin?

Prenses :

— Yüreğimde beni hem üzen hem de korkutan; bir sürü anlaşılmaz duygular uyandıran şu güzel beyaz boğanın neyin nesi olduğunu bana söylemenizi rica edeceğim. Bunu bana lûtfedip anlatacağınızı söylediler.

Yılan :

— Merak etmek, insan tabiatı için, hele sizin güzel cinsiniz için zorunlu bir şey; o olmasa, bütün insanlar yüz kızartacak bir bilgisizlik içinde yüzerlerdi. Ötedenberi bayanların merakını elimden geldiği kadar gidermeye çalıştım. Bu güzel işi, yalnız Yaradanın canını sıkmak için yaptığımı ileri sürerek beni suçlandırıyorlar. Size yemin ederim ki benim biricik amacım size iyilik etmektir; ama herhalde ihtiyar kadın da söylemiştir : bu sırrın meydana çıkarılmasında sizin için bir tehlike var.

Prenses :

— İyi ya işte! Bu söz, merakımı büsbütün artırıyor.

Yılan :

— Siz de, kendilerine hizmet ettiğim bayanlara benziyorsunuz.

Prenses :

— Eğer biraz duygunuz varsa, eğer bütün yaratıkların birbirlerine karşılıklı yardım et-

meleri gerekiyorsa, bir zavallıya acıyorsanız yalvarırım size ricamı reddetmeyin.

Yılan :

— Yüreğimin yağını eritiyorsunuz; istediğinizi söyliyeceğim, ama sözümü kesmeyin.

Prenses :

— Söz veriyorum.

Yılan :

— Vaktiyle tasvir gibi güzel, genç bir kral varmış; bir genç kızla sevişirmiş...

Prenses :

— Genç bir kral mı! Tasvir gibi güzel mi! Bir genç kızla sevişirmiş öyle mi! Kim miş o genç kız? Kim miş o kral? Kaç yaşındaymış? Ne olmuş? Neredeymiş? Ülkesi neresiymiş? Adı ne imiş?

Yılan :

— Daha yeni başladım, hemen sözümü kestiniz. Dikkat edin; eğer kendinize hâkim olamazsanız mahvolursunuz.

Prenses :

— Ah bayım! Affedin beni! Bir daha gevezelik etmem; rica ederim, devam edin.

Yılan :

— İnsanların en sevimlisi ve en değerlisi olan, zaferden zafere koşan bu büyük kral, uy-

kusunda sık sık rüya görürdü; rüyalarını unuttuğu zamanlarda hâhinlerinin hatırlaması ve gördüğü rüyaları kendisine anlatmalarını isterdi; böyle olmasa hepsini astırırdı; çünkü bundan daha haklı bir şey olamazdı. Bundan yedi yıl önce bir gece güzel bir rüya gördü; uyandığı zaman da rüyayı unuttu; çok tecrübeli genç bir yahudi de ona rüyasını anlatırken bizim sevimli kral birdenbire öküz[14] oluverdi : çünkü...

Prenses :

— Ah! bu benim sevgili Nabu...

Sözünü bitirmedi; düşüp bayıldı. Uzaktan dinlemekte olan Mambrès prensesin düştüğünü görünce öldü sandı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖKÜZÜ NASIL KURBAN ETMEK, PRENSESİ DE NASIL AFSUNLAMAK İSTEDİLER

Mambrès ağlıyarak prensesin yanına koştu. Yılan da üzüldü; ağlıyamıyordu ama hazin hazin ıslık çalıyor ve : "Öldü!" diye bağırıyordu. Dişi eşek : "Öldü!" diye tekrarlıyordu. Kar-

ga da aynı şeyi söylüyordu. Yunus'un acımak nedir bilmiyen balığından başka öteki hayvanların hepsi üzüntü içinde kıvranıyorlardı. Maiyet kadınları koşarak geldiler, saçlarını yoldular. Uzaklarda otlamakta olan ve bu gürültüleri duyan beyaz boğa, bir yandan ortalığı böğürmeleriyle çınlatırken bir yandan da ihtiyar kadını sürükliyerek koruluğa doğru koşuyordu. Kadınlar hep birden canı çekişen Amaside'in üstüne gül suyu, karanfil suyu, nane suyu, aselbent suyu, mekke suyu, tarçın suyu, amomum suyu, kuru karanfil suyu, Hindistan cevizi suyu, kurşuni amber suyu şişelerini boşaltıyorlardı, ama nafile; prenses bir türlü kendine gelemiyordu; yalnız, güzel beyaz boğanın yanında olduğunu fark edince her zamankinden daha taze, daha güzel, daha canlı olarak kendine geldi. Gözlerini süzerek başını kar gibi beyaz göğsüne doğru uzatan bu sevimli hayvanı öptü, öptü, öptü. Ona: "Efendim, kralım, canım, hayatım!" dedi. Fildişi kollarını onun kardan daha beyaz boynuna doladı. Hafif bir saman çöpü ambere, asma dalı kara ağaca, sarmaşık meşeye bundan daha sıkı sarılmazdı. Hıçkırıklarının o tatlı mırıltısı duyuluyordu; gözlerinin bazen tatlı bir ateşle parıl parıl yandığı, bazen de aşkın sebepolduğu o tatlı gözyaşlarına bulandığı görülüyordu.

Amaside'in yanındaki kadınların nasıl şaşkın şaşkın bakındıklarını herhalde tahmin

edersiniz. Saraya döner dönmez de hepsi sevgililerine bu olayı, acayipliğini bir kat daha artıran ve her zaman bütün hikâyelerin başka başka olmasına sebebolan çeşitli şekillerde anlattılar.

Tanis Kralı Amasis de bunu haber alır almaz, doğruluktan ayrılmıyan yüreği haklı olarak köpürüp taştı. Kızı Pasiphae'nin Minotauros'un babasına âşık olduğunu haber alınca Minos da böyle köpürüp taşmıştı. Kocası Iuppiter'in, Inachus nehrinin kızı olan İo adındaki güzel ineği okşadığını gördüğü zaman böyle sarsılmış, böyle titremişti.

Amasis, güzel Amaside'i odasına kapattırıp, kapısına da muhafız olarak Arap haremağaları koydurdu; sonra da özel bir meclis kurdu.

Büyük kâhin Mambrès meclise başkanlık ediyordu. Ama artık eski itibarı kalmamıştı. Devlet nazırlarının hepsi, beyaz boğanın büyücünün biri olduğuna karar verdiler. Halbuki mesele bunun tüm tersiydi; zavallı boğa büyülenmişti; ama sarayda bu gibi nazik işler üzerinde yanılmak âdettir.

Prensesin afsunlanması, beyaz boğa ile ihtiyar kadının da kurban edilmesi gerektiğine oy birliğiyle karar verdiler.

Bilge Mambrès, kralla meclisin kararına aykırı bir şey söylemekten çekindi. Afsunlamak onun hakkıydı. İsterse çok mâkul bir sebeple bu işleri geri bıraktırabilirdi. Çünkü Memphis de tanrı Apis ölmüştü. Öküz tanrı da herhangi bir öküz gibi ölür. Mısır'da ölü öküzün yerine başka bir öküz buluncıya kadar bir insanı afsunlamak yasaktı.

Nitekim meclis, Memphis'te bir tanrının tâyinine kadar beklenilmesine karar verdi.

İyi kalbli ihtiyar Mambrès sevgili prensesin nasıl bir tehlike ile karşı karşıya kaldığını anlıyordu: sevgilisinin kim olduğunu biliyordu. Ağzından kaçırdığı Nabu sözü, bu bilgiye bütün esrarı açıklamıştı.

Memphis ülkesi o sıralarda Babiliyonyalı'ların elindeydi; onlar, Amasis'in amansız düşmanı olan, dünyanın en büyük kralı zamanında elde ettikleri yerlerin bu son parçasını halâ muhafaza ediyorlardı. Böyle bu kadar güçlük içinde düzenli hareket edebilmek için Mambrès'in bütün bilgeliğini toparlaması gerekti. Kral Amasis kızının sevgilisinin kim olduğunu anlarsa zavallı prensesi öldürecekti; buna andiçmişti. Prensesin tutkun olduğu o büyük, o genç, o güzel kral, yedi yıldan beri Tanis Krallığını ele geçirmiş olan babasını tahtından indirmişti; ondan sonra da halkın kah-

ramanı ve tapınağı, şirin Amaside'in güzel ve mert sevgilisi olan sevimli kralın ne olduğunu, nereye gittiğini kimse bilmiyordu. Şimdi de boğayı öldürmekle güzel Amaside'in kanına girmek istiyorlardı.

Böyle güç, ağır şartlar içinde Mambrès ne yapabilirdi? Meclisten çıkar çıkmaz sevgili kızının yanına koştu; ona : "Güzel kızım, dedi; size yardım edeceğim; ama tekrar söylüyorum, eğer sevgilinizin adını ağzınızdan kaçırırsanız boynunuzu vururlar."

Güzel Amaside: "Nabuko...'nun koynuna sarılmadıktan sonra benim boynumun ne değeri olabilir, dedi. Babam çok kötü bir adammış! Beni yalnız, tapınırcasına sevdiğim o güzel prense vermemekle kalmadı, üstelik ona karşı savaşta açtı; sonra sevgilime mağlûp olunca da, onu öküz şekline sokmanın sırrını buldu. Bundan daha korkunç bir kötülüğü gören olmuş mudur? Babam, babam olmasaydı ona neler yapardım neler."

Bilge Mambrès : "Ona bu zalimce oyunu oynıyan babanız değil, büyük sevgilinizin medenileştirmek için işgal ettiği ülkelerden biri olan küçük bir ülkede oturanlardan biri, bizim eski düşmanlarımızdan biri, bir Filistin'lidir, dedi. Bu gibi şekil değiştirmelere şaşmamalısınız; vaktiyle benim de daha güzellerini yaptığımı bilirsiniz. O zamanlar, bugünkü bil-

geleri hayrette bırakan bu değişmelerden daha kolay bir iş yoktu. Beraber okuduğumuz gerçek tarihte, Arkadya Kralı Lykaon'un[15] kurt şekline girdiğini gördük. Kızı güzel Kallisto ayı şeklini aldı; Inakhus'un kızı İo ile bizim sayın Isis inek oldular; Daphné, defne dalı, Syrinx, flüt şeklini almadı mı? Bütün babaların en iyisi, en müşfiki olan Lut'un karısı güzel Edith[16], civarda, cinsinin bütün güzelliklerini muhafaza eden ve kendisini gören büyük adamların ileri sürdükleri gibi, her ay muntazaman âdet gören çok güzel, çok sert, büyük bir tuz heykeli şeklini almadı mı? Gençliğimde ben de bu değişikliğe şahidoldum. Dünyanın en kuru, en çorak bir yerinde beş büyük şehrin birdenbire kül halini aldığını gördüm. Benim gençliğimde adım başında bir değişiklik görülürdü.

"Nihayet bayan, eğer bu örnekler acınızı hafifletecekse Venüs'ün Keraste'ları öküz şekline soktuğunu da unutmayın." Zavallı prenses : "Biliyorum, dedi; ama örnekler insanı avutur mu? Sevgilim ölse, bütün insanların öleceğini düşünerek kendimi avutabilir miyim?" Bilge : "Acınızın da sonu gelebilir, dedi; mademki duygulu sevgiliniz öküz oldu, yeniden insan olabileceğini herhalde anlarsınız. Bana gelince, eğer bütün dünyaca sevilmeye lâyık bir prensesin, dizlerimin üstünde büyüttü-

güm Amaside'in, feleğin gadrine uğrıyarak acı içinde kıvranan güzel Amaside'in uğrunda, az da olsa elimde kalan bütün kuvveti kullanmazsam ya kaplan ya da timsah olayım."

BEŞİNCİ BÖLÜM

BİLGE MAMBRÈS NASIL BİLGECE DAVRANDI

Tanrısal Mambrès, prensesi avutmak için gereken şeylerin hepsini söyledikten ve hiç de avutmadıktan sonra, hemen ihtiyar kadının yanına koştu. Ona : "Sevgili dostum, dedi; mesleğimiz güzel bir meslektir ama çok tehlikelidir; sizin asılmanız, öküzünüzün de yakılması, boğulması ya da yenmesi ihtimali var. Öteki hayvanlarınıza ne yapılacağını bilmiyorum; çünkü kâhinliğime rağmen çok az şey bilirim; ama yılanla balığı iyice gizleyin; biri başını sudan çıkarmasın, öteki de deliğinden dışarı çıkmasın. Öküzü köydeki ahırlarından birine koyarım; mademki onu yalnız bırakmaya salâhiyetli değilsiniz şu halde siz de onun yanında kalırsınız. Teke efendiye gelince, onu da gerekirse kefaret yerine kullanırız; bütün sürünün günahlarını sırtına yükler, çöle göndeririz;

böyle törenlere alışıktır, bundan ötürü acı duymaz; herkes de bilir ki gezinen bir teke ile bütün günahlar çıkıp gider. Yalnız birazdan Tobie'nin, son derece çevik bir tazı olan köpeğini Balaam'ın bir deveden daha iyi koşan dişi eşeğini, Nuh'un da çok çabuk uçan kargasiyle güvercinini bana vermenizi rica edeceğim. Bunları, çok önemli bir iş için elçi olarak Memphis'e göndermek istiyorum." İhtiyar kadın, kâhine: "Efendimiz, dedi; Tobie'nin köpeğini, Balaam'ın dişi eşeğini, Nuh'un kargasiyle güvercinini, teke efendiyi istediğiniz gibi kullanabilirsiniz; ama öküzüm ahırda yatamaz. *Çelikten bir zincirle bağlanmış olması, daima şebnemle ıslanması, otu toprağın üstündeyken yemesi, yiyeceğini de vahşi hayvanlarla paylaşması buyrulmuştur*[17]. Onu bana emanet ettiler, ben de itaat etmek zorundayım. Öküzümü başkalarına emanet edersem sonra Danyal, Hezekiel, Yeremia, hakkımda ne düşünürler? Bu acayip hayvanın sırrını sizin de bildiğinizi görüyorum. Bunu size açmakla bir suç işlemiş olmam. Şimdi onu bu günahkâr topraktan, Tanis kralının zulmünden uzaklara, Sirbon gölü yakınlarına götüreceğim. Balığımla yılanım beni korurlar; efendime hizmet ederken kimseciklerden korkmam."

Bilge Mambrès: "Kadınım, dedi; Tanrı'nın buyruğu yerine gelsin! Benim için ha Sirbon

gölü olmuş, ha Moeris, ha da Sodome gölü, hiç önemi yok; yeter ki beyaz boğayı bulayım; ona da size de iyilik etmekten başka bir düşüncem yok. Ama niçin bana Danyal'den, Hezekıel'den, Yeremia'dan söz ettiniz?"

İhtiyar kadın: "Ah efendimiz, dedi; bu büyük işle onların ne kadar ilgilendiğini siz de benim gibi bilirsiniz. Ama vakit kaybetmeye gelmez. Asılmaya niyetim yok; öküzümün de yakılmasını, boğulmasını, yenilmesini istemem. Yılanımla balığımla beraber Kanope yoliyle Sirbon gölü yakınlarına gidiyorum. Allaha ısmarladık."

Boğa, borçlu olduğu minnet duygularını iyiliksever Mambrès'e gösterdikten sonra düşüne düşüne ihtiyar kadının arkası sıra yürümeye başladı.

Bilge Mambrès üzüntü içinde kıvranıyordu. Kızının büyülenerek bu hayvana çılgınca âşık olduğunu bildiği için ümitsizliğe düşen Tanis Kralı Amasis'in, zavallı boğayı her yanda arattıracağını, muhakkak surette ya Tanis'de genel alanda büyücülükle suçlandırılarak yakılacağını ya Yunus'un balığına bırakılacağını, ya da sofraya konup yenileceğini biliyordu. Her ne pahasına olursa olsun prensesi böyle bir acıdan kurtarmak istiyordu.

Henüz herkes tarafından kullanılmıyan Mısır kâğıdı üzerine, kutsal harflerle, Mem-

phis'in büyük papazı olan dostuna bir mektup yazdı. Mektubunda şöyle diyordu :

"Ey dünyanın ışığı! Ey Isis'in, Osiris'in, Horus'un halefi! Ey sünnetlilerin başkanı! Ey mihrabı bütün tahtaların üstünde kurulu olan kutsal kişi! Tanrınız Apis öküzünün öldüğünü öğrendim. Elimde, emrinize âmade bir öküz var. Papazlarınızla beraber hemen gelin, kendisini görün, tapının ve alıp tapınağınızın ahırına götürün. Isis'in, Osiris'in, Horus'un kutsal ve saygı değer selâmeti sizinle olsun! Ey Memphis papazları, onların kutsal selâmeti sizin de üstünüzden eksik olmasın!"

Sizi seven dostunuz
Mambrès

Bir kazaya uğrar diye, bu mektuptan dört örnek çıkartıp, hepsini en sert abanoz ağacından zarflara koydu; sonra mektupları götürecek olan postacıların dördünü de yanına çağırdı (bunlardan biri dişi eşek, biri köpek, biri karga, biri de güvercindi;) dişi eşeğe : "Meslek arkadaşım Balaam'a sadakatle hizmet ettiğinizi biliyorum; bana da öyle hizmet edin. Koşuculukta size eşit başka bir eşek yoktur; haydi sevgili dostum, mektubu bizzat sahibine verin ve hemen geri dönün."

Dişi eşek : "Balaam'a nasıl hizmet ettimse efendimize de öyle hizmet edeceğim, diye cevap

verdi; gidip geleceğim." Bilge, abanoz zarfı ağzına koydu; o da bir ok gibi yerinden fırladı.

Sonra köpeği çağırtıp dedi ki : "Tez ayaklı Akhilleus'tan daha çabuk koşan sadık köpek, Rafail aleyhisselâmla beraber Ninova'dan kalkıp Medeia'da Rages'e giden Tobie nin oğlu Tobie'ye refakat ettiğiniz zaman onun için neler yaptığınızı biliyorum; oğlu, bu seyahatten dönüşte babasına on talan getirmişti; vaktiyle köle Tobie bu parayı köle Gabelus a odünç vermişti; o zamanlar köleler zengin olurmuş. Şimdi de on gümüş talan'dan daha değerli olan bu mektubu sahibine götürün." Köpek : "Vaktiyle Rafail aleyhisselâmın arkası sıra gittiğim gibi şimdi de sizin emrinizi yerine getireceğim," diye cevap verdi. Mambrès mektubu hayvanın ağzına koydu; güvercine de aynı şeyleri söyledi. O da : "Efendimiz, diye cevap verdi; Nuh'un gemisine bir dal götürdüğüm gibi size de bir cevap getireceğime söz veriyorum." Mektubu gagasına aldı. Gözle kaş arasında üç hayvan ortadan kayboldular.

Sonra kargaya : "Bütün dünyaya ün salmış Karith ırmağı yanında gizlendiği zaman büyük peygamber Elie'ye[18] beslediğinizi biliyorum, dedi. Her gün ona taze ekmekle yağlı tavuklar getirirdiniz; ben ise sizden bu mektubu Memphis'e kadar götürmenizi istiyorum."

Karga : "Doğru, diye cevap verdi; büyük peygamber Elie'ye hergün yiyecek götürürdüm; âdet olmadığı halde onun, ateşten dört at koşulmuş, ateşten bir araba ile gökyüzüne çıktığını gördüm; ama yiyeceğin yarısını her zaman kendime ayırırdım. Mektubunuzu da götürürdüm; yalnız her gün için iki öğün yemek temin etmeniz, bu iş için de paramı peşin vermeniz gerek."

Hiddetten köpüren Mambrès bu hayvana "Çapkın obur, dedi; Eskulapos'un bahtsız anası güzel Koronis'e Tesalya ovalarında ihanet ettiğin zaman Apollon'un seni neden, kuğu kuşu kadar beyazken bir köstebek gibi simsiyah ettiğini şimdi anlıyorum. Söyle bakalım, Nuh'un gemisinde on ay kaldığın zaman her gün sığır filetosuyle piliç mi yiyordun?"

Karga : "Bayım, dedi, biz orada çok iyi yemekler yerdik. Akbaba, çaylak, kartal, aladoğan, puhu, atmaca, şahin, doğan, baykuş gibi yalnız et yiyen bir sürü kuşla bana günde iki övün kızarmış et verirlerdi. Aslan, panter, kaplan, pars, kar parsı, sırtlan, kurt, ayı, tilki, sansar gibi et yiyen bütün dört ayaklıların masalarına daha çok yemek konulurdu. Nuh'un gemisinde sekiz önemli kişi vardı; yeryüzünde onlardan başka kimse de yoktu; hepsi devamlı olarak bizim yiyeceğimizle giyeceğimizle uğraşırlardı; bunlar sırasiyle, Nuh'la karısı, üç

oğlu ve bunların karılariydi. Bizim bu sekiz hizmetçinin, fille zürafadan tutun da ipekböceğiyle sineklere varıncıya kadar on, on iki bin kadar hayvana hizmet etmek için sarf ettikleri gayreti hesaba katmasak bile, son derece açgözlü dört binden çok misafire, ne büyük bir ihtimam ve temizlikle izaz ve ikram ettiklerini görmek gerçekten zevkli bir şeydi. Asıl beni hayrete bırakan şey vekilharcımız olan Nuh'un, kökü olduğu bütün milletler tarafından tanınmamış olmasıdır; ama bundan bana ne... Vaktiyle Trakya Kralı Xisuthre'un[19] sarayında böyle bir ziyafette bulunmuştum. Bu gibi şeyler, kargaların bilgisi artsın diye arasıra olagelmektedir. Sözün kısası, iyi yemek yemek, paramı da peşin almak isterim."

Tabiî bilge Mambrés'in de böyle müşkülpesent, böyle geveze bir hayvana mektubunu vermediğini anlarsınız. Birbirlerinden dargın ayrıldılar.

Bununla beraber güzel boğanın ne olduğunu, nereye gittiğini bilmek, ihtiyar kadınla yılanın izini yitirmemek gerekti. Mambrès, zeki ve güvenilir hizmetçilere, onları takibetmelerini emretti; kendisi de bir tahtıravana binip yine kendi düşüncelerine dalarak Nil boyunca yola çıktı. Kendi kendine: "Nasıl olur da bu yılan, bizzat kendisi övündüğü ve birçok bilgelerin ileri sürdüğü gibi hemen hemen bü-

tün dünyayı hükmeder, sonra da tutup ihtiyar bir kadına itaat eder? diyordu. Yeryüzünde süründüğü halde nasıl olur da bazen gökyüzündeki toplantılara çağrılır? Niçin sırf erdemliği sayesinde insanların vücuduna giriyor ve niçin birçok bilgeler, söyledikleri sözlerle onu oradan çıkardıklarını iddia ediyorlar? Nihayet, nasıl olur da komşumuz olan küçük bir millet onun insanoğlunun gözden düşmesine sebebolduğuna inanır; sonra nasıl olur da insanoğlunun bundan haberi olmaz? Artık çok ihtiyarladım; bütün hayatımca okudum; ama her yerde bir türlü uzlaştıramadığım birbirine zıt bir sürü şey gördüm. Bununla beraber, ne kendi başıma gelenleri, ne vaktiyle yaptığım büyük işleri, ne de şahidolduğum şeyleri izah edebilirim. Her şeyi iyice tarttıktan sonra yavaş yavaş bu dünyanın yalnız birtakım çelişmeler sayesinde var olduğuna inanmaya başlıyorum; vaktiyle üstadım Zerdüşt'ün kendi diliyle dediği gibi : *Rerum concordia discors*[20]."

O, bütün metafizik düşünceler gibi karanlık olan bir metafizik düşünceye dalmışken, gemicinin biri bir sarhoş şarkısı söyliyerek, küçük bir gemiyi kıyıya yaklaştırdı. Kayıktan, yağlı, yırtık pırtık elbiseler giymiş, ama bu fakir elbiseler altında haşmetli ve azametli bir halleri olan ciddî yüzlü üç kişi indi. Bunlar Danyal, Hezekiel ve Yeremya idi.

ALTINCI BÖLÜM

MAMBRÈS ÜÇ PEYGAMBERLE NASIL KARŞILAŞTI VE ONLARA NASIL GÜZEL BİR YEMEK YEDİRDİ

Yüzlerinde peygamberlik ışığı olan bu üç büyük adam, henüz yüzünde bir nebzesi bulunan aynı ışık sayesinde bilge Mambrès'in bir meslektaş olduğunu anladılar ve tahtıravanın önünde yerlere kapandılar. Mambrès de onların birer peygamber olduklarını, kutsal başlarındaki ateşten ziyade elbiselerinden anladı. Beyaz boğa hakkında bilgi almağa geldiklerini sandı; her zamanki gibi tedbirli hareket ederek arabasından indi; nezaket ve vakarla birkaç adım atarak onları karşıladı. Ellerinden tutup kaldırdı; derhal çadırlar kurdurdu; peygamberlerin karnı acıkmıştır diye de yemek hazırlanmasını emretti.

Henüz beşyüz adım kadar ilerde olan ihtiyar kadını da davet etti. İhtiyar kadın daveti kabul etti; beyaz boğanın zincirini çeke çeke geldi.

Önce sofraya, biri et suyu ile ezme çorba, öteki düğün çorbası olmak üzere iki çeşit çorba getirdiler; arkasından, sazan balığı dilinden kâğıt kebabı, lot ve turna balığının karaciğe-

rinden ezme, fıstıklı piliç, kuzu mantarlı ve zeytinli kuzu eti, yengeç, keçi mantarı ve kuzu mantarı ezmesi, iki hindiyle bir de soğan yahnisi getirdiler. Et yemeği olarak da sofraya, sülün palazı, keklik palazı, dağ tavuğu, bıldırcın, yelve kuşu ve dört çeşit salata kondu. Sofranın ortasında son moda bir çiçeklik vardı. Etten sonraki yemek çok nefîsti; yemişler ise çok nefîs, çok lezzetli ve hoştu. Zaten gösterişi sevmiyen Mambrès, uzaktan ziyafete iştirak eden bahtsız hükümdar alınır diye korktuğu için, sofrada inek etinden çorba, sığır filetosu, öküz dili veya inek memesi gibi yemeklerin bulunmamasına dikkat etmişti.

Bu büyük ve bahtsız prens çadırın yanı başında otluyordu. Kendisini tam yedi yıldan beri tahtından yoksun eden o uğursuz ihtilâlin kötülüğünü hiçbir zaman bu kadar üzülerek duymamıştı. Kendi kendine: "Heyhat! diyordu; beni boğa şekline sokan şu Danyal'le bana çobanlık eden şu büyücü karı dünyanın en güzel yemeklerini yiyorlar; halbuki bütün Asya'ya hükmeden ben, ot yemek ve su içmek zorundayım."

Bir hayli Engaddi, Tadmor, Şiraz şarabı içildi. Peygamberlerle büyücü karı, şarabın tesiri altında kaldıkları zaman, yemeğin başlangıcındakinden daha açık konuşmaya başladılar.

Danyal: "Ne yalan söyliyeyim, dedi; aslanlar inindeyken böyle güzel yemek yemiyordum."

Mambrès: "Ne diyorsunuz, efendim, dedi; sizi aslanların yanına mı attılar? Nasıl oldu da yemediler sizi?"

Danyal: "Efendim, dedi; siz de bilirsiniz ki aslanlar peygamberleri yemezler."

Yeremiya: "Bana gelince, dedi; bütün hayatımı açlık içinde geçirdim; yalnız bir gün şöyle güzel bir yemek yedim. Bir daha dünyaya gelmemek, sanatımı da kendim seçmek mümkün olsa, Kudüs'te peygamber olmaktansa Babil'de defterdar veya piskopos olmayı yüz kere tercih ederdim."

Hezekiyel: "Bir kere bana, üç yüz doksan gün hiç kıpırdamadan sol tarafıma yatmamı, bu süre içinde de yalnız üzerine, söylemeye dilim varmıyor[21], b. sürülmüş darı, burçak, bakla, buğday ekmeği yememi emrettiler. Katık olarak da yalnız inek tezeği verdiler. Ne yalan söyliyeyim, efendimiz Mambrès'in yemekleri çok daha nefîs. Bununla beraber binlerce kişinin bu mesleğe girmek istediğine bakılırsa peygamberliğin de iyi tarafları yok değil."

Mambrès: "Hazır hatırımdayken sorayım, dedi; içinde durmadan atlardan ve eşeklerden bahsedilen o Ohola ile Oholiba'dan[22] maksadınız nedir? Hezekiyel: "Ha, ha! diye cevap verdi; bunlar belâgat ilminin çiçekleridir."

Böylece içlerini açıp döktükten sonra Mambrès işten söz açtı. Üç yolcuya, neden Tanis Kralının ülkelerine geldiklerini sordu. Danyal söz aldı; Nabukodonozor kaybolalı beri Babil krallığının yandığını, sarayda âdet olduğu üzere bütün peygamberlere eziyet edildiğini, hayatlarını, bazen ayaklarına kapanan krallar görmek, bazen de yüz kamçı yemekle geçirdiklerini, nihayet taşlanıp kovulmaktan korktukları için Mısır'a kaçmak zorunda kaldıklarını söyledi. Hezekiyel ile Yeremya da anlaşılması güç güzel bir üslûpla uzun uzadıya konuştular. Büyücü karıya gelince gözünü boğadan ayırmıyordu. Yunus'un balığı ise çadırın karşısında Nil'in içinde duruyordu; yılan da onların üstünde oynuyordu.

Kahveler içildikten sonra hep beraber Nil kıyılarında gezinmeğe çıktılar. Beyaz boğa da düşmanları olan üç peygamberi görünce acı acı böğürmeye başladı; köpürerek üzerlerine saldırdı, boynuzlariyle onlara vurdu; peygamberlerde de bir deri bir kemikten başka bir şey olmadığı için zavallıları nerdeyse bir yandan bir yana delecek, öldürecekti. Ama her şeye bir deva bulan Yaradan, hemen hepsini saksağan şekline soktu; böylece eskisi gibi konuşmaya devam ettiler. Masal, tarihi o kadar yakından taklidetmiştir ki, ondan sonra aynı şey Piéride'lerin de [23] başına gelmiştir.

Bu yeni olay bilge Mambrès'in yeni yeni düşüncelere dalmasına sebeboldu. — "İşte, diyordu; üç büyük peygamber saksağan oldu; bu da bize, fazla gevezelik etmenin doğru olmadığını, dilimizi tutmak gerektiğini gösteriyor." Bilgeliğin gevezelikten daha iyi olduğu sonucuna varıyor, her zamanki gibi derin derin düşünüyordu; tam bu sırada büyük ve korkunç bir manzara ile karşılaştı.

YEDİNCİ BÖLÜM

TANİS KRALI GELİYOR. KIZIYLE BOĞA KURBAN EDİLECEKTİR

Günaydın kuzeye doğru bir toz bulutu yükseliyordu. Boru, trampet, flüt, santur, sitar, sambuka sesleri duyuluyor, tabur halinde atlı ve yaya askerler ilerliyorlardı; Tanis kralı Amasis de, eğeri altın işlemeli kızıl çuhadan bir ata binmiş askerlerinin önünde geliyordu. Sailer : "Beyaz boğayı yakalayın; bağlayın; Nil'e atın; Yunus'un balığına yem olsun : çünki adalet sever efendimiz, kral hazretleri, kızını büyüliyen beyaz boğadan öcalmak istiyor," diye bağırıyorlardı.

İyi kalbli ihtiyar Mambrès her zamankinden daha çok düşünceye daldı. Kurnaz karganın gidip her şeyi krala anlattığını, prensesin hayatının da tehlikeye düştüğünü anladı. Yılana dedi ki : "Sevgili dostum, hemen git kızım Amaside'i teselli et; ona de ki, her ne olursa olsun hiçbir şeyden korkmasın; avutmak için de kendisine masal söyle, çünkü masal genç kızları her zaman eğlendirir; hem insan hayatta yalnız masalla başarı sağlayabilir."

Sonra Tanis kralı Amasis'in önünde yerlere kapanarak : "Ey kral! dedi; ömrün uzun olsun. Beyaz boğa kurban edilecek; çünkü haşmetmeabınızın daima hakkı vardır; ama Yaradan: *Bu boğa ancak, Memphis şehri, ölen tanrı'sının yerine koymak için bir başka tanrı bulduğu zaman Yunus'un balığı tarafından yenecektir, diye buyurmuş.* Ancak, o zaman öcünüzü alabileceksiniz; kızınız da böylece afsunlanmış olacak; çünkü kızınız büyülenmiştir. Yaradanın buyruğuna boyun eğecek kadar dindar olduğunuzu sanıyorum." Tanis kralı Amasis önce düşünceye daldı, sonra : "Apis öküzü öldü, dedi; tanrı'nın selâmeti üstünde olsun! Verimli Mısır ülkesinde saltanat sürecek bir başka öküzü ne vakit bulurlar dersiniz?"

Mambrès : "Efendimiz, dedi; sekiz gün izin verin."

Çok dindar olan kral: "Peki, dedi; sekiz gün burada kalacağım; ondan sonra da kızımı baştan çıkaranı kurban edeceğim." Hemen çadırlar kurdurdu, aşçılarını, mızıkacılarını getirtti; Manekhon'da[24] yazılı olduğu gibi sekiz gün burada kaldı.

İhtiyar kadın, korumaya memur olduğu boğanın sekiz günlük bir ömrü kaldığını düşündükçe eriyip bitiyordu. Bu sert kararından vazgeçirmek için her gece kralın karşısına hayaller çıkarıyordu. Ama kral, tıpkı rüyalarını unutan Nabukodonozor gibi gece gördüğü hayalleri sabahleyin hatırlıyamıyordu.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

PRENSESİ AVUTMAK İÇİN YILAN NE MASALLAR UYDURDU

Bu sırada yılan, acılarını dindirmek için güzel Amaside'e masal anlatıyordu. Ona vaktiyle koskoca bir milleti bazı küçük yılanların açtıkları yaralardan nasıl iyi ettiğini söylüyordu.[25] Ona, Beotia da Thebai'nin mimarı Amphion'la o kadar güzel bir çelişme teşkil eden bir kahramanın yargılıklarını anlatıyordu. Bu Amphion, keman çalarak yontma taşları yanı-

na getiriyordu : bir şehir kurmak için bir rigodon'la bir menüe havası çalmak onun için kâfiydi; öteki de bir boru ile bütün bunları bozuyordu; dört fersah uzunluğunda dört fersah genişliğinde bir ülkede otuz bir tane ünlü kralı astırdı; önünden kaçan bir düşman taburunun üstüne gökten iri iri taşlar yağdırttı; onları böylece mahvettikten sonra, Hindistan'a giderken güneşle ayı durduran Bakkhos gibi o da onları bir kere daha mahvetmek için Bethoron yolu üzerinde Gabaon'la Aialon arasında güneşle ayı durdurdu[26].

Her yılan gibi, tedbirde kusur etmiyen bizim yılan da güzel Amaside'e, bir savaş kazandığı için kızının boynunu vuran ünlü piç Yeftah'tan[27] söz açmadı; yoksa güzel prensesin içine korku salardı; ama ona bir eşek çenesiyle bin Filistinli'yi öldüren, üç yüz tilkiyi kuyruğundan bağlıyan, sonunda da sevimli Amaside'den daha az güzel, daha az müşfik, daha az sadık bir kızın ağına düşen büyük Samson'un başına gelenlerden söz etti.

Şekem'le altı yaşındaki sevimli Dina'nın bahtsız aşklarının hikâyesini, Booz'la Ruth'ün daha bahtlı olan hikâyesini, Yahuda ile gelini Tamar'ın nasıl seviştiklerini, dünyanın sonunun gelmesini istemiyen iki kıziyle Lut'un sevişmelerini, İbrahim'le Yakub'un hizmetçileriyle nasıl seviştiklerini, Ruben'in anasiyle, Da-

vud'un Betsabé ile sevişmelerini, büyük kral Süleyman'ın aşklarını ve nihayet bir genç prensesin acılarını giderebilecek bütün aşk hikâyelerini ona anlattı.

DOKUZUNCU BÖLÜM

NASIL OLDUDA YILAN, ONU BİR TÜRLÜ AVUTAMADI

Zeki ve zevk sahibi olan güzel prenses Amaside: "Bütün bu masallar canımı sıkıyor, diye cevap verdi. Bütün bunlar İrlanda'da şu çılgın Abadie veya Welches'lerdeki o geveze Houteville[28] tarafından yorumlanmaktan başka bir şeye yaramazlar. Mısır'lı filozof Locke'un, *İnsan Müdrikesi* adındaki kitabiyle, *Efesos'lu kadın'ı*[29] okumuş, bilge Mambrès tarafından yetiştirilmiş benim gibi bir insan için, ninemin ninesinin ninesine anlatılan masallar daha iyidir. Hikâye biraz olsun gerçeğe dayanmalı, öyle her zaman rüyayı andırmamalı. İçinde ne öyle bayağı ne de o kadar olağanüstü şeyler bulunmalı. Masal perdesi altında hikâye, tecrübeli gözlere halkın anlıyamıyacağı derin bazı gerçekleri açıklamalı. İhtiyar bir kadının istediği şekilde kullandığı güneşle aydan, hora tepen dağlardan, kaynaklarına dönen ır-

maklardan, dirilen ölülerden artık bıktım; hele bütün bu budalaca şeyler anlaşılmaz ağır bir üslûpla yazılmış olursa büsbütün iğreniyorum. Sevgilisinin kocaman bir balık tarafından yutulmasından, bizzat kendi boynunun da babası tarafından vurulmasından korkan bir kızın eğlendirilmesi gerektiğini anlıyorsunuz; ama yalvarırım size, beni zevkime göre eğlendirmeye çalışın."

Yılan : "Bu sizin istediğiniz hayli güç bir iş, dedi. Eskiden olsaydı size güzel dakikalar geçirtirdim, ama bir zamandan beri hâfızamla hayal gücümü yitirdim. Heyhat! kızları eğlendirdiğim zamanlar nerede kaldı! Durun bakalım belki ahlâki bir hikâye hatırıma gelir de sizi eğlendiririm.

"Bundan yirmi beş bin yıl önce kral Gnaof'la kraliçe Patra, yüz kapılı Thebai'de hüküm sürüyorlardı. Kral Gnaof çok güzeldi; kraliçe Patra ise daha güzeldi; ama bir türlü çocukları olmuyordu. Kral Gnaof, kral ailesini sürdürmek için en iyi çareyi kim söylerse ona bir ödül vereceğini söyledi.

"Tıp Fakültesiyle, cerrahî Akademisi bu önemli mesele hakkında çok güzel kitaplar yazdılar : hiçbiri fayda etmedi. Kraliçe ılıcalara gitti, dualar okuttu, amonyak tuzunun geldiği Iuppiter Amınon tapınağına bir sürü para verdi : hepsi nafile. Sonunda yirmi beş yaşla-

rında genç bir papaz kralın yanına çıkıp: Haşmetmeap, dedi; efendimizin böyle bu kadar şiddetle arzuladığı şeyi meydana getirecek büyüyü bildiğimi sanıyorum. Karınız hanımefendinin kulağına gizlice bir şey söylemem gerek; eğer gebe kalmazsa beni asın, razıyım." Kral Gnaof: "Peki, dedi; teklifinizi kabul ediyorum." Böylece kraliçe ile papazı yalnız on beş dakika başbaşa bıraktılar. Kıraliçe gebe kaldı, kral da papazı astırmak istedi."

Prenses: "Ey Ulu Tanrım! diye bağırdı; sonunu anladım: bu hikâye çok bayağı; hattâ beni utandırdınız dersem yalan söylemiş olmam. Mısırlı profesör Linro'nun [30] dediği gibi, bana, hem zekâmın hem de ruhumun terbiyesini tamamlamak için, şimdiye kadar hiç duymadığım, doğru ve ahlâki bir masal anlatın."

Güzel yılan: "Peki, dedi; şimdi size olmuş bir masal anlatacağım. Evvel zaman içinde üç peygamber varmış; üçü de bulundukları durumdan bıkmış, daha yüksek yerlere göz dikmişlermiş. Kendilerini, kral olmak hevesine kaptırmışlar; çünkü peygamberlikle krallık arasında bir basamak fark vardır; insanoğlu da baht merdiveninin bütün basamaklarını birer birer çıkmak ister. Zaten, zevkleri, eğlenceleri birbirlerinden tamamiyle farklıymış. Birincisi, kendisini alkışlayan kardeşlerine çok güzel öğütler verirmiş. İkincisi çılgınca

musikiyi severmiş; üçüncüsü de kızlara düşkünmüş. Günün birinde üçü beraber sofraya oturmuş, krallığın zevklerinden konuşurlarken Hızır aleyhisselâm karşılarına dikilmiş, onlara: "Yaradan beni faziletinizi mükâfatlandırmak için gönderdi, demiş. Yalnız kral olmakla kalmıyacaksınız, aynı zamanda en çok sevdiğiniz şeyleri de durmadan elde edeceksiniz. Birinci peygamber olan sizi, Mısır kralı yapıyorum, belâgatinizi ve bilgeliğinizi alkışlıyacak olan meclisinizi daima toplu olarak bulacaksınız. İkinci peygamber olan size gelince, siz de İran'a hükmedeceksiniz. Devamlı olarak tanrısal bir musiki dinliyeceksiniz. Üçüncü peygamber olan sizi, Hindistan kralı yapıyorum ve size yanınızdan hiç ayrılmıyacak olan çok güzel bir metres veriyorum."

Payına Mısır krallığı düşen peygamber, iki yüz bilgeden teşekkül eden özel meclisi toplamakla işe başladı. Protokol gereğince onlara çok alkışlanan bir demeçte bulundu; böylece hükümdar hiç de sahte olmıyan bir övülmenin bütün zevklerini tattı.

Özel meclisten sonra dış işleri meclisi toplandı. Bu meclis ötekinden daha kalabalıktı; kralın yeni demeci daha çok övüldü. Öteki meclislerde de aynı şey oldu. Mısır kralı peygamber, durmadan eğleniyor, şereften şerefe koşuyordu. Böylece söz söylemekteki ustalığı

bütün dünyaya ün saldı. İran kralı peygamber, bin beş yüz hadımdan mürekkep bir koronun söylediği bir İtalyan operasını dinlemekle işe başladı. Onların sesi, iliklerine işledi; siz de bilirsiniz ki insanın ruhu iliklerindedir. Bu operadan sonra bir ikincisi, bir üçüncüsü, ih... devam edip gitti.

Hindistan kralı, sevgilisiyle bir odaya kapanıp, aşkın bütün zevklerini tattı. Onu okşayıp sevmek zorunluluğu, sanki mutluluğun en üstün derecesiydi; biri durmadan meclis toplamak, öteki de durmadan operaya gitmek zorunda olan meslektaşlarına acıyordu.

Birkaç gün sonra krallar pencerelerinden bakarlarken, kollarında istedikleri zaman değiştirebilecekleri sevgilileriyle beraber meyhaneden çıkan ve civardaki ormanda odun kesmeye giden oduncular gördüler. Krallar hemen, kendilerini oduncu yapması için Hızırın yaradana yalvarmasını söylediler."

Amaside yılanın sözünü keserek : "Yaradanın, isteklerini yerine getirip getirmediğini bilmiyorum, bilmek de istemem, dedi; ama sevgilimle sevgili Nabukodonozor'umla başbaşa bir odaya kapatılsam kimseden hiçbir şey istemiyeceğimden eminim." Prensesin ağzından bu büyük ad çıkar çıkmaz sarayın kubbeleri çın çın çınladı. Önce Amaside yalnız *Na*, sonra *Nabu*, daha sonra *Nabuko* demişti; şim-

di ise kendini tutkusuna kaptırarak, babası kral hazretlerine verdiği söze rağmen o uğursuz adı baştan aşağı söylemişti. Sarayın bütün kadınları Nabukodonozor diye tekrarladılar; sayın karga da gidip krala haber vermekten geri kalmadı. Tanis Kralı Amasis'in yüreği heyecanlı olduğu için yüzü de heyecanlıydı. Hayvanların en tedbirlisi en zekisi olan yılan da iyilik yaptığını sanarak kadınlara her zaman böylece kötülük ederdi, işte.

Hiddetten köpüren Amasis, kızını yanına getirtmek için zaptiyelerinden on ikisini hemen yola çıkardı; bunlar kralın emrettiği her türlü vahşiliği yapmaktan hiçbir zaman geri kalmazlar ve buna sebebolarak da : "Bu iş için para alırız," derlerdi.

ONUNCU BÖLÜM

PRENSESİN BOYNUNU NASIL VURMAK İSTEDİLER VE NASIL OLDU DA BU İŞİ BAŞARAMADILAR

Prenses titriye titriye kral hazretlerinin ordugâhına gelince babası ona : "Kızım, dedi; baba sözü dinlemiyen prenseslerin hepsinin öldürüldüğünü bilirsiniz; böyle olmazsa bir ülke iyi idare edilemez. Bundan yedi yıl önce beni

tahtımdan indirip sırra kadem basan can düşmanım sevgiliniz Nabukodonozor'un adını ağzınıza almamanızı size tenbih etmiştim. Onun yerine beyaz bir boğa seçtiniz ve Nabukodonozor diye bağırdınız. Boynunuzu vurmak gerekiyor."

Prenses : "Nasıl emrederseniz öyle olsun babacığım, diye cevap verdi; ama izin verin de bekâretime ağlıyayım." Kral Amasis : "Doğru, dedi; bilgili ve tedbirli hükümdarlarda yer almış böyle bir yasa vardır. Mademki bekâretinizi koruduğunuzu söylüyorsunuz, ona ağlamanız için size bütün gün izin veriyorum. Ordugâhı kurduğumun sekizinci günü olan yarın, beyaz boğayı koca balığa atacağım, sabahleyin saat dokuzda da sizin boynunuzu vurduracağım."

Güzel Amaside, bekâret namına elinde kalan şeye ağlamak için, maiyetindeki kadınlarla beraber Nil kıyılarına gitti. Mambrès de yanıbaşında düşünerek yürüyor, saatlerle dakikaları sayıyordu. Prenses : "Ey sevgili Mambrès! dedi; Nil'in sularını kana çeviren siz nasıl olur da babam Tanis Kralı Amasis'in kalbini yumşatamazsınız? Yarın sabah saat dokuzda boynumun vurulmasına nasıl dayanacaksınız?"

Mambrès düşünceli düşünceli : "Bu, diye cevap verdi; gönderdiğim postaların süratine bağlı bir şey."

Ertesi gün obelisklerle piramitler toprak üstünde saatin dokuz olduğunu gösterir göstermez, beyaz boğayı Yunus'un balığına atmak için bağladılar ve krala büyük kılıcını getirdiler. Nabukodonozor kendi kendine: "Ne yazık! ne yazık! diyordu; yedi yıldan beri öküz olarak yaşıyorum; sevgilime kavuşur kavuşmaz da yem olarak beni bir balığa atıyorlar."

Bilge Mambrès hiçbir zaman böyle bu kadar derin düşüncelere dalmış değildi; suratını asmış derin derin düşünürken ta uzaklardan beklediklerinin geldiğini gördü. Sayısız bir kalabalık yaklaşıyordu. Kutsal ut çalan yüz kadar genç kızın arkasından, yüz kadar Memphis'li senatörün sırtlarında taşıdıkları altınlı elmaslı bir tahtıravanın üstünde Isis, Osiris, Horus'un yerleştirilmiş suretleri görünüyordu. Traşlı kafaları çiçeklerle süslü dört bin kadar papazın herbiri bir aygıra binmişti. Daha uzakta Thebai'nin koyunu, Bubaste'ın köpeği, Phoebé'nin kedisi, Arsinoe'nin timsahı, Mendès'in tekesi ve Iris, Osiris, Horus kadar kudretli büyük tanrı Apis'e, büyük öküze, saygılarını sunmaya gelen, Mısır'ın ikinci derecedeki tanrıları aynı debdebe ile ilerliyorlardı.

Bu yarı tanrıların ortasında kırk kadar papaz, başlarında kutsal soğan dolu kocaman bir sepet taşıyorlardı; bu soğanlar, öyle tam mânasiyle birer tanrı değillerdi ama ona cok benziyorlardı.

Arkasından bir sürü insanın yürüdüğü bu tanrılar dizisinin her iki yanında, başlarında miğferleri, sol baldırlarının üstünde palaları, omuzlarında ok kılıfları, ellerinde yayları kırk bin er yürüyordu.

Bütün papazlar, insanın ruhunu ululaştıran ve merhamete getiren bir ahenkle hep bir ağızdan :

Öküzümüz mezarda
Daha güzeli burada

diye şarkı söylüyorlardı.

Şarkı durunca da, utlar, defler, trampeteler, santurlar, zurnalar, harplar, sambukalar ortalığı çınlatıyordu.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

PRENSES ÖKÜZİYLE NASIL EVLENDİ

Bu manzara karşısında şaşakalan Tanis Kralı Amasis, kızının boynunu vurmadı, palasını kınına koydu. Mambrès ona : "Ey büyük kral, dedi; işi değişti; haşmetmeabın örnek olması lâzım. Ey kral! Hemen kendi elinizle beyaz boğayı çözün ve ilk olarak ona tapının!" Amasis itaat etti ve milletiyle beraber sec-

deye kapandı. Memphis'li büyük papaz, ilk samanı kendi eliyle yeni Apis öküzüne takdim etti. Prenses Amaside onun güzel boynuzlarına gülden, girit lâlesinden, düğün çiçeklerinden, karanfilden, sümbülden çelenkler takıyor, hiç çekinmeden büyük bir saygı ile onu öpüyordu. Papazlar, Memphis'e gitmek için geçeceği yolları bayraklarla, çiçeklerle süslüyorlardı. Her zamanki gibi derin düşüncelere dalmış olan bilge Mambrès, dostu yılana alçak sesle : "Danyal peygamber bu adamı öküze çevirdi, diyordu, ben de bu öküzü tanrıya çevirdim."

Kafile aynı düzenle Memphis'e dönüyordu. Şaşkına dönen Tanis kralı en geriden yürüyordu. Düşünmekte olan Mambrès de ses seda çıkarmadan yanıbaşında duruyordu. İhtiyar kadın da hayran hayran ilerliyordu; yanında da yılan, köpek, dişi eşek, karga, güvercin ve teke vardı. Büyük balık da Nil'in kaynağına doğru yüzüyordu. Saksağan kılığına giren Danyal, Hezekiyel, Yeremiya en geriden geliyorlardı. Ülkenin çok uzak olmıyan sınırlarına geldikleri zaman kral Amasis, Apis öküzünden müsaade istedi ve kızına : "Haydi kızım dedi; ülkemize dönelim. Bundan yedi yıl önce beni tahtımdan indiren düşmanım Nabukodonozor'un adını söylediğiniz için, kişizadelik icabı verdiğim karar gereğince, boynunuzu vurayım. Bir baba kızının boynunu vurmaya yemin et-

tiği zaman yeminini yerine getirmeli, aksi takdirde devamlı olarak cehennemde yanar; ben de sizin güzel gözleriniz için günahkâr olacak değilim ya..."

Güzel prenses kral Amasis'e şu cevabı verdi: "Sevgili babacığım, kimi isterseniz onun boynunu vurun; ama benim boynumu vuramazsınız. Şimdi ben Isis'in, Osiris'in, Horus'un, Apis'in ülkesindeyim; güzel, beyaz boğamı bırakamam; kutsal Memphis şehrinin büyük ahırlarında onun takdis edildiğini görünciye kadar bütün yol boyunca boynuna sarılıp öpeceğim: adı nesli belli bir kız için herhalde affedilecek bir zaaftır bu."

Prenses bu sözleri söyler söylemez Apis öküzü: "Sevgili Amaside, diye bağırdı; seni bütün hayatımca seveceğim." Kırk bin yıldan beri taptıkları Apis'in konuştuğunu Mısır'lılar ilk defa görüyorlardı. Yılanla dişi eşek: "Yedi yıl bitti!" diye bağırdılar. Saksağanların üçü birden: "Yedi yıl bitti!" diye tekrarladılar. Mısır'ın bütün papazları ellerini gökyüzüne çevirdiler. Tanrı'nın iki arka ayağı birdenbire yok oldu; ön ayakları insan ayağı şeklini aldı; dolgun adaleli, beyaz, güzel iki kol omuzlarından dışarı çıktı; o boğa suratı yerine sevimli bir kahraman yüzü geldi; dünyanın en güzel adamı oldu ve: "Tanrı olmaktansa Amaside'in sevgilisi olmayı tercih ederim, dedi. Ben, krallar kralı Nabukodonozor'um."

Bu değişiklik, düşünen Mambrès'ten başka herkesi hayrete düşürdü. Ama hiç kimseyi hayrette bırakmıyan bir şey daha oldu : Nabukodonozor bu büyük insan topluluğunun huzurunda güzel Amaside'le evleniverdi.

Tanis krallığını, kayınbabasına bıraktı; dişi eşeğe, yılana, köpeğe, güvercine hattâ kargaya, üç saksağana ve koca balığa birer gelir bağladı; böylece bütün dünyaya, zaferden zafere koşmasını bildiği gibi affetmesini de bildiğini gösterdi. İhtiyar kadına yıllık bir gelir bağladı. Geçmiş günahlar affedilsin diye tekeyi de bir gün için çöle gönderdi; ondan sonra da mükâfat olmak üzere kendisine on iki tane keçi verdi. Bilge Mambrès, yeniden düşüncelerine dalsın diye sarayına gönderildi. Nabukodonozor, ihtiyar adamı kucakladıktan sonra Memphis, Babil, Şam, Balbek, Sur, Suriye, Küçük Asya, İskitya krallıklariyle, Şiraz, Mosok, Tubal, Madai, Gog, Magog, Javan, Sogdiane, Bactriane, Hindistan bölgelerini ve adaları rahat rahat idare etti.

Bu büyük ülkede yaşıyan milletler her sabah : "Yaşasın artık öküz olmıyan krallar kralı büyük Nabukodonozor!" diye bağırıyorlardı. Ondan sonra da, Babil'de kral, satrapları, kâhinleri, hazinedarları, veya karıları tarafından aptalca aldatıldığı ve işlediği hataları anladığı zaman halkın saray kapısı önünde : "Yaşasın öküzlüğü bırakan büyük kralımız!" diye bağırması gelenek halini aldı.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Her zaman bugünden şikâyet edip dünü öven[1] ihtiyar bir adam bana : "Dostum, dedi; Fransa, IV. Henri zamanındaki kadar zengin değil. Neden? Çünkü topraklar o zamanki kadar iyi işletilmiyor; çünkü toprağı işliyecek adam yok; gündelikçiler fazla para istediklerinden toprak sahipleri tarlalarını işletmekten vazgeçiyorlar." — "Bu işçi kıtlığı neden ilerigeliyor?" — "Kendisinde biraz istidat gören, hemen işi dokumacılığa, taşçılığa, saatçiliğe, ipekçiliğe, savcılığa veya tanrıbilimciliğe döküyor da ondan; Nantes fermanının[2] kaldırılması ülkede büyük bir boşluk meydana getirdi de ondan; keşişlerle dilenciler çoğaldı da ondan; nihayet, Tanrı'nın bizi, sırf bu işi yapalım diye dünyaya getirdiği halde akıllı varlıklar olduğumuz için iğrenç bir hale soktuğumuz o ağır toprak işinden herkes elinden geldiği kadar kaçıyor da ondan.

Fakirliğimizin başka bir nedeni de yeni ihtiyaçlarımızdır; Afrika'dan gelen pis kokulu bir tozu burnumuza çekeceğiz diye, komşularımıza bu nesne için dört milyon, bir başka nesne için de beş altı milyon veriyoruz; kahve, çay, kakao, kırmız böceği, çivit boyası, baharat gibi şeyler bize yılda altmış milyona mal oluyor. IV. Henri zamanında bunların hiçbirini bil-

mezdik; yalnız baharat müstesna; ama onu da çok az kullanırdık. Eskisinin yüz misli mum yakıyoruz; arı kovanlarımızı ihmal ettiğimiz için de mumun yarısından çoğunu dışardan alıyoruz. Paris'li bayanlarla büyük şehirlerde oturan bayanların kulaklarında, boğazlarında, ellerinde, kraliçe de dahil IV. Henri'nin sarayındaki bütün bayanların takındıkları elmasın yüz mislini görüyoruz. Bütün bu lüzumsuz şeyleri niçin para ile satın almak gerekti?

Bundan başka, şunu da unutmayın ki yabancılara, belediyenin ettiği borcun faizi olarak on beş milyondan çok para vermekteyiz; halbuki IV. Henri kral olduğu zaman bu uydurma belediyenin borcunu iki milyon olarak bulmuş ve devleti böyle bir yükten kurtarmak için de akıllıca davranıp yarısını vermişti.

Dahası var, *don Felipe el Discreto*[3] Fransa'yı satın almak istediği sıralarda iç savaşlardan ötürü Meksika hazineleri Fransa'ya akardı; halbuki ondan sonra yabancılarla yaptığımız savaşlar paramızın yarısını alıp götürdü.

İşte fakirliğimizin bir bölüm nedenleri bunlardır. Bu fakirliğimizi, cilâlı görünüşlerin ve moda satıcılarımızın sanatı sayesinde gizliyoruz : sözün kısası, zevk sahibi fakirleriz. Çok zengin bankacılarımız, müteahhitlerimiz, tüccarlarımız var; onların çocuklarıyla damatları

da çok zengin; ama genel olarak millet zengin değil."

İyi ya da kötü, ihtiyarın bu sözleri beni çok etkiledi : çünkü beni çok seven köy papazı, bana biraz geometri ile tarih öğretmişti; şimdi ise, eyaletimde pek az görülen bir şey yapıyordum : düşünüyordum. Söylediği şeylerin doğru olup olmadığını bilmiyordum; ama çok fakir olduğum için, benzerlerimin çok olduğunu anlamakta güçlük çekmedim.

KIRK ÉCU'LÜK ADAMIN UĞRADIĞI FELÂKET

Vergi vermesem, bana yılda sağlam para kırk *écu* getirecek bir toprağım olduğunu bütün dünyaya açıklamaktan zevk duyarım[4].

Boş vakit bulup da devleti ocak başından idare eden birkaç kişi sürüyle emirname çıkardılar. Bunların başında, *yasama ve yürütme kuvvetinin, toprağımın ortağı olan tanrısal haktan doğduğu,* benim de bu kuvvetlere, hiç olmazsa yediğimin yarısını borçlu olduğum yazılıydı.

Yasama ve yürütme kuvvetlerinin midesinin büyüklüğü karşısında kocaman bir istavroz çıkardım. *Toplumların temel düzenini*[5] sağlıyan şu kuvvetler tutup da toprağımın bütününü elimden alsaydılar, acaba halim ne olurdu! Çünkü biri ötekinden daha tanrısaldır.

Bay defterdar, topu topu on iki lira verdiğimi, benim için bunun çok ağır bir yük olduğunu, eğer Tanrı bana, yoksulluğa katlanabileyim diye sazdan sepet yapmak hünerini bağışlamasaydı geberip gideceğimi biliyordu. Şimdi, böyle bir sayışta krala yirmi *écu*'yü nasıl verebilirdim?

Bundan başka, yeni nazırlar, emirnamelerinin başında, yalnız topraktan vergi alınacağını, çünkü her şeyin hattâ yağmurun bile topraktan çıktığını, şu halde yalnız topraktan çıkan nesnelerin vergiye tâbi tutulacağını söylüyorlardı[6].

Son savaşta bu nazırların memurlarından biri bana geldi[7]; savaşa yardım olsun diye payıma düşen yirmi *écu* karşılığında üç ölçek buğdayla bir çuval bakla istedi; halbuki benim, savaşın niçin yapıldığından haberim bile yoktu; yalnız bu savaşta, ülkenin hiçbir kazancı olmıyacağını, buna karşılık çok şey yitireceğini duymuştum. O sırada buğday, bakla, para namına bende bir şey olmadığından yaşama ve yürütme kuvvetleri beni cezaevine attırdı; savaşı da, Tanrı ne verdiyse onunla yaptılar.

Bir deri bir kemik halinde delikten çıkarken, altı at koşulu bir arabaya kurulmuş tombul, kırmızı yanaklı bir adam gördüm; bu adamın altı uşağı vardı, her birine benim ge-

lirimin iki misli aylık veriyordu. Kendisi gibi kırmızı yanaklı olan vekilharcının iki bin frank aylığı vardı; bundan başka yılda efendisinin yirmi bin frankını da çalıp çırpıyordu. Metresi ise ona altı ayda kırk bin *écu*'ye mal oluyordu; bu adamı ben vaktiyle benden daha az zenginken tanımıştım: beni avutmak için, şimdi yılda dört yüz bin lira geliri olduğunu söyledi. Ona: "O halde, dedim; bize birçok şeyler kazandıran şu savaşa yardım etmek için bu paranın yarısını devlete veriyorsunuz değil mi? Çünkü benim tam yüz yirmi lira gelirim var, bunun da yarısını devlete vermem gerek."

— Devletin ihtiyaçlarını ben mi gidereceğim? dedi. Alay ediyorsunuz, dostum; Cadix'de ve Surate'da sekiz milyon kazanan bir amcamın mirasına kondum; bir karış toprağım bile yok; varımı yoğumu, tahvil ve para olarak piyasaya sürdüm; devlete hiçbir borcum yok; yiyeceğinin yarısını devlete vermek, sizin gibi arazi sahibi kişizadelere düşer. Benden vatan için yardım istemeğe kalksa maliye nazırının hesap bilmiyen bir budala mevkiine düşeceğini anlamıyor musunuz? Çünkü her şey topraktan gelir; para ile tahviller ise yalnız değiş tokuş araçlarıdır: Firavun oyununda bir kâğıdın üzerine yüz ölçek buğday, yüz öküz, bin koyun ve yüz çuval yulaf koyacak yerde,

bu iğrenç yiyecek maddelerini temsil eden çil çıl altınlar koyuyorum. Gıda maddelerinden tek vergi aldıktan sonra tutup benden de para isteseler, bunun tek değil çift vergi olacağını, iki kere aynı şeyi istemek olacağını anlamıyor musunuz? Amcam Cadix'de, sizin çıkardığınız buğdaydan satıp iki milyon, sizin elde ettiğiniz yünden yapılmış kumaşlardan satıp iki milyon aldı; bu iki işten de yüzde yüzden daha çok kazandı. Bu kazancı, zaten vergisi verilmiş olan topraklardan sağladığını siz de takdir edersiniz. Amcam sizden on *sous*'ya aldığı şeyi Meksika'da elli franktan fazlaya satıyordu; böylece, bütün masraflar çıktıktan sonra sekiz milyonla memleketine döndü.

Şimdi size verdiği on *sous*'dan birkaç para istemenin korkunç bir haksızlık olacağını anlıyorsunuz değil mi? Eğer amcaları, işler iyi gittiği sıralarda Meksika'da, Buenos-Aires'de, Lima'da, Surate'da veya Pondichery'de sekiz milyon kazanmış olan yirmi genç, vatanın en gerekli ihtiyaçlarını karşılamak üzere devlete iki yüz bin frank ödünç verse, hepsi birden dört milyon eder ki bu da solda sıfır kalır. Kırk *écu*'lük açık ve sağlam bir gelirden rahat rahat yararlanan sizler elbette vereceksiniz, dostum; vatana iyi hizmet edin, arasıra da bize, uşaklarımla beraber yemek yemeğe buyurun."

Bu akıllı uslu sözler beni çok düşündürdü ama hiç te avutmadı.

BİR MATEMATİKÇİYLE KONUŞMA

Bazen insan karşılık veremez ama söylenen sözlere de pek öyle aklı yatmaz. Mağlûbiyeti kabul eder ama inanamaz. İnsan, ruhunun derinliklerinde, isbat edilen şeye inanmaya engel olan bir kaygı, bir tiksinme duyar. Matematikçi size bir çemberle bir teğet arasından bir sürü çember geçirebileceğinizi ama bir tek doğru geçiremiyeceğinizi öğretir : halbuki gözleriniz, aklınız size bunun tersini söyler.

Matematikçi size, bunun, ikinci düzende bir sonsuzluk olduğunu hem de ciddî ciddî söyler. Siz de susar, açık bir kanı edinmeden, hiçbir şey anlamadan, hiçbir karşılık vermeden şaşkın şaşkın yüzgeri edersiniz. İyi niyet sahibi bir matematikçiye danışırsınız; o da size bu bilmeceyi şöyle anlatır.

— "Biz, der; tabiatta olmıyan şeyler, genişlikleri olmıyan, yalnız uzunlukları olan çizgiler tasarlarız. Fizik bakımından gerçek bir çizginin başka bir çizgiye geçmesi imkânsızdır. Birbirine teğet olan iki gerçek çizgi arasından ne gerçek bir çember, ne de gerçek bir doğru geçer : bütün bunlar zekâ oyunlariyle ideal hayallerdir; gerçek geometri de, varolan şeyleri ölçmek sanatıdır."

Bu bilge matematikçinin açık sözleri beni sevindirdi; *yüksek bilgi* denen bilgide bile sarlatanlık olduğunu anlayınca, bahtsızlığıma rağmen gülmeye başladım.

Bu matematikçi, arasıra kulübeme gelip benimle konuşmak lûtfunda bulunan filozof bir vatandaştı. Ona : "Bayım, dedim; insanları en çok ilgilendiren bir soru üzerinde, insan hayatının süresi üzerinde, Paris'li sersemleri aydınlatmaya çalıştınız. Nezaret, tekaütlere yaşlarına göre ne kadar aylık verilmesi gerektiğini sizin sayenizde öğrendi. Şehirde, su olmıyan evlere su getirtmeyi, daima su diye bağırıldığını duymak rezalet ve gülünçlüğünden, kadınların bir yarı çember arasına girip otuz litre ağırlığında iki su kovasını ta dördüncü katta oturan bir kiracıya götürdüğünü görmekten bizi kurtarmayı teklif eden sizsiniz[8]. Şimdi sizden bir dileğim var, bana lûtfen Fransa'da kaç tane, iki elli ve iki ayaklı hayvan olduğunu söyleyin."

MATEMATİKÇİ

Aşağı yukarı yirmi milyon olduğunu söylüyorlar; doğru olup olmadığı anlaşılıncıya kadar (ki bu çok kolay bir iştir ama daha yapılmadı, çünkü hiçbir şey bizde doğru dürüst aranılıp bulunmaz) bu tahminî sayıyı ben de kabul ediyorum[9].

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Fransa'nın yüz ölçümü ne kadardır dersiniz?

MATEMATİKÇİ

Yüz otuz milyon feddan; bunun da yarısını yollar, şehirler, çorak arazi, fundalık, bataklık, kumluk, verimsiz arazi, faydasız binalar, faydalı olmaktan ziyade güzel olan parklar, işlenmemiş arazi, iyi işlenmemiş kötü arazi teşkil eder. Çok verimli arazi aşağı yukarı yetmiş beş milyon feddandır ama haydi biz seksen milyon diyelim; insan vatanı için ne kadar çalışsa yine azdır.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Ortalama olarak her yıl bir feddan, vergi hariç, bütün masraf çıktıktan sonra, buğdaydan, tahıldan, şaraptan, balıktan, sazdan, madenden hayvandan, yemişten, yünden, ipekten, sütten, yağdan, ne getirir?

MATEMATİKÇİ

Her feddan yirmi beş lira getirir diyelim ama, bu da çok olur; bununla beraber vatandaşlarımızın şevkını kırmamak için otuz lira diyelim. Bazı feddanlar, üç yüz lira kadar bir para getirir; bazıları da üç lira getirir. Üçle

üç yüz arasında ortalama nispet otuzdur : çünkü üçün otuza orantısı, otuzun üç yüze orantısıyla aynı olduğunu siz de bilirsiniz. Üç lira getiren feddan sayısı çok olsa, üç yüz lira getireninki ise az olsa hesabımız tabiî doğru çıkmaz; ama bir kere daha söyliyeyim, dedikodu yapmak istemem.

KIRK ÉCU'LUK ADAM

Peki bayım! Seksen milyon feddan, para olarak ne kadar getirir dersiniz?

MATEMATİKÇİ

Bunun hesabı kolay : bugünkü değere göre bu kadar arazi yılda iki milyar dört yüz mil yon lira getirir.

KIRK ÉCU'LUK ADAM

Hazreti Süleyman'ın tek başına, yalnız para olarak, yirmi beş milyarı olduğunu okudum; Hazreti Süleyman'ın ülkesinden çok daha zengin olduğu söylenilen Fransa'da sürümdeki para her halde yalnız iki milyar dört yüz milyon olmasa gerek.

MATEMATİKÇİ

Bütün sır burada ya : belki krallıkta şimdi aşağı yukarı dokuz milyon sürümdedir; el-

den ele dolaşan bu para da bütün yiyecek şeyleri ve bütün işleri ödemek için yeter; aynı *écu* belki bin kere çiftçinin cebinden meyhanecinin ve tahsildarın cebine girip çıkar.

KIRK ÉCU'LUK ADAM

Anlaşıldı. Ama bana, kadın erkek, ihtiyar, çocuk, yirmi milyon olduğumuzu söylediniz; herbirine ne kadar düştüğünü de lûtfen söyler misiniz?

MATEMATİKÇİ

Yüz yirmi lira yahut kırk *écu.*

KIRK ÉCU'LUK ADAM

Tam benim gelirimi tahmin ettiniz: dört feddan yerim var; işlettiğim ve işletmediğim yılları birbirine karıştırırsak ortalama olarak her yıl için yüz yirmi lira kazanırım; az değil mi?

Demek oluyor ki, altın çağda olduğu gibi herkesin eşit bir payı olsaydı herkesin yılda beş altın geliri olurdu öyle mi?

MATEMATİKÇİ

İpucunu verdiğim hesabınıza göre daha fazla değil. İnsanoğlunun mahiyeti işte böyledir. Hayat ve servet çok sınırlıdır; Paris'te in-

san, ortalama olarak yirmi iki, yirmi üç yıl yaşar; ortalama olarak da her insan yılda en çok yüz yirmi lira harcayabilir; yani yiyeceğiniz, giyeceğiniz şeyler ve oturacağınız evle eşyanız, yılda yüz yirmi lira demektir.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Böyle, hayatımı, servetimi elimden almanız için ben size ne yaptım? Arkadaşlarımın payını çalmadığım takdirde yirmi üç yıl yaşıyacağımı söylüyorsunuz; bu doğru mu?

MATEMATİKÇİ

O güzelim Paris şehrinde bu, su götürmez bir gerçektir; ama bu yirmi üç yıldan hiç olmazsa çocukluğunuzun on yılını çıkarmalısınız; çünkü çocukluk hayatın zevkli çağı değildir; bir hazırlıktan, binanın girişinden, henüz yemişini vermemiş bir ağaçtan, günün doğmakta olan şafağından başka bir şey değildir. Geri kalan on, on üç yıldan uyku ile sıkıntiyle geçen zamanı çıkarın; bu da yarısı demektir. Geriye altı buçuk yıl kalıyor ki bunu da üzüntü, sıkıntı içinde, bazen eğlence, bazen de ümitle geçirirsiniz.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Acı bana ey ulu Tanrım! Desenize ki sizin hesaba göre üç yıl bile doğru dürüst bir şekilde yaşıyamıyoruz.

MATEMATİKÇİ

Kabahat bende değil. Tabiat yaratıklarla ilgilenmez. Başka böcekler de var; yalnız bir gün yaşarlar ama türleri sonsuz olarak sürüp gider. Tabiat, büyük amaçlarına ulaşmak için dört yüz bin tebaasının ölmesine aldırmıyan o büyük hükümdarlara benzer.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Kırk *écu* ile üç yıllık bir hayat ha! Bu iki bahtsızlığa karşı koymak için nasıl bir çare vardır dersiniz?

MATEMATİKÇİ

Yaşamak için Paris'te, havanın daha sâf olması, insanların daha az yemesi, daha çok spor yapması, annelerin çocuklarını emzirmeleri, aşıdan korkacak kadar budalalık göstermemeleri lâzım : bütün bunları daha önce de söyledim; servete gelince, evlenmekten, kız, erkek bir sürü çocuk yapmaktan başka çare yok.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Ne demek istiyorsunuz! Rahat yaşıyabilmem için kendi acımı başkasının acısıyla birleştirmem mi gerek?

MATEMATİKÇİ

Beş altı zavallının bir araya gelip kuracağı yuva dayanılır bir hal alabilir. İyi bir karı-

nız, iki oğlunuz iki de kızınız olsun; hakkın yerini bulduğunu ve her kişinin yılda yüz yirmi lira geliri olduğunu farz edelim; böylece sizin de yedi yüz yirmi lira geliri olan küçük bir yuvanız olur. Çocuklarınız küçükken çok az para harcarlar; büyüdükleri zaman da size yardım ederler; onların yardımları sizi hemen bütün masraflardan kurtarır; böylece siz de filozofça bahtiyar yaşarsınız; yeter ki devleti idare eden baylar, her birinizden yılda yirmi *écu* koparmak hainliğini göstermesinler; ama felâketin büyüğü şu ki artık bizler, eşit ve hür doğan insanların, henüz işletilmemiş bir toprağın tatlı meyvalarını paylaştıkları o altın çağda yaşamıyoruz. Bugün iki ayaklı ve iki elli yaratığın yüz yirmi lira getirecek kadar sermayesi olması çok güç bir iş.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Mahvolduk desenize... Az önce oldukça verimli seksen milyon feddan arazi ve yirmi milyon insan bulunan bir ülkede, herkesin yüz yirmi lira geliri olması gerektiğini söylüyordunuz, şimdi de tutup bunu elimizden alıyorsunuz!

MATEMATİKÇİ

Altın çağdaki kayıtlara göre hesaplıyordum, oysa demir çağa göre hesaplamak gereki-

yor. On *écu* geliri olan çok insan var; bazılarının ise ancak dört beş *écu* geliri var; altı milyondan çok insanın da beş para geliri yok.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Öyle ise bunlar, üç gün sonra açlıktan ölürler.

MATEMATİKÇİ

Ne münasebet? Bu gibilerin payına düşeni alanlar onları çalıştırıp paraları paylaşırlar; Tanrıbilimcileri, şekercileri, vaizleri, artistleri, savcıları, arabacıları bunlar yaşatırlar. Yılda on iki frankı vergiye kesildiği için yüz sekiz liraya inen yüz yirmi liralık bir geliriniz olduğundan kendinizi acınacak bir durumda sanıyordunuz; hele bir de vatan uğrunda canlarını veren askerlere bakın: onların günde dört *sous*'dan yılda yetmiş üç lira gelirleri vardır; bununla beraber hep bir arada neşe içinde yaşarlar.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Demek eskiden cizvit olan birisi, bir askerin aldığının beş mislini alıyordu öyle mi? Halbuki askerler, kralın gözleri önünde Fontenoʼda, Lawfeld'de, Fribourg çevirmesinde, devlete, sayın papaz La Valette'in[10] yaptığı hizmetten daha çok hizmet etmiştir.

MATEMATİKÇİ

Orası öyle; hattâ hürriyete kavuşan her cizvit, manastırda harcadığından daha çok para harcamaktadır : bunların içinde, sayın papaz Patouillet ile sayın papaz Nonotte gibi, parlâmentolar aleyhinde yazılar yazarak çok para kazananları da var. Bu dünyada herkes bir iş tutmaya çalışır : bakarsın adamın biri bir kumaş fabrikasının başındadır; bir başkası bir porselen fabrikası işletir; bir başkası opera oynatır; bir başkası dinî bir gazete çıkarır; bir başkası burjuvaların hoşuna gidecek tragedyalar veya İngiliz tarzında romanlar yazar; kâğıtçıyı, mürekkep tüccarını, kitapçıyı, seyyar satıcıyı besler; bütün bunlar, o yazar olmasa dilencilik ederlerdi. İşte dostum, hiçbir şeyi olmıyanlara bu yüz yirmi liranın sağlanması sayesindedir ki devlet makinası yürür, gelişir.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Doğrusu ya çok güzel bir gelişme usulü!

MATEMATİKÇİ

Başka bir usul yok ki : her ülkede fakirler zenginlerin sayesinde yaşarlar. Ticaretin biricik kaynağı budur. Ticaret ne kadar maharetle yapılırsa yabancı ülkelerden o kadar çok para gelir. Ticaretin dengesi için yabancı ülkelerden ülkemize her yıl on milyon gelse, dev-

let hazinesindeki para yirmi yılda iki yüz milyon artar : bu da adam başına haklı olarak dağıtılması gereken on frank demektir; yani tüccarlar, daha çok kazanacaklarını umarak, bir kereye mahsus olmak üzere her fakire on frank fazla kazandırmış olurlar. Ama toprağın verimi gibi ticaretin de bir sınırı vardır; yoksa bu artış uzar gider; sonra ticaretimizin dengesinin daima bizim lehimize olacağı da pek öyle muhakkak değil : kaybedeceğimiz zamanlar da olur.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Nüfus işinden çok söz edildiğini duydum. Şimdiye kadar yaptığımız çocuğun iki mislini yapmaya kalksak, vatanımızın nüfusu iki misline çıksa, yirmi milyon yerine kırk milyon nüfusumuz olsa, ne olur?

MATEMATİKÇİ

Ne mi olur; o zaman ya herkesin ortalama olarak yirmi *écu*'sü olur, ya da toprağın şimdikinin iki misli verimli olması gerekir; ya şimdikinin iki misli fakir olur, ya da endüstriyi iki misli artırıp yabancı ülkelerden iki misli para ithal etmek gerekir; ya milletin yarısını Amerika'ya göndermek, ya da milletin yarısının öteki yarısını yemesine göz yummak gerekir.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

O halde yirmi milyon nüfusla, Tanrı'nın da dilediği gibi paylaştırdığı adam başına düşen yüz yirmi lira ile yetinelim; ama bu durum hazin, sizin demir devriniz de çok ağır.

MATEMATİKÇİ

Durumu daha iyi olan bir millet yoktur, daha kötü olan ise çok. Kuzey ülkelerinde adam başına yüz yirmi lira verecek kadar para var mı derdiniz? Bu kadar paraları olsaydı, Hun'lar Got'lar, Vandal'lar, Frank'lar ellerinde demir ve ateş olduğu halde vatanlarını bırakıp başka ülkelere gitmezlerdi.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Biraz daha söylerseniz, yüz yirmi franklık gelirimle mutlu olduğuma inandıracaksınız beni.

MATEMATİKÇİ

Mutlu olduğunuzu düşünseniz, mutlu olursunuz.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

İnsanın olmadığı şeyi oldum sanmasına imkân yok; deli olursa başka.

MATEMATİKÇİ

Olduğunuzdan daha rahat, daha mutlu olmanız için birisiyle evlenmeniz gerektiğini size biraz önce söyledim; ama şunu da ilâve edeyim ki onun da sizin gibi yüz yirmi lira geliri, yani her biri on *écu*'lük dört feddan ara zisi olmalı. Eski Roma'lıların her birinin üç feddanlık toprağı varmış. Çocuklarınız zeki olursa, her biri başkaları için çalışarak bu kadar para kazanabiliriz.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Demek onlar, ancak başkaları para kaybederse para kazanabilecekler.

MATEMATİKÇİ

Bütün milletlerin yasası budur; insan ancak böyle yaşıyabilir.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Demek karınla benim ayrı ayrı gelirlerimizin yarısını yasama ve yürütme kuvvetine vermemiz, yani devlet nazırlarının, alnımızın teriyle kazandığımız paranın yarısını ve hayatlarını kazanmadan önce de zavallı çocuklarımızın yiyeceğini elimizden almaları gerek öyle mi! Rica ederim söyleyin bana, bizim bu yeni nazırlarımız tanrısal vergi sayesinde kralın hazinesine ne kadar para kazandırırlar?

MATEMATİKÇİ

Kırk *écu* getiren dört feddan için siz yirmi *écu* verirsiniz değil mi? Dört yüz feddan ye ri olan bir zengin bu yeni tarife gereğince iki bin *écu* verecek; seksen milyon feddan da her yıl krala, bir milyar iki yüz milyon lira veya dört yüz milyon *écu* kazandıracak.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Bu iş bana içinden çıkılmaz, imkânsız gibi geliyor.

MATEMATİKÇİ

Yerden göğe kadar hakkınız var; bu imkânsızlık yeni nazırlarımızın yargı güçlerinde esaslı bir eksiklik olduğunu göstermek için geometrik bir belgitlemedir.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Buğdayımın, kenevirimin, koyunlarımın yününün vesairenin yarısını elimden almakta, sonra kenevirimle bez, yünümle kumaş yapıp, buğdayımı da aldıklarından çok daha pahalıya satan, böylece on, yirmi, otuz bin liralık gelir elde eden kimselerden hiçbir yardım istememekte de acaba belgitlenmiş büyük bir haksızlık yok mu?

MATEMATİKÇİ

Bu idarenin hesabı ne kadar yanlışsa haksızlığı da o kadar açıktır. Endüstrinin teşvik

edilmesi gerek; ama büyük endüstrinin de devlete yardım etmesi gerek. Bu endüstrinin yüz yirmi liranızın bir kısmını elinizden aldığı, belki kendiniz yapsaydınız yirmi kere daha az bir fiyata mal edeceğiniz gömleklerinizle elbiselerinizi size satmak suretiyle bu parayı kendine mal edindiği muhakkak. Sizin paranızla zenginleşen fabrikatörün de, bizzat hiçbir şeyi olmıyan işçilere gündelik verdiğini kabul ediyorum, ama bu arada her yıl kendine bir miktar para ayırdığı, sonunda da otuz bin lira gelirli bir adam olduğu da bir gerçek: demek bu serveti sizin sırtınızdan kazandı; sizin sırtınızdan kazandığı bu parayı geri almak için gıda maddelerinizi ona hiçbir zaman daha pahalıya satamazsınız : çünkü fiyat yükseltmeye kalksanız, yabancı ülkelerden daha ucuza getirtir. Bunun böyle olduğuna bir delil mi istiyorsunuz; bakın, onun otuz bin liralık geliri devam eder gider : siz ise çoğalmak şöyle dursun çoğu zaman azalan yüz yirmi lira gelirle kalırsınız. Şu halde tüccarın ince sanatının, çiftçinin kaba sanatından daha çok vergi vermesi hem zorunlu hem de doğru bir iş olur. Mültezimler için de mesele aynıdır. Büyük nazırlarımız sizden yirmi *écu* almadan önce on iki frank vergi veriyordunuz değil mi? Mültezim efendi, bu on iki frankın on *sol*'ünü kendi alır. Eyaletinizden yirmi bin nüfus olsa, yılda iki yüz elli bin frank kazanır. Bunun elli binini yese,

on yıl sonunda iki milyon serveti olacağını siz de anlarsınız. Onun da aynı orantı içinde vergi vermesi gerekir; böyle olmazsa her şey bozulur, altüst olur.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Şu maliyeciyi de haraca bağladığınız için teşekkür ederim; içim biraz rahat etti; ama mademki o, bu fazla gelirini kolaylıkla artırabiliyor, şu küçük servetimi artırmak için ben ne yapmalıyım?

MATEMATİKÇİ

Söyledim ya; evlenin, çalışın; toprağınızdan, şimdiye kadar verdiğinden birkaç demet daha fazla mahsul almaya bakın.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Daha çok çalıştım, bütün millet de benim kadar çalıştı; yasama ve yürütme kuvveti de daha büyük bir vergi aldı diyelim, yıl sonunda millet ne kadar kazanır?

MATEMATİKÇİ

Yabancı ülkelerle verimli bir şekilde alışveriş yapmamışsa hiçbir şey kazanmaz; ama daha rahat yaşar. Herkesin bir orantı içinde öncekinden daha çok elbisesi, gömleği eşyası olur. Ülkede sürümde olan mallar çoğalır; kul-

lanılan buğday demetlerinin, koyun yünlerinin, öküz, geyik, keçi derilerinin, şarap makinesine atılan üzüm salkımlarının sayısı arttıkça gündelikler de artar. Krala, tahıl maddeleri üzerinden daha çok para verilir; kral da emri altında çalışanlara daha çok para verir; ama ülkede bir *écu* bile fazla olmaz.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Bir yıl sonunda hükûmetin elinde ne kalır?

MATEMATİKÇİ

Bir kere daha söyliyeyim, hiçbir şey kalmaz; bütün hükümetlerde bu böyledir : hükümet para biriktirmez; yer, içer, giyinir, kuşanır; herkes de kendi durumuna göre bunları yapar; para biriktirmeye kalksa, biriktirdiği parayı sürümden kaçırmış olur; kasasına kaç tane kırk *écu* koyar saklarsa o kadar insanın sefalet içinde yaşamasına sebepolur.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

O halde şu IV. Henri, hırsızın, yağmacının biri, kötünün kötüsü bir adammış : çünkü bana, bugünkü değeriyle elli milyondan fazla parayı Bastille'e koyup sakladığını söylediler?

MATEMATİKÇİ

IV. Henri, değerli olduğu kadar iyi kalbli, tedbirli bir insandı da. Çünkü haklı bir sava-

şa girdi; o zamanın parasiyle yirmi iki milyonu kasasında saklamak, toplıyabileceği yirmi milyonu da sürümde bırakmak suretiyle çok iyi bir iş yaptı; böyle yararlı bir tedbir almakla da milletini yüz milyon ödemekten kurtardı. Böyle bir tedbiri almamış olan düşmanına karşı yüzde yüz üstün geleceğinden emindi. İhtimalî hesaplar aşırı derecede ondan yanaydı. Kasasında tuttuğu bu yirmi iki milyon, o zaman, ülkede toprak gelirinin yirmi iki milyon fazla olduğunu gösterir ki bu da hiç kimsenin sıkıntıda olmadığını açıklar.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Şu benim ihtiyar da söylemişti ya; demek doğruymuş; Sully'nin hükümeti zamanında halk, tek vergi usulünü ortaya atan ve kırk *écu*'lük gelirimin yarısını elimden alan yeni nazırlarımızın hükümeti zamanından daha zenginmiş. Rica ederim söyleyin bana, kârlı bir iş olan şu tek vergi usulünden yeryüzünde yararlanan başka bir millet daha var mı?

MATEMATİKÇİ

Bolluk içinde yüzen milletlerden hiçbiri bu usulü kullanmaz. Hemen hiç gülmiyen ingilizler, bazı akıllı kimselerin bizde böyle bir idare usulünü teklif ettiklerini öğrenince gülmeye başladılar. Çin'liler Canton'a yanaşan bü-

tün ticaret gemilerinden bir vergi alırlar; Holanda'lılar Japonya'ya kabul edildikleri zaman, Hıristiyan olmadıklarını ileri sürerek Nagasaki'de vergi verirler; Laponyalılarla Samoyedler vergi olarak yalnız zerdeva kürkü verdikleri için tek vergi usulüne tâbidirler diyebiliriz; Saint-Martin Cumhuriyetinde halk, devletin şerefini korumak için yalnız ondalık denen bir vergi verir. Avrupada da, halkı hiçbir vergi vermiyen, kahramanlığiyle, adaletiyle ün salmış bir ülke vardır : adına da İsviçre derler; bakın ne oldu : bu millet, Avusturya ile Zaehringen[11] dukalarının yerine geçti; küçük kantonlar çok demokratik ve çok fakirdir; her insan, küçük cumhuriyetin ihtiyaçlarını karşılamak için az bir para öder. Büyük kantonlarda ise halk, Avusturya arşidükleriyle zengin senyörlerin istedikleri parayı devlete vermek zorundadır : daha zengin olan protestan kantonlar katolik kantonlardan iki misli vergi verirler; çünkü papazların malları mülkleri buralarda devletin elindedir. Önceleri Avusturya arşidükleriyle Zaehringen dukalarının ve papazların tebaası olanların herbiri şimdi bir vatandaş oldu; eski efendilerine verdikleri ondalığın, vergilerin veraset vergisinin aynını vatanlarına veriyorlar; halk da genel olarak çok az ticaret yaptığından, ticaret, ufak tefek depo vergisinden başka hiçbir vergiye tâbi değildir : insanlar yabancı devletlerle yiğitlik alışverişi

yaparlar, birkaç yıl için kendilerini satarlar; böylece bizim zararımıza olarak ülkelerine birkaç para sokarlar; bu da, medenî dünyada yeni kanuncularımız tarafından kurulan vergi usulü gibi eşsiz bir örnektir.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Demek ki İsviçreliler, tanrısal bir hakla gelirlerinin yarısından yoksun edilmezler; dört ineği olan adam ikisini devlete vermez?

MATEMATİKÇİ

Vermez ya... Bir kantonda on üç fıçı şarabın bir tanesini devlete verirler, on ikisini de içerler. Başka bir kantonda da on ikide birini devlete verirler, on birini içerler.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Bari ben de İsviçreli olayım! Beni dilenecek hale getiren o şartsız şurtsuz tek vergi usulüne lânet olsun! Ama adlarını bile aklımda tutup söyliyemediğim şu üç veya dört yüz çeşit vergi daha mı doğru, daha mı dürüst şeylerdi sanki? Kanun yapanlardan hangisi bir devlet kurarken, bir kömür tartıcısını, bir şarap ölçücüsünü, bir odun bıçkıcısını, bir domuz çobanını, bir tuzlu yağ murakıbını, krala müşavir seçmeyi aklından geçirmiştir aca-

ba? Hangi kanun yapıcısı, İskender'in ordusundan iki kere daha büyük bir serseriler ordusu kurup başına, ülkeyi haraca kesen, her gün ağızdan ağza dolaşan zaferler kazanan, düşmanlarını esir alan, bu esirleri de, köy papazının dediğine göre eski İskitlerin yaptığı gibi bazen havada bazen de tahtalardan yapılmış küçük bir tiyatroda kurban eden altmış general[12] getirmeyi akıl etmiştir?

Birçok itirazlara, birçok göz yaşlarına sebebolan böyle bir kanun acaba, birdenbire hiç çekinmeden rahat rahat geliriminin yarısını elimden alan kanundan daha mı iyi? Eski rejim olsaydı korkarım gelirimin üçte ikisini elimden alırlardı.

MATEMATİKÇİ

Iliacos intra muros peccatur et extra[13].
Est modus in rebus[14]...
Caveas ne quid nimis[15]...

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Biraz tarihle biraz geometri öğrendim, ama Lâtince bilmem.

MATEMATİKÇİ

Söylediklerimin aşağı yukarı mânası şu: "*Her iki taraf da haksız. — Her şeyde itidali muhafaza dein. — Fazla hiçbir şey yapmayın.*"

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Evet, fazla hiçbir şey yapmayın; tam benim durumum; ama yetecek kadar param yok.

MATEMATİKÇİ

Yeni idarenin iki yıl sürdüğünü farz etsek, sizin de, benim de, devletin de, açlıktan öleceğimizi kabul ediyorum; ama Tanrı'nın bize acıyacağını umalım.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

İnsan hayatını umutla geçiriyor; umut ederek de ölüyor. Allaha ısmarladık bayım; bana bir şeyler öğrettiniz ama, içim hâlâ sıkıntıda.

MATEMATİKÇİ

Bilginin meyvası çoğu zaman budur.

BİR CARME[16] PAPAZİYLE BAŞINA GELENLER

Bana her seyi açıkça öğrettiği için Fen Akademisi üyesine teşekkür ettikten sonra, bir yandan Tanrı'ya şükredip bir yandan da dişlerimin arasından : *"Yaşamak için yirmi écu gelircikle, yirmi iki yıllık ömür!"* diye homurdana homurdana, şaşkın şaşkın yürümeye başladım.

Böyle bu kadar kötü geçen hayatımız bari biraz daha kısa olsaydı ne olurdu!

Birdenbire kendimi çok güzel bir evin önünde buldum. Acıkmıştım; cebimde her kişinin hakkı olan paranın yüz yirmide biri bile yoktu; ama bu sarayın, pabuçsuz gezen sayın Carme papazlarına ait olduğunu söyledikleri zaman büyük umutlara kapılıp kendi kendime: "Mademki bu kutsal kişiler yalınayak yürüyecek kadar alçakgönüllülük gösteriyorlar, o halde bana yemek verecek kadar da merhametlidirler," dedim.

Kapıyı çaldım; bir papaz gelip açtı: "Ne istiyorsun evlâdım?" dedi.

— Ekmek istiyorum sayın keşiş efendi: yeni kanunlar elimde avucumda ne varsa hepsini aldı.

— "Bizler yalnız sadaka isteriz, sadaka vermeyiz evlâdım." — "Nasıl olur! Kutsal kurulunuz size pabuçsuz gezmeyi buyurduğu halde saray gibi bir yerde oturuyorsunuz; üstelik bana bir lokma ekmek vermek istemiyorsunuz!"

— "Pabuçsuz çorapsız gezeriz, çok doğru: böylece bir masraftan kurtulmuş oluruz; bununla beraber ayaklarımız ellerimizden daha çok üşümez; kutsal kurulumuz tutup bize kıçı açık gezeceksiniz dese, kıçımız da üşümez.

Oturduğumuz güzel eve gelince, burasını hiç güçlük çekmeden yaptık, çünkü aynı sokaktaki evlerden kira olarak yüz bin lira alırız." — "Demek yüz bin lira geliriniz olduğu halde benim açlıktan ölmeme göz yumucaksınız öyle mi? Herhalde elli binini yeni hükümete veriyorsunuz?" — "Tanrı bizi korusun; kimseye beş para vermeyiz. Yalnız, göz yaşlariyle ıslanmış, nasırlarla sertleşmiş, çalışkan ellerin işlediği toprağın ürünü yasama ve yürütme kuvvetlerine vergi vermeye mecburdur. Bize verilen sadakalar sayesinde bu evleri yapacak duruma geldik; şimdi de hepsinden yılda yüz bin lira kira alırız; ama toprak ürünlerinden verilen bu sadakalar için bir kere vergi verilmiş olduğundan bir daha vermek gerekmez : sadakalar, bizi zengin ederken fakir düşen dinibütün insanları kutsallaştırdı; bizler, yine sadaka istemeye, dinibütün olanları kutsallaştırmak için Saint-Germain mahallesini haraca kesmeye devam ediyoruz." Carme papazı bu sözleri söyledikten sonra kapıyı suratıma kapadı.

Kurşunî elbiseli silâhşorların kışlasının önünden geçiyordum; meseleyi onlardan birine açtım : bana güzel bir yemek yedirdiler, elime de bir *écu* sıkıştırdılar. İçlerinden biri gidip manastırı yakmayı teklif etti; ama daha akıllı olan bir silâhşor henüz zamanının gelme-

diğini söyledi, iki üç yıl daha beklemesi için arkadaşına rica etti.

DEFTERDARLA MÜLÂKAT

Elimdeki bir *écu* ile bir dilekçe yazdırıp, o gün halkla görüşecek olan defterdara gittim. Bekleme odası çeşitli insanlarla doluydu. Burada, benim şu sekiz milyonluk heriften daha tombul yanaklı, daha göbekli, daha kendisini beğenmiş insanlar vardı. Yanlarına yaklaşmaya cesaret edemiyordum; ben onları görüyordum ama onlar beni görmüyorlardı.

Ondalık düşkünü bir papaz, köylülerim dediği vatandaşlara karşı bir dâva açmıştı. Zaten dinibütünlerin yarısının gelirinden çok geliri vardı; üstelik de bir tımar sahibiydi. Bin bir güçlükle fundalıkları üzüm bağı haline sokan kölelerinin, çıkardıkları şarabın yarısını kendisine borçlu olduklarını ileri sürüyordu. Bu da, el emeği, kütük, fıçı ve depo fiyatlarını hesaba katarsak ürünün dörtte biri demektir.

— "Ama diyordu; ondalık tanrısal bir hak olduğundan, Tanrı adına köylülerimin geçimlerinin dörtte birini istiyorum." Defterdar: "Görüyorum ki çok merhametlisiniz!" dedi.

Vergilerden çok iyi anlıyan bir mültezim : "Efendimiz, dedi; o köy bu papaza hiçbir şey veremez : çünkü geçen yıl dinibütün olanların

şaraplarından otuz iki çeşit vergi almış, sonra da onları fazla içtikleri şarabı ödemeğe mahkûm etmiş; böylece hiçbirinde beş para bırakmamış. Ben de hayvanlariyle eşyalarını sattırdım; bana hâlâ borçları var. Sayın papazın iddialarına itiraz ediyorum." Defterdar: "Rakîbi olmakta haklısınız, dedi; ikiniz de aynı şekilde insanoğlunu seviyorsunuz; beni de uyandırmış oldunuz."

Köylüleri *mainmortable*[17] olan üçüncü bir papaz senyör, meclisten bir karar bekliyordu; bu karar gereğince papaz efendi, malikânesinin sınırları içinde bu kanuna tâbi bir evde tam bir yıl bir gün farkında olmadan oturan, yıl sonunda da ölen Paris'li bir sersemin malının mülkünün tümünün kendisine verilmesini istiyordu. Papaz, sersem herifin malının, hem de tanrısal bir hak olarak kendisinin olduğunu iddia ediyordu.

Defterdar, bu papazın da ötekiler kadar doğru ve merhametli bir insan olduğunu söyledi.

Arazi kontrolörü olan dördüncü bir papaz, yirmi aileyi dilenmek zorunda bıraktığını açıklıyan güzel bir rapor sunuyordu. Bunlar, amcalarının, halalarının, kardeşlerinin ya da amca çocuklarının miraslarına kondukları için veraset vergisi vermek zorunda kalmışlardı. Arazi kontrolörü onlara, miraslarının değerle-

rini iyice takdir edemediklerini, zannettiklerinden çok daha zengin olduklarını güzel güzel isbat etmiş, üç misli cezaya çarptırdıktan, masraf üstüne masraf çıkarıp hepsini mahvettikten, aile babalarını cezaevine tıktırdıktan sonra en verimli mallarını kesesinin ağzını bile açmadan satın almıştı. Defterdar (doğrusu ya oldukça acı bir dille) ona : "Euge! *Contrôleur bone et fidelis, quia supra pauca fuisti, fermier générale te constituam*[18]," dedi.

Bununla beraber yanında bulunan danıştay üyelerinden birine : "Artık şu kutsal sülüklerle şu dinsiz sülüklerin işledikleri günahları burunlarından getirmek gerekiyor, dedi; halkı teselli etmek zamanı geldi; bizim gayretimiz olmasa, zavallılar ancak öbür dünyada yiyecek bulabilecekler."

Deha sahibi kişiler kendisine birçok tasarı takdim ettiler. Bir tanesi zekâdan vergi alınmasını tasarlamıştı. — "Kimse aptal görünmek istemiyeceğinden herkes bu vergiyi vermek için başınıza üşüşecek," diyordu. Defterdar : "Sizi bu vergiyi vermekten affediyorum," dedi.

Bir başkası, milletimizin dünyanın en neşeli milleti olduğunu, bir şarkı ile bütün acılarını unuttuğunu ileriye sürerek, şarkılardan ve kahkahalardan vergi alınmasını teklif etti; ama defterdar, çoktanberidir hoş şarkılar ya-

zılmadığını, vergiden kaçınmak için de halkın ciddileşmesinden korktuğunu ileri sürdü.

Derken çok uslu ve iyi kalbli bir vatandaş çıkageldi; bu da halka, verdiğinin üçte birini verdirmek suretiyle krala, aldığının üç mislini kazandıracağını söyledi. Defterdar da ona: "Git de biraz hesap dersi al," dedi.

Bir dördüncüsü de *sırf dostluk olsun diye*, şimdilik ancak yetmiş beş milyon vergi alabilen krala iki yüz yirmi beş milyon sağlayacağını isbata kalkıştı. Defterdar buna da: "Devletin borçlarını verdiğimiz zaman memnun olurum," dedi.

En son olarak da, yasama kuvvetini tanrısal bir hakla bütün topraklarımıza ortak eden ve krala bir milyar iki yüz milyon gelir sağlayan o yeni nazırın kâtibi çıkageldi[19]. Yirmi *écu*'yü vermediğim için beni hapse attıran adamı hemen tanıdım. Defterdarın ayaklarına kapanıp adalet diledim; efendimiz kahkahayla gülüp bana bir oyun oynadıklarını söyledi. Bu kötü kişilere de zararımı gidermek için bana yüz *écu* vermelerini buyurdu; hayatının sonuna kadar da beni haraç vermekten affetti. Ona: "Efendimiz, dedim; Allah sizden razı olsun.!"

KIRK ÉCU'LÜK ADAMA MEKTUP

Sizden üç kere daha zengin olmama, yanı üç yüz altmış lira veya frank gelir sahibi ol-

mama rağmen, kendimi büyük servetlerin verdiği gurura kaptırmadan sizi kendime eşit görerek bu mektubu yazıyorum.

Uğradığınız felâketi ve bay defterdarın size ettiği iyiliği okudum; tebrik ederim; ama ne yazık ki başlığı birçok kimselere çelişik görünen, ve beni iğrendiren *le Financier Citoyen*[20] adındaki kitabı biraz önce elimden bıraktım. Bu vatandaş sizin gelirinizin yirmi, benim gelirimin de altmış frankını elimizden alıyor: nüfusun toplamı üzerinden her kişiye yalnız yüz frank bırakıyor; ama buna karşılık, daha az önemli olmıyan bir zat da gelirimizi yüz elli franka kadar yükseltiyor; sizin matematikçinin ise ikisinin ortasını tuttuğunu görüyorum. Herhalde o, şöyle bir kalem oynatmakla Paris'in nüfusunu bir milyona çıkartan, son savaşlarda kaybettiklerimizi hesaba katmadan ülkede bir milyar beş yüz milyon paranın sürümde olduğunu söyliyen o büyük senyörlerden biri değil.

Okumayı çok sevdiğinizi bildiğim için *le Financier Citoyen*'i size göndereceğim; sakın her söylediğine inanmayın: kitabına, büyük nazır Colbert'in *Vasiyetname*'sinden parçalar alıyor ama bunun, Gatien de Coutilz adında birisi tarafından yazılmış gülünç bir rapsodi olduğunu bilmiyor; Mareşal Vauban'ın *Aşar*'ından parçalar alıyor, ama bunun Boiguillebert

adında birisi tarafından yazıldığını bilmiyor; Kardinal de Richelieu'nün *Vasiyetname*'sinden parçalar alıyor ama bunun papaz de Bourzeis tarafından yazıldığını bilmiyor. Kardinalin *et fiyatı arttığı zaman askerlere daha fazla para verildiğini* söylediğini sanıyor. Bununla beraber onun nazırlığı zamanında et fiyatı artıyor ama askerlere verilen para artmıyor: bu da, daha yüzlerce delil ortaya atılabilir ya neyse şunu gösterir ki, çıkar çıkmaz bir hayal mahsulü olduğu anlaşılan sonra da Kardinale izafe edilen bu kitap kendisi tarafından yazılmamıştı; nasıl ki Kardinal Albéroni ile Mareşal de Belle-Ile'e izafe edilen *Vasiyetnameler* de bu kişilerin eseri değilse...

Bütün hayatınızca *Vasiyetname*'lerden ve sistemlerden sakının: ben de sizin gibi onların kurbanı oldum. Zamanımızın Solon'lariyle Lykurgos'ları sizinle nasıl alay ettilerse, yeni Triptolemos'lar[22] da benimle öyle, hem de fazlasiyle alay ettiler; azıcık olsun canıma can katan bir miras işi olmasaydı hani neredeyse ben de açlıktan ölecektim.

Tabiatın en güzel ve en nankör ülkesinde ekilip biçilebilen yüz yirmi feddanlık bir toprağım var. Memleketimde her feddan, bütün masraf çıktıktan sonra üç lira değerinde bir *écu* getirir. Tanınmış bir ziyaretçinin yeni bir tohum ekme aleti icadettiğini ve tarlasını az

ekip çok ürün almak için parça parça sürdüğünü gazetelerde okur okumaz hemen ödünç para bulup bir tohum ekme aleti aldım ve tarlamı parça parça sürmeye başladım; ne yazık ki ben de artık tarlasını parça parça sürmekten vazgeçen o ünlü ziraatçi gibi hem vaktimi hem de paramı kaybettim[23].

Felâkete bakın ki, Paris'te Boudot'nun[24] dükkânında satılan *Journal économique*'e şöyle bir göz attım. Burada da, sırf eğlenmek için bahçesini on beş kere sürdüren, lâle dikecek yerde buğday eken zeki bir Paris'linin yaptığı denemeyi okudum : çok bol ürün elde etmiş. Yine ödünç para aldım. Kendi kendime : "Tarlamı otuz kere sürdürürüm, diyordum; böylece, opera ya da tiyatro seyrederken tarım işleri hakkında bazı ilkeler elde eden şu Paris'linin iki misli ürün alır, onun verdiği ders ve örnek sayesinde zengin olurum."

Ülkemde toprağı dört kere bile sürmek imkânsız bir iştir; mevsimlerin şiddeti ve birdenbire değişmesi buna müsait değildir; zaten biraz önce sözü geçen o ünlü ziraatçi gibi tarlamı parça parça sürdüğüm için çift hayvanlarımı satmak zorunda kalmıştım. Civarda bulduğum sapanlarla yüz yirmi feddanlık tarlamı otuz kere sürdürdüm. Her feddanın üç kere sürülmesi on iki lira olarak hesaplanmıştır; halbuki her feddanın otuz kere sürülmesi ge-

rekiyordu; şu halde bir feddanın sürülmesi bana yüz yirmi liraya mal oldu: yüz yirmi feddanlık tarlamın sürülmesi için de on dört bin dört yüz lira verdim. Kahrolası ülkemde her yıl üç yüz ölçek ürün alırdım; bu sefer üç yüz otuz ölçek aldım; ölçeği yirmi liradan satınca elime altı bin altı yüz lira geçti: böylece yedi bin sekiz yüz lira kaybettim; ama saman bana kaldı.

Benim tarımdan anladığım kadar hekimlikten anlıyan bir doktorun öbür dünyaya göndermekte acele ettiği ihtiyar bir halam olmasaydı, mahvolmuş, gebermiştim.

Boudot'nun gazetesine kendimi bir kere daha kaptırdım dersem inanır mısınız? Bu adamcağız beni mahvetmek için yemin etmiş değildi ya! Yine onun gazetesinde, enginardan dört bin lira kazanmak için dört bin lira sarfetmenin kafî olduğunu okudum: Boudot herhalde bana buğdaydan ettirdiği ziyanı enginardan kazandıracaktı. Dört bin frank harcadım; bu sefer de enginarlarımı tarla fareleri yedi. Papefiquière şeytanına döndüm; bütün köy halkı benimle alay etti[25].

Boudot'ya, ateş püskürerek sitem dolu bir mektup yazdım. Hain herif cevap verecek yerde gazetesinde benimle alay etti. Hiç utanmadan Caraïbe'lerin kızıl derili doğduklarını inkâr etti; Gouadeleloupe Kralının eski savcıla-

rından birinden, Tanrı'nın zencileri ne kadar siyah yaratmışsa Caraïbe'leri de o kadar kızıl yarattığını gösteren bir vesika alıp göndermek zorunda kaldım. Ama bu küçük zafer, yeni sistemlere inandığım için olacak, halamdan kalan mirasın hepsini elimden çıkarmamı önleyemedi. Sevgili dostum bir kere daha söyliyeyim, şarlatanlardan sakının.

YENİ SİSTEMLERDEN DOĞAN YENİ ACILAR

(Bu küçük parça, yalnız yaşıyan ihtiyar bir adamın el yazılarından alınmıştır.)

Birçok iyi niyet sahibi vatandaşların devletleri yönetmekle, kralların yerine geçmekle eğlendikleri, başka vatandaşların da kendilerini Triptolemos veya Keres sandıkları gibi, kendilerini hiç çekinmeden Tanrı yerine koyan, dünyayı vaktiyle sözle yaratan Tanrı gibi şimdi de kalemle yaratan daha kibirli insanlar olduğunu görüyorum.

Bunlardan, emret yapayım diye karşıma çıkanlardan birincisi, Thalès'in torunlarından Telliamed[26] adında biriydi; bana dağlarla insanların deniz suyundan meydana geldiklerini söyledi. Önceleri güzel deniz insanları varmış; sonradan bunlar hem suda hem karada yaşıyan hayvan şekline girmişler. Güzel kıvrık

kuyrukları, baldır bacak halini almış. O sırada Ovidius'un *métamorphose*'lariyle insan ırkının şebek denen bir maymun ırkından meydana geldiğini isbat eden bir kitabın etkisi altında bulunuyordum : maymundan gelmektense balıktan gelmek elbette daha iyi[27], diye kendimi avuttum.

Zaman geçtikçe bu secere üzerinde, hattâ dağların oluşu üzerinde şüphelenmeye başladım. Bana : "Nasıl! dedi; siz, sağa sola, en çok on, on iki ayak yükseklere, durmadan kum atan deniz akıntılarının, uçsuz bucaksız yüzyıllar boyunca, kuma benzer tarafları olmıyan yirmi bin ayak yüksekliğinde dağlar meydana getirdiğini bilmiyor musunuz? Denizin bütün dünyayı kaplamış olduğundan emin olabilirsiniz. Bunun en kuvvetli delili de, Saint-Bernard dağında birçok gemi demirinin görülmüş olmasıdır : bu demirler, insanlar gemiyi icadetmeden yüzyıllarca önce orada bulunuyordu. Dünyanın uzun zaman su ile kaplı kalmış camdan bir küre olduğunu farz edin."

O anlattıkça benim şüphem artıyordu. Bana : "Nasıl, dedi; denizden otuz altı fersah uzakta Tours eyaletindeki falön'ü görmediniz mi? Bu, kabuklu deniz hayvanlarından meydana gelmiş bir yığındır; gübre gibi kullanarak bununla toprağı beslerler. Şimdi, mademki, deniz belli olmıyan bir zaman içinde denizden

otuz altı fersah uzaklara bir kabuk yığını yerleştirmiş, neden camdan küremiz de yüzyıllar boyunca üç bin fersah uzaklara gitmesin?"

Ona : "Bay Telliamed, diye cevap verdim; günde yaya olarak on beş fersah yürüyen insanlar vardır; ama elli fersah yürüyeceksiniz deseniz, yürüyemezler. Bahçemin camdan olduğunu sanmıyorum; sizin o falön'e gelince, onun da bir kabuklu deniz hayvanları yığını olduğundan şüphe ediyorum. Dil şeklinde taşlar vardır ama hiçbiri dil değildir; yıldız şeklinde taşlar vardır ama hiçbiri yıldız değildir; yılan şeklinde kıvrılmış taşlar vardır ama hiçbiri yılan değildir; güzel cinsin bazı taraflarına benziyen şekillerde taşlar vardır ama, bu taşların hiçbiri bayanların cesetlerinden ayrılmış değildir; bunun gibi bunlar da belki kabuklu deniz hayvanları şeklinde küçük kalker taşlarından meydana gelmiş birer taş ocağı olabilirler. Ağaç şeklinde, ev şeklinde, ağaç taşlariyle, yontulmuş taşlar görürüz ama bu küçük taşların hiçbiri ev ya da meşe değildir.

Deniz, Tours bölgesine bu kadar kabuklu deniz hayvanı sürüklemiş de, neden Britanya, Normandiya, Pikardiya kıyılariyle öteki kıyıları ihmal etmiş? Bana kalırsa, bu kadar övdüğünüz bu falön"ler de insanlar gibi denizden gelmiş değillerdir. Sonra deniz, otuz altı fersah yayılmış olsa bile, bu, üç bin fersah,

hattâ üç yüz fersah yayıldığına ve bütün dağların sular tarafından meydana getirildiğine delâlet edemez. Bence, denizin Kafkas dağlarını meydana getirdiğini iddia etmektense, Kafkas dağlarının denizi meydana getirdiğini iddia etmek daha doğru olur." —"Behey imansız; Alpes dağlarının tepesinde bulunan taş halini almış İstiridyelere ne buyuracaksın bakalım?" — "Tanrıyla boy ölçüşen sayın bay, bunu da Cenis dağının tepesinde ne bir gemi demiri ne de taş halini almış bir istiridye gördüm, diye cevap vereceğim. Daha önce söylenmiş bir sözü söylemekle yetineceğim : nasıl ki Roma'dan yüz fersah uzakta, Roma'da basılmış madalyaları topraktan çıkarmak mümkünse, denizden çok uzaklarda da (çabucak taş halini alan) istiridye kabukları bulup çıkarmak mümkündür; bundan başka denizin, Saint-Bernard dağını meydana getirdiğine inanmaktansa Saint-Jacques'a giden hacıların Saint-Maurice civarına birkaç istiridye kabuğu attıklarına inanmayı tercih ederim.

Her tarafta deniz hayvanlarının kabukları vardır; ama bunların küçük deniz balıklarının kabukları olduğuna, göllerde derelerdeki hayvanların kabukları olmadığına emin misiniz?" — "Bey imansız, yaratmayı tasarladığım dünyada seni gülünç bir duruma düşüreceğim.

— Tanrıyla boy ölçüşen sayın bay, bildiğinizden şaşmayın : herkes kendi dünyasının

efendisidir; ama içinde yaşadığımız dünyanın camdan yapıldığına, birkaç istiridye kabuğunun, Alpes dağlariyle Toros dağlarının deniz tarafından meydana getirildğini isbat için yeter delil olduğuna beni inandıramazsınız. Amerika dağlarında bir tanecik olsun istiridye kabuğu bulunmadığını bilirsiniz. Bu yarıküreyi herhalde siz yaratmamış olacaksınız, yalnız eski dünyayı yaratmakla yetinmişsiniz: bu da yeter de artar.

— Bayım, bayım! Şimdiye kadar Amerika dağlarında istiridye kabuğu bulunmamışsa, ilerde bulunur.

— Bayım, siz âdeta, yapacağını bilen, yaptığından da emin olan bir yaratıcı gibi konuşuyorsunuz. Varsın falönleriniz sizin olsun, dağlarımı da bana bırakın, Bendeniz zaten sayın Tanrı'mızın alçak gönüllü ve boynu bükük bir kölesiyim.

Ben, Telliamed'den böyle güzel dersler aldığım sırada, büyük bir müşahadeci ve elinde çok kuvvetli mikroskoplar bulunan İrlandalı bir Cizvit papazı, insan kılığına girerek mahmuzlu buğday unundan yılan balıkları yaptı[28]. Ondan sonra da, iyi buğday unundan insan yapılabileceğine kimsenin şüphesi kalmadı. Hemen arkasından, insanlar meydana getiren organik parçalar yarattılar. Neden olmasın? Büyük matematikçi Fatio[29], Londra'da ölüleri diriltmemiş miydi? Bunun gibi Paris'te de or-

ganik parçalarla pekâlâ canlı yaratıklar meydana getirilebilirdi; ama ne yazık ki Needham'ın yılan balıkları ortadan kaybolunca, yeni insanlar da ortadan kayboldular; tam oluş halindeyken tesirli, yuvarlı, yivli nesnenin tam ortasında rasladıkları göçebelerin ülkesine kaçtılar.

Bu sistem kurucularının fiziğe yaptıkları iyilikleri inkâr edecek değilim; onların çalışmalarını küçümsemek bana düşmez. Onları, (yapılmasına imkân olmıyan) altını yaparken, iyi ilâçlar ya da hiç olmazsa çok acayip şeyler bulan simyacılara benzetenler oldu. Kişi, çok değerli bir insan olabilir, ama hayvanların oluşu ile kürenin yapısı üzerinde pek âlâ yanlış şeyler düşünebilir.

İnsan şekline giren balıklarla, dağ şeklini alan sular, bana M. Boudot kadar kötülük etmemişlerdi; rahat rahat, yalnız şüphe etmekle yetineceğim sırada Laponyalıların[30] biri beni himayesine aldı. Çok derin bir filozoftu ama kendisi gibi düşünmiyenleri af etmezdi. Önce ruhumu vecde getirerek bana geleceği açıkça gösterdi. Vecde gelmek için o kadar yoruldum ki sonunda hastalandım; bütün vücudumu çamsakızı reçinesiyle ovarak beni kendime getirdi. Yürüyebilecek bir hale gelir gelmez de bana, kutuplara bir seyahat teklif etti; gidip orada, devlerin kafalarını açıp ruhun yapısını açıkça görecektik. Deniz yolculuğuna

dayanamadığım için beni karadan yola çıkarmak lûtfunda bulundu. Arzın içinde büyük bir çukur açtırdı : buradan doğru Patagonyalıların ülkesine gidiliyordu. Hemen yola çıktık; çukurdan girerken bir bacağımı kırdım; bin bir güçlükle bacağımı tamir ettiler : ufak bir bere ile işin içinden sıyrıldığıma şükrettim.

Bu büyük şeylere çok önem veren insanları aydınlatmak için, daha önce eleştirme kitaplarımdan birinde bunlardan söz açmıştım. Şimdi artık ihtiyarladım; çoktanberidir kendileri için çalıştığım küçük çocukların kafalarına iyice yerleşsin diye masallarımı arasıra tekrarlamayı seviyorum[31].

KIRK ÉCU'LÜK ADAMIN EVLENMESİ

Kırk *écu*'lük adam, bir hayli bilgi ile küçük bir servet edindiğinden, yüz *écu* gelirli güzel bir kızla evlendi. Çok geçmeden de karısı gebe kalınca gidip matematikçiyi buldu, ona çocuğun kız mı oğlan mı olacağını sordu. Matematikçi bunu, çoğu zaman ebelerle, oda hizmetçilerinin bildiklerini, ay veya gün tutulmalarını haber veren matematikçilerin onlar kadar bilgili olmadıklarını söyledi.

Bundan sonra kırk *écu*'lük adam, oğlunun ya da kızının henüz bir ruhu olup olmadığını anlamak istedi. Matematikçi bunun da kendi işi olmadığını, köşe başındaki tanrıbilimciye sorulması gerektiğini söyledi.

Şimdi en az yüz *écu*'lük bir adam olan kırk *écu*'lük adam, çocuğunun nerede bulunduğunu sordu. Arkadaşı : "Sidik torbası ile rektum arasında küçük bir cepte," dedi. Kırk *écu'lük* adam : "Ey Ulu Tanrım! diye bağırdı; demek oğlumun ölümsüz ruhu, sidikle ondan daha pis bir şeyin arasında doğmuş ve yerleşmiş bulunuyor, öyle mi?" — "Evet sevgili komşum; Kardinal'in ruhunun beşiği de başka türlü değildi; bununla beraber insanoğlu kendini beğenmekten, böbürlenmekten geri kalmaz."

— Sayın bay bilgin, bana çocukların nasıl meydana geldiğini söyliyebilir misiniz?

— Söyliyemem dostum; ama filozofların bu konuda neler düşündüklerini, yani çocukların nasıl meydana gelmediklerini söyliyebilirim.

Önce : Sayın papaz Sanchez, *de Matrimonis* adındaki o mükemmel kitabında tamamiyle Hippokrates'in fikrinde olduğunu söylüyor; kadınla erkeğin akıcı iki nakilinin birbirlerine doğru atılıp birleştiklerini, bu birleşmeden de derhal çocuğun meydana geldiğini imanı gibi kabul ediyor; tanrıbilim şeklini alan bu fizik sistemine o kadar inanıyor ki ikinci kitabının XXI. bölümünde bunu inceliyor :

Utrum virgo Maria semen emiserit in copulation com Spiritu Sancto[22].

— Ama bayım, daha önce söylemiştim ya, Lâtince bilmem; sayın papaz Sanchez'in kehanetini bana Fransızca anlatın." Matematikçi tercüme edince ikisi birden dehşetle titrediler.

Bizim yeni evli, Sanchez'i son derece gülünç bulmakla beraber Hippokrates'in düşüncelerinden memnun kaldı; çocuk yapmak için bu hekimin koştuğu şartların hepsinin karısında bulunmasına sevindi.

Komşusu ona : "Ama, dedi; hiçbir sıvı çıkarmıyan, kocalarının sevgilerine istemiye istemiye karşılık veren birçok kadınlar da vardır; bununla beraber çocukları da olur. İşte yalnız bu hal insanın, Hippokrates'le Sanchez'in düşüncelerine inanmaması için yeter. Bundan başka tabiatın aynı hallerde, aynı ilkelerle hareket ettiğine dair birçok belirtiler var : oysa ki pulsuz balıklar, istiridyeler, çiçek bitleri gibi çiftleşmeden çoğalan birçok hayvan çeşitleri de mevcut. Bundan ötürü de fizikçiler bütün hayvanlara uyacak bir çoğalma şekil aramak zorunda kaldılar. İlk olarak kanın vücutta dolaştığını gösteren ve bu yüzden de tabiatın sırrını bulmaya lâyık bir insan olan ünlü Harvey, bu çoğalma şeklini tavuklarda bulduğunu sandı: mademki tavuklar yumurtlarlar, dedi; kadınların da yumurtlaması gerek. Şaka etmekten hoşlanan muzip insanlar da, burjuvaların hattâ saraya mensup bazı kimselerin karıları-

na ya da metreslerine bundan ötürü *tavuğum* dediklerini, kadınların da, horozlar kendilerini güzel bulsun diye şık, şuh olduklarını söylediler. Bu alaylara rağmen Harvey fikrinden caymadı; bunun üzerine de insanların yumurtadan çıktıkları bütün Avrupa'ya yayıldı[33]."

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Ama bayım, siz bana tabiatın her zaman aynı olduğunu, aynı hallerde aynı ilkelerle hareket ettiğini söylemiştiniz : kadınlar, kısraklar, dişi eşekler, yılan balıkları yumurtlamazlar; benimle alay mı ediyorsunuz?

MATEMATİKÇİ

Yumurtalarını dışarı çıkarmazlar ama içlerine yumurtlarlar; bütün kuşlar gibi onların da yumurtalıkları vardır; kısraklarla yılan balıkları için de bu böyledir. Yumurtalıktan bir yumurta ayrılır; rahimde kuluçkaya yatar. Hele pulsuz balıklarla kurbağalara bir bakın : onlar da erkeğin ilkah ettiği yumurtaları çıkarıyorlar. Balinalarla bu çeşit deniz hayvanları, yumurtalarını rahimlerinde açarlar. Güvelerin, gül bitlerinin, en küçük böceklerin bir yumurtadan meydana geldikleri gözle görünecek kadar açık bir şeydir : her şey bir yumurtadan gelir[34]; bizim dünyamız da öteki yumurtaların hepsini içine alan bir yumurtadır.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Doğrusu ya bu sistemde gerçeğin bütün özellikleri var; basit, değişmez bir sistem; hayvanların yarısından çoğunda gözle görülebilecek kadar açık bir sistem; çok memnun oldum, başka sistem istemem: karımın yumurtaları benim için çok değerli.

MATEMATİKÇİ

Zamanla bu sistemden de bıktılar; çocuk yapmak için başka bir sistem uydurdular.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Mademki bu sistem bu kadar tabiî, başka bir sisteme ne lüzum vardı?

MATEMATİKÇİ

Kadınların yumurtalıkları olmadığını, sadece küçük bezleri olduğunu iddia ettiler de ondan.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Öyle sanıyorum ki sırf başka bir sistem ileri sürmek için bazı kimseler yumurtanın itibarını düşürmek istemişler.

MATEMATİKÇİ

Olabilir. İki Holândalı, insanla daha birçok hayvanların tohumlarını mikroskopla in-

celemeyi akıl ettiler; onlar da, düşünülmesi imkânsız bir hızla koşuşan, bir sürü hayvan gördüklerini sandılar. Hattâ horozun tohum sıvısında da aynı şeyi gördüler. Bunun üzerine, her şeyi erkeklerin yaptığına, dişilerin ise hiçbir şey yapmadığına hükmettiler; yani dişiler, erkeklerin kendilerine emanet ettikleri hazineyi taşımaktan başka bir şeye yaramaz dediler.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Tuhaf şey doğrusu. Bir sıvı içinde durmadan kıpırdanan, sonra da bir kuş yumurtasının içinde hareketsiz duran, ya da kadının karnında aşağı yukarı dokuz ay hiç kıpırdamadan bekliyen bu küçük hayvanlara inanıyorum dersem yalan söylemiş olurum; doğrusu ya buna pek aklım yatmadı. Bana kalırsa bu iş, tabiata pek öyle uygun bir şey değil. Şimdi siz bana, sözünü ettiğiniz o sıvı içinde böyle bu kadar güzel yüzebilen bu küçük varlıkların şekli üzerinde bir şeyler söyliyebilir misiniz?

MATEMATİKÇİ

Solucan gibi bir şey. Hele her yerde solucan gören, her ne pahasına olursa olsun Harvey'in sistemini ortadan kaldırmak istiyen Andry adında bir hekim var ki elinde olsa, başkası keşfetti diye kanın deveranını bile inkâr edecek. Nihayet iki Holândalıyla M. Andry,

Onan günahını[35] işliye işliye, nesnelere mikroskopla baka baka insanı tırtıl şekline soktular. Bizler de önce tırtıl gibi birer böcekmişiz; sonra kendi kabımızda, dokuz ay içinde, tıpkı onun gibi, köylülerin koza dedikleri krizalit şeklini alırmışız. Sonra nasıl tırtıl kelebek olursa, bizde insan olurmuşuz: işte bizim değişmemiz de bundan ibaret.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Peki, bu kadarla mı kalmışlar? O zamandanberi yeni yeni icatlar çıkmamış mı?

MATEMATİKÇİ

Tırtıl olmaktan da bıktılar. Çok şakacı bir filozof, bir *Vénus physique*'de[36] çocukların çekim gücüyle meydana geldiğini keşfetti; bakın bunu nasıl izah ediyor. Tohum, rahme düşünce, sağ göz sol gözü geçiyor; sol göz de göz olmak sıfatiyle sağ göze doğru ilerliyor; ama yolu üzerinde karşılaştığı burunı buna engel oluyor, onu sol tarafta yerleşmeye zorluyor. Kol, baldır, baldıra bağlı olan bacak için de aynı şey oluyor; bu fırtınada memelerle kaba etlerin durumunu izah etmek çok güç. Bu büyük filozof, hayvanların teşekkülünde Yaradanın bir maksadı olabileceğini kabul etmiyor. Kalbin, kanı alıp vermek, midenin hazmetmek, gözlerin, görmek, kulakların işitmek için yapıl-

dığına inanmıyor: bunlar ona çok âdi şeyler gibi görünüyor; ona göre her şey çekim gücüyle olup bitiyor.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

İşte çılgın üstatlardan biri daha! Böyle acayip bir düşünceyi kimsenin kabul etmediğine memnun oldum.

MATEMATİKÇİ

Buna gülenler çok oldu; ama işin asıl kötü tarafı şu ki, bu çılgın herif, güldürdükleri insanları ellerinden geldiği kadar ezmeye çalışan tanrıbilimcilere benziyordu.

Başka filozoflar da, daha büyük bir başarı elde edemiyen başka usuller tasarladılar; bunlara göre bir kol öteki kolun, bir baldır öteki baldırın peşinden koşmuyor; kola, baldıra ait küçük moleküller, küçük parçalar birbirleriyle birleşiyor. Bana kalırsa böyle boş şeylerle bir hayli vakit kaybettikten sonra yine yumurtaya dönecekler.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Ben de memnun oldum; ama bütün bu münakaşaların sonu neye vardı?

MATEMATİKÇİ

Şüpheye Eğer mesele, tanrıbilimciler arasında münakaşa edilmiş olsaydı, aforoz edilen-

ler, öldürülenler olurdu; ama fizikçiler çabucak anlaşırlar; nitekim, yumurtalığı da Fallope borusunu da akıllarına getirmeden gidip karılarının koyunlarına girdiler. Karıları da bu olayın nasıl meydana geldiğini sorup soruşturmadan gebe kaldılar. Buğdayı da böyle ekersiniz ama, toprakta nasıl filizlendiğini bilmezsiniz.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Nasıl bilmem; bunu bana çok eskiden anlattılardı; buğday toprakta çürüme yoliyle filizlenir[37]. Bununla beraber, bütün bu söylenilen şeylere arasıra kahkaha ile gülmek istiyorum.

MATEMATİKÇİ

Çok iyi edersiniz: ben de bir üçgenin üç açısının toplamının yüz seksen derece olduğunu, kaideleriyle yükseklikleri eşit olan üçgenlerin birbirlerine eşit olduğunu gösteren önermelerle bunlara benziyen önermelerden, meselâ iki kere iki dört eder gibi önermelerden başka her şeyden şüphe etmenizi tavsiye ederim.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Evet, şüphe etmenin çok doğru olacağını sanıyorum; ama şimdi param da var, boş vaktim de; herhalde bunun için meraklı bir insan oldum. Kolumu ya da bacağımı oynattığım za-

man, irademin hangi etkenle bunları oynattığını anlamak istiyorum : çünkü, muhakkak bir etken olacak. Bazen gözlerimi açıp kapıyabildiğim halde kulaklarımı oynatamadığıma şaşıyorum. Düşünüyorum, bunun için de anlamak, öğrenmek istiyorum... meselâ... şöylece, parmağımla düşünceme dokunabilsem. Herhalde bu, çok hoş bir şey olacak. Kendiliğimden mi düşünüyorum yoksa düşüncelerimi bana Tanrı mı veriyor; ruhum vücuduma altı haftada mı yoksa bir günde mi girmiş, beynime nasıl yerleşmiş, derin bir uykuya daldığım zaman veya vecit içindeyken düşünüp düşünmediğimi arıyorum. Bir vücudun bir başka vücudu nasıl meydana getirdiğini anlamak için kafa patlatıyorum. Bunun gibi duyumlarım da beni hayret içinde bırakıyor; hepsinin, hele zevkin tanrısal bir tarafı var. Arasıra yeni bir duyu tasarlamaya çalıştım ama işin içinden çıkamadım. Matematikçiler bütün bunları bilirler; lûtfen siz de bana anlatın.

MATEMATİKÇİ

Ne yazık ki bu konularda bizler de sizin kadar cahiliz : Sorbonne'a danışın daha iyi.

BABA OLAN KIRK ÉCU'LÜK ADAM PAPAZLARI YARGILIYOR

Kırk *écu*'lük adam bir erkek çocuğun babası olunca kendini ülkede değeri olan bir

insan sanmaya başladı; krala, hepsi de faydalı, en az on kişi vereceğini umuyordu. Kendisi, dünyada en güzel sepet yapan adamdı; karısı da çok iyi bir terziydi. Kadıncağız, yüz bin lira gelirli büyük bir manastırın yakınlarında doğmuştu. Bir gün kocası bana, sayıları az olan bu bayların bu kadar çok kırk *écu*'lük hisseleri neden yuttuklarını sordu. "Vatana benden daha çok faydaları mı dokunuyor?" — "Hayır, sevgili komşum." — "Benim gibi ülkenin nüfusunu mu artırıyorlar?" — "Hayır; daha doğrusu görünüşte böyle bir şey yaptıkları yok." — "Toprağı mı ekip biçiyorlar? Düşmanlara karşı ülkeyi mi savunuyorlar?" — "Hayır; sizin için Tanrı'ya dua ediyorlar." — "Peki! Ben de onlar için Tanrı'ya dua edeceğim; ama paylaşalım. Ülkemizdeki manastırlarda, erkek dişi, bu faydalı insanlardan kaç tane vardır dersiniz?"

— Geçen yüzyılın sonunda krallık müfettişlerinin hesaplarına göre şöyle böyle doksan bin kadar varmış.

— Eski hesabımıza göre, adam başına kırk *écu*'den hesaplarsak, on milyon sekiz yüz bin liraları olması lâzım : halbuki ne kadar paraları var dersiniz?

— Milleti gerçekten haraca kesen dilenci papazların topladıkları paralarla âyinlerde alınan paraları hesaba katarsak elli milyonları ol-

ması gerekir. Paris manastırlarından birine mensup bir dilenci papaz, herkesin yanında, torbasının seksen bin lira gelir değerinde olduğunu söyliyerek övündü.

— Durun bakalım; elli milyonu, doksan bin kırpık kafaya bölersek her birine ne kadar düşer — "Beş yüz elli beş lira."

— Yiyenlerin çokluğu yüzünden masrafı azalan kalabalık bir toplulukta bu, oldukça önemli bir paradır: çünkü on kişi ayrı ayrı yerlerde oturup yeseler, beraber yaşarken sarf ettikleri paradan daha çok para sarf ederler. Şimdi, yılda dört yüz lira alan eski Cizvit papazları bu işte gerçekten kayıplı sayılmazlar mı?

— Sanmam: çünkü hemen hepsi, kendilerine yardım eden akrabalarının yanında oturuyorlar; birçoğu para karşılığında kilisede dua ediyor; eskiden ise bunu yapan olmazdı; bazıları öğretmenlik ediyor, bazıları da dindar kadınların parasiyle geçiniyor; hepsi bir iş tutmuş; bugün aralarında belki, toplum hayatının ve hürriyetin tadını aldıktan sonra eski zincirlerine dönmek istiyen pek az kimse çıkar. Manastır hayatı, ne derlerse desinler, pek öyle sevilecek bir hayat değil. Papazların, tanışmadan toplanan, sevişmeden yaşıyan, ölülerinin arkasından da ağlamıyan kişiler olduğunu söyliyen çok meşhur bir atasözü vardır.

— Demek papazlıktan çıkarmakla onlara büyük bir iyilik edileceğini sanıyorsunuz öyle mi?

— Şüphesiz çok şey kazanırlardı; devletin kazancı ise daha çok olurdu; yasaların, elli santimlik bir gelir sağlayacak sermayeleri bile olmasına müsaade etmediği bir yaşta büyük bir cesaretle hürriyetlerini feda eden kadın, erkek bir sürü vatandaş memlekete iade edilirdi; bu kadavraların mezarlarından çıkarılması gerçek bir diriliş olurdu. Binalarını belediye dairesi, hastahane, okul ya da kumaş tezgâhi haline sokardık. Nüfus artar, bütün sanatlar gelişirdi. Çömezlerin sayısını tesbit etmek suretiyle hiç olmazsa bu kurbanların sayısını azaltmak mümkün olurdu : böylece ülkede daha faydalı; daha bahtlı insan bulunurdu. Bütün büyük memurların kanısı, kafaları aydınlatıldığı gündenberi bütün ulusun isteği budur. İngiltere ile daha birçok devletlerin verdiği örnek, bu değişikliğin gerektiğini gösteren apaçık bir delildir. Kırk bin gemicisi yerine kırk bin papazı olsaydı bugün İngiltere'nin hali ne olurdu; sanatlar geliştikçe çalışan insan sayısının artması da zorunlu bir hal aldı. Muhakkak ki manastırlarda, devlete hiçbir faydası olmıyan bir sürü istidatlı insan kapanmış kalmıştır. Bir ülkenin gelişmesi için o ülkede mümkün olduğu kadar az papaz, mümkün olduğu kadar çok zanaatçı bulunmalı. Babaları-

mızın bilgisizliğiyle vahşiliği bizim için bir kural olmaktan ziyade, bizim bilgimizle bizim yerimizde olsalardı ne yapacaklarını gösteren birer ders olmalı.

— Demek siz papazları, onlara karşı duyduğunuz kinden ötürü değil de, acıdığınız, vatanınızı sevdiğiniz için ortadan kaldırmak istiyorsunuz? Ben de sizin gibi düşünüyorum. Oğlumun papaz olmasını istemem. Eğer manastır için çocuk yapmak zorunda kalacağını bilsem vallahi karımın koynuna bile girmem.

— Bana, oğlunun ya da kızının toplumdan ayrıldığını görünce ağlayıp sızlamıyan iyi bir aile babası gösterebilir misiniz? Bunun adına *kaçıp kurtulmak* diyorlar; ama dövüşmek gerektiği zaman kaçıp kurtulan asker ceza görür. Biz hepimiz devletin askerleriyiz; hepimiz toplumun elindeyiz, ondan ayrıldıkmı kaçak sayılırız. Dahası var; papazlar bütün bir nesli öldüren kaatillerdir. Manastırlara kapanıp, avazları çıktığı kadar lâtince bağıran ya da mırıldanan doksan bin insanın her biri devlete iki kişi verebilirdi : bu da daha tohum halindeyken öldürdükleri yüz altmış bin[38] insan demektir. Yüz yıl sonundaki kayıp ise çok büyük olur : bu da isbat edilmiştir.

Neden krallık üstün geldi? Çünkü Konstantin'den beri her yanda idare iğrenç ve mânasız bir hal aldı; çünkü Roma İmparatorluğunda

askerden çok papaz vardı; çünkü yalnız Mısır'da yüz bin papaz vardı; çünkü papazlardan iş ve vergi istenmezdi; çünkü imparatorluğu düşüren barbar milletlerin şefleri, Hıristiyanları idare etmek için Hıristiyan olduklarından, en korkunç işkenceleri yapmaktan geri kalmadılar; çünkü bu zalimlerin işkencelerinden kurtulmak için insanlar, sürü halinde manastırlara kapandılar ve bir kölelikten kaçmak için başka bir köleliğe girdiler; çünkü papalar, çeşit çeşit kutsal ve tenbel tarikatler meydana getirmek suretiyle başka başka ülkelerde bir sürü insan kazandılar; çünkü bir köylü, tarlasını sürmektense, kendisine *sayın papaz* denmesini ve halkı takdis etmesini tercih etti; sapanın cüppeden daha asîl olduğunu bilmez de ondan; alnının teriyle çalışıp kazanmaktansa, budalaların sırtından geçinmeyi tercih eder de ondan; alnının teriyle çalışıp kazanmaktantı ve pişmanlık dolu dertli günler hazırladığının farkında değildir de ondan.

— O halde bayım, hem kendi rahatları hem de bizim rahatımız için artık papaz filân istemez. Ama dört oğluyla üç kızı olan bizim köyün senyörü, kızlarını rahibe yapmazsa oğullarını nasıl barındıracağını söyledikçe içim burkuluyor.

— Sık sık tekrarlanan bu söz, hem insanlığa aykırı hem vatana ihanettir; hem de toplumu yıkmak demektir.

Bir meslek ne olursa olsun; eğer hakkında: "Herkes bu mesleğe girse, insanlık mahvolurdu," deniyorsa o mesleğin beş para etmediği, girenin de insan olduğu nispette insanlığa zararı dokunduğu isbat edilmiştir.

Şu halde, bütün oğlanlarla bütün kızlar manastırlara kapansalar dünyanın mahvolacağı apaçık bir şey: bundan ötürü de papazlık, arasıra sebepolduğu o korkunç acıları bir yana bırakalım, yalnız bu bakımdan insan tabiatına aykırıdır.

— Askerler için de aynı şey söylenemez mi?

— Tabiî söylenemez: eskiden bütün devletlerde, bilhassa Roma Devletinde olduğu gibi her vatandaş sıra ile silâh altına alınsa bile, asker yine en iyi ziraatçidir; vatandaş asker evlenir, karısiyle çocukları için dövüşür. Allah vere de bütün çifttçiler hem asker hem de evli olsalar! Hepsi mükemmel vatandaş olurlardı. Ama bir papaz, sırf papaz olduğu için, yalnız vatandaşlarının yiyeceğini yutmaya yarar. Bundan daha üstün bir gerçek olamaz.

— Ama bayım, fakir kişizadelerin evlendirilemiyen zavallı kızları ne yapsınlar?

— Bunu da belki bin kere söylediler; onlar da İngiliz, Türk, Tatar kızlarıyla bir kısım Alman kızları gibi yapsınlar, İskoçyalı, İrlan-

dal, İsveçli, İsviçreli, Hollandalı, Norveçli, Danimarkalı, Afrikalı kızlar gibi yapsınlar, hemen hemen bütün dünyadaki kızlar gibi yapsınlar. Almanyada olduğu gibi drahomasız evlenmeğe alıştıkları zaman bu kızlar, daha iyi karı, daha iyi anne olurlar. Bir evde, tutumlu, çalışkan bir kadın, kocasına getirdiği paradan daha çoğunu boş şeyler için harcayan bir zengin kızından daha yararlı işler görür.

İhtiyarlar, hastalar ve sakatlar için bakımevleri olmalı, kabul; ama kötü bir görüş sonunda yanlış davranılmış, yalnız gençler ve sağlam vücutlu insanlar için bakımevleri açılmış. Manastırlarda, ahlâk kurallarına rağmen erkek kız bütün çömezlere çıplak vücutlarını göstertmekle işe başlarlar; önden arkadan hepsini birer birer inceden inceye muayene ederler. İhtiyar, kambur bir kadın kalkıp manastıra girmek istese, eğer yüksek bir drahoma getirmemişse tahkir edilip kovulur. Evet her rahibenin bir drahoma getirmesi gerek; yoksa manastırda hiçbir değeri olmaz. Böyle bir haksızlık şimdiye kadar ne görülmüştür, ne de bundan sonra görülecek.

— İnanın bana bayım, kızlarımın hiçbiri rahibe olmıyacak. İplik eğirmesini, dikiş dikmesini, dantelâ örmesini, nakış işlemesini, faydalı olmasını öğrenecekler. İnsan kendini kiliseye atamakla hem vatanına hem kendine kar-

şı suç işliyor demektir. Bana şunu da anlatırmısınız : dostlarımdan biri insanoğlunu çelmek için olacak, papazların millete faydalı olduklarını söylüyor. "Çünkü, diyor; evleri senyörlerin evlerinden daha temiz, toprakları da daha iyi işlenmiştir." Bu nasıl olur?

— Ya! Böyle acayip bir fikri ileri süren dostunuz kim acaba?

— *İnsanların dostu,* daha doğrusu papazların dostu[39].

— Alay etmek istemiş; her birinin topraktan beş bin lira gelir sağlayan on ailenin, elli bin lira geliri olan ve her zaman gizli bir serveti bulunan bir manastırdan bin kere daha faydalı olduğunu o da bilir. Papazların yaptıkları o güzel evleri övüyor değil mi? Halbuki vatandaşları kızdıran da işte bu : bütün Avrupa da bundan şikâyetçi. Nasıl ki alçakgönüllülük yemini, gururla; kendi soyunu yoketmek yemini de tabiatla çelişiyorsa, fakirlik yemini de böylece sarayları mahvediyor.

— Artık kitaplardan da sakınmak gerektiğine inanmaya başladım.

— Kitaplara da insanlara yaptığımızı yapmalıyız : en iyilerini seçip incelemeliyiz; yalnız apaçık olan şeylere inanmalıyız.

YABANCI DEVLETLERE VERİLEN VERGİLER

Bundan bir ay önce kırk *écu*'lük adam beni görmeğe geldiği zaman kahkaha ile gülüyor, kasıklarını tutuyordu. O kadar içten gelen bir gülüştü ki bu, neden olduğunu anlamadan ben de gülmeye başladım : çünkü insanoğlu doğuştan taklitçidir, çünkü içgüdümüz bize hâkimdir, çünkü ruhun büyük hareketleri bulaşıcıdır.

Ut ridentibus orrident, ita flentibus adflent. Humani Vultus[40].

Doya doya güldükten sonra bana, biraz önce papanın mektupçusu olduğunu söyliyen bir adamla karşılaştığını, bu adamın üç yüz fersah uzakta oturan bir İtalyana, kralın küçük bir timar verdiği her Fransızın oldukça yüklü bir para gönderdiğini, timar sahibi her Fransızın birinci yılın gelirini bu İtalyana göndermezse bir daha kralın lûtfuna mazhar olamıyacağını söyledi[41].

Ona : "Hepsi doğru ama, dedim; pek öyle gülünecek bir şey yok bunda. Bu çeşit ufak tefek haklar Fransa'ya her yıl aşağı yukarı dört yüz bin liraya mal olur; bu geleneğin aşağı yukarı iki yüz elli yıldan beri devam ettiğine bakılırsa, şimdiye kadar İtalya'ya seksen milyon ihraç etmiş bulunuyoruz."

— Hey Ulu Tanrım! diye bağırdı; kaç kırk *écu* eder bu! Demek şu İtalyan bizi iki yüz elli yıl önce boyunduruk altına almış! Haracı zorla kabul ettirmiş!" — "Doğru, diye cevap verdim; eskiden bizi daha külfetli bir şekilde haraca kesmişti. Uzun zaman zavallı milletimizle, öteki Avrupa milletlerinden aldığı başlar yanında şimdiki baç çocuk oyuncağı demektir." Bundan sonra da ona, bu kutsal düzenbazlıkların nasıl kurulduğunu anlattım. Tarihten oldukça anlar; sağduyusu da vardır : nitekim, henüz boyunlarında ufak bir zincir parçası taşıyan köleler olduğumuzu anlatmakta güçlük çekmedi. Bu kötü hareketlerin aleyhinde şiddetli sözler söyledi ama genel olarak dinden saygıyla sözetti. Piskoposlara karşı büyük bir saygısı vardı. Piskoposluk dairelerinde hayırlı işlere harcasınlar diye onların yüzlerce, binlerce kırk *écu* almalarını istiyordu.

Bundan başka, rahat rahat yaşasınlar diye köy papazlarına da yeter sayıda kırk *écu* verilmesini istiyordu : "Bir papazın, üç demet ot için kilisesine gelenlerle çekişmesi, eyaletin onu iyi bir şekilde beslememesi, doğrusu ya yürekler acısı bir şey, diyordu. Papazların hemen her zaman efendileriyle mahkemelik olması çok ayıp. Aslı astarı olmıyan haklarla ondalık için öteden beri ileri sürdükleri iddialar insanın onlara borçlu olduğu saygısını yok edi-

yor. Memurlara onda biri, lira başına iki *sou*'yu, haracı, şahsi vergiyi verdikten, askerleri evinde yatırıp besledikten, bunların evlerinin yeniden satın alınması için para verdikten sonra zavallı çiftçi, bahtsız adam, ürününün onda birini elinden alan papazı bir kurtarıcı göziyle değil, geri kalan bir parça derisini de yüzmeye gelen bir cellât göziyle görür. Tanrısal bir hakla onuncu buğday demetini elinden aldıkları zaman, bu demeti yetiştirmek için neler sarf ettiğini hesaplamıyan o şeytanca işkenceyi elbette o duyar. Kendisiyle ailesi için elinde kalan nedir? Göz yaşları, kıtlık, mâneviyat bozukluğu, ümitsizlik değil mi? Zavallı adam böylece yorgunluktan, sefaletten ölür gider. Eğer vilâyet papaza aylık verse, o vakit köy halkı onu düşman göziyle değil dost göziyle görür."

Bu değerli adam bunları söylerken âdeta için için ağlıyordu; vatanını seviyor, insanların iyiliğini istiyordu. Arasıra: "İstenirse şu Fransız milleti ne iyi bir millet olur!" diye bağırıyordu.

Oğlunu görmeye gittik, temiz pak bir kadın olan annesi ona, kocaman beyaz memesini emdiriyordu. Çocuk da çok güzeldi. Babası: "Bak oğlum, dedi; dünyaya geldin ama, yirmi üç yıllık bir ömürle yılda kırk *écu*'den başka bir şey istemeye hakkın yok."

ORANTILAR

Yanlar çarpımı, ortalar çarpımına eşittir; ama çalınan iki çuval buğday çalanların olamaz; nasıl ki çalanların ölümleri, buğdayı çalınan adamı ilgilendirmezse...

. . . başpapazı, iki ölçek buğdayını çalan köylü uşaklarından ikisini astırdı. Bu olay da ona bütün ürününden çok daha pahalıya mal oldu, çünkü o zamandan beri yanında çalışacak uşak bulamıyordu.

Eğer yasalar, efendilerinin buğdayını çalanların, ayaklarında zincir, boyunlarında çıngıraklarla bir ata bağlı olarak bütün hayatlarınca efendilerinin tarlalarını süreceklerini buyursaydı, bu başpapaz daha kazançlı çıkardı. Suçluyu ürkütmek gerek : evet, doğru; ama mecburi hizmetle devamlı utanç, suçluyu, idam sehpasından daha çok ürkütür.

Bundan birkaç ay önce Londra'da kötü bir adam, zencilerle beraber şeker fabrikalarında çalışmak üzere Amerika'ya gönderilmiye mahkûm edildi. Daha başka birçok memleketlerde olduğu gibi İngiltere'de de suçlular, ya cezalarının tamamiyle bağışlanması, ya da hafifletilmesi için krala bir dilekçe verebilirler. Yukarda sözü geçen adam da asılması için bir dilekçe verdi: dilekçesinde, bu işten son derece korktuğunu, bütün hayatınca şeker

yapmaktansa bir dakikada asılmayı tercih ettiğini söylüyordu.

Başkaları da başka türlü düşünebilir, herkesin kendine göre zevki vardır; daha önce de söylediler ama ben bir kere daha söyliyeyim, asılan bir adam hiçbir işe yaramaz, oysaki ceza faydalı olmalı.

Birkaç yıl önce, Tataristan'da bir dinî tören yapılırken takkelerini çıkarmadıkları için iki delikanlıyı kazıklanmaya mahkûm ettiler[42]. Çok akıllı bir adam olan Çin imparatoru[43] kendisine kalsa onları tam üç ay dinî törenlerde alayın peşisıra yürümeye mahkûm edeceğini söylüyor.

Marki Beccaria: "Cezayı suça göre tâyin ediniz," diyor; diyor ama, yasaları yapanlar matematikçi değiller ki... Papaz Guyon'la papaz Cogé, eski Cizvit papazlarından Nonnotte'la Patouillet ya da vaiz la Beaumelle birtakım aslı astarı olmıyan, saçma sapan hicviyeler yazıyorlar diye, ortalığı fesada verenlerin hırsızlardan daha suçlu olduklarını ileri sürerek, iki uşağını astıran... başpapazı gibi tutup onları da mı astıralım?

Hattâ, zevk sahiplerine hakaret etti, meyhaneciye borçlarını ödemek ümidiyle bütün hayatınca yalan söyledi diye, tutup Fréron'u da küreğe mi mahkûm edelim?

Pek hantal olduğu, hata üstüne hata işlediği, hiçbir ihtimal derecesini tefrik edemediği, medeniyeti ve kocalarının kıskançlığı ile tanınmış eski, büyük bir ülkede, yani kadınların haremağaları tarafından muhafaza edildiği Babil'de, prenseslerin dine uymak maksadiyle kiliseye gidip kendilerini herkesin huzurunda yabancılara para ile sattıklarını iddia ettiği için tutup bay Larcher'yi teşhir direğine mi çekelim? Bırakalım gitsin oralarda başının çaresine baksın; her şeyde itidalle hareket edelim, cezayı suça göre tâyin etmesini bilelim.

Hattâ, sırf birbirine aykırı şeyler söylemek için yazı yazan, Paris tiyatrosunda ıslıklarla karşılanan bir piyesini oynattıktan sonra yüz fersah uzakta piyes oynatanlara hakaret eden, kendisini koruyan kimseler ararken o kimselere hakaret eden, roman yazmanın aleyhinde olduğunu söyledikten sonra budala bir öğretmen olan kahramanına, gebe bıraktığı İsviçreli kadından sadaka aldırtan, sonra da bu parayı Paris'te bir kerhanede yedirten şu zavallı Jean-Jacquesı da gelin affedelim; bırakalım bir kişizadeyi marangoz olarak yetiştirdiği için Fénelon'la Ksenophon'dan daha üstün olduğuna inansın: bu acayip ve yavan şeyler, bir tevkif müzekkeresi yazmaya bile değmez; hastalarına güzel çorbalar veren, kan aldıran, sofralarında da perhiz yemekleri yenen tımarhaneler onun nesine yestmez.

Suçlarla kusurları, kötülüklerle çılgınlığı aynı şekilde cezalandıran Dracon yasalarından nefret ederim. Yalnız budalaca şeyler yazmak ve birtakım küfürler savurmaktan suçlu olan Cizvit papazı Nonnotte'a, yine birer Cizvit papazı olan Malagrida, Oldcorn, Garnet, Guignard, Guéret'ye yapılan muamele ile kralını aldatan ve Fransa'yı altüst eden Cizvit papazı le Tellier'ye yapılması gereken muameleyi yapmıyalım. Bütün dâvalarda, bütün münakaşalarda, bütün kavgalarda, bilhassa saldıranla saldırılan, ezenle ezileni ayırmaya çalışalım. Saldırma yüzünden açılan savaş bir zalimin eseridir; kendini koruyan ise doğru bir insandır.

Ben bu düşüncelere dalmışken, kırk *écu*'lük adam iki gözü iki çeşme çıkageldi. Ben de heyecanlanıp ona, yirmi üç yıl yaşaması gereken çocuğunun ölüp ölmediğini sordum. — "Hayır, dedi; küçük de, karım da iyi; hafif, ağır bütün işkenceleri üzerinde uyguladıkları bir değirmenci aleyhinde tanıklığa çağrılmıştım; adamcağızın suçu yokmuş. Arka arkaya yapılan işkencelerin sonunda bayıldığını gördüm, kemiklerinin çıtırdadığını işittim; bağırmaları, kükremeleri hâlâ kulağımda; nereye gitsem bu sesler arkamdan geliyor; acıdığım için ağlıyorum, korkudan titriyorum." Çok duygulu bir insan olduğum için ben de ağlamaya, titremeye başladım.

Arkasından da Calas'ların o korkunç hikâyesini hatırladım: cezaevinde yatan faziletli bir anne; göz yaşları dökerek evden kaçan kızlar; yağma edilen bir ev; işkence altında paramparça olan, tekerleğin üstünde can verip alevler arasında ölen saygıdeğer bir baba; zincire vurularak hâkimlerin karşısına çıkarılan bir oğul; üstelik hâkimlerden bir ona: "*Babanızı öldürdük sizi de öldüreceğiz*" diyor.

Bilgisiz olduğu kadar vicdansız olan bir hâkimin takibinden kaçan bir dostumun karlarla örtülü dağlarda karşılaştığı Sirven ailesini hatırladım. Bu dostum bana: "Bu hâkim, dedi; elinde hiçbir delil olmadığı halde, baba ile ananın kızlarından ikisinin yardımiyle üçüncü kızlarını belki kiliseye gider diye boğazlayıp suya attıklarını iddia ederek, bütün bu suçsuz aileyi işkenceye mahkûm etmiş." Bu çeşit kararlarda, budalalığın, adaletsizliğin, vahşiliğin son haddini görüyordum.

Kırk *écu*'lük adamla beraber insanoğlunun yaradılışına acıyorduk. Cebimde Dauphiné savcılarından[44] birinin, kısmen bu enteresan konular üzerine yazılmış bir nutku vardı. Dostuma şu parçaları okudum:

"Kendi benzerlerini yönetmeyi ve kişinin mutluluğunu sağlamayı üzerlerine almaya ilk cesaret edenler muhakkak ki çok büyük insanlarmış; bu gibiler, insanlara yaptıkları iyi-

liklerin nankörlükle karşılandığını gördüler, halkın rahatı için kendi rahatlarından oldular; daha doğrusu Tanrı'nın insanlara vermek istemediği bir mutluluğu hiyle ile elde etmek için insanlarla Tanrı'nın arasına girdiler."

"Biraz olsun vazifesine, insanlığa düşkün olan hangi devlet adamı bu düşünceleri savunabilir? Suçun ya da suçsuzluğun uğursuz anıtı olan bu kâğıtlara, çalışma odasının sessizliği içinde nasıl olur da dehşet ve merhametle titremeden bir göz atabilir? Bu uğursuz yazılardan, inliyen seslerin yükseldiğini ve kendisini bir vatandaşın, bir kocanın, bir babanın, bir ailenin hayatı hakkında karar vermeye çağırdığını duyar gibi olmaz mı? Merhametsiz hâkim (yalnız bir cinayet dâvasına bakmış olsa bile) bir cezaevinin önünden soğukkanlılığını muhafaza ederek nasıl geçebilir? Kendi kendine muhakkak: "Demek benzerimi, belki bana eşit olan birini, bir vatandaşımı, ne bileyim ben bir insanı bu iğrenç yerde tutan benim öyle mi? diyecektir. Onu her gün bağlıyan, üstüne şu korkunç kapıları kapıyan benim ha! Belki de ümitsizlik ruhuna işlemiştir; gökyüzüne bakarak adımı lânetle anıyor, bizi gören ve ikimizi de yargılıyacak olan o büyük hâkimi bana karşı tanıklığa çağırıyordur."

"Burada birdenbire korkunç bir manzara gözlerimin önünde canlanıyor; hakim sözle

sual sormaktan bıkıp işkence ile sual sormak istiyor: sual sora sora sabırsızlanmıya başlıyan ve belki de bunların faydasızlığından kızan hakime, meşale, zincir, manivelâ ile işkence için icadedilen daha başka aletler getiriyorlar. Bir cellât da hakimin işine karışıyor; hürriyet havası içinde başlıyan bir sorguyu işkence ile bitiriyor.

Ey tatlı felsefe! Sen ki gerçeği dikkat ve sabırla ararsın, senin zamanında gerçeği keşfetmek için böyle aletlerin kullanılacağını sanır mıydın?

Aklın almadığı bu usulü, yasalarımızın tasvip, geleneğin de kabul ettiği doğru mu?"

"Yasaları da önyargılarını taklidediyor; genel cezalar da özel öç almalar kadar ağır; akıllariyle yaptıkları işlerde de, tutkulariyle yaptıkları işlerde olduğu gibi merhametten eser yok. Bu acayip aykırılık neden mi ileri geliyor? Önyargılarımız eski, ahlâkımız yeni de ondan; düşüncelerimize dikkat etmeden yalnız duygularımızın etkisiyle hareket ederiz de ondan; eğlenceye karşı olan düşkünlüğümüz ihtiyaçlarımızı düşünmemize engel olur da ondan; kendimizi idare etmekten ziyade yaşamak isteğiyle kıvranırız da ondan; bir kelime ile söyliyeyim, geleneklerimiz yumuşaktır ama iyi değildir de ondan; medeniyiz ama, hiç de insancı değiliz de ondan."

Belâgatin insanlığa yazdırdığı bu parçalar, dostumun ruhunu tatlı tatlı avuttu. İçini çekerek takdir ediyor, heyecanla: "Demek taşrada da şaheserler yazanlar var ha! diyordu; halbuki bana, bu gibi şeyler için dünyada yalnız Paris var demişlerdi." Ona: "Evet, dedim, Opera-komik denen şey yalnız Paris'te yazılır, ama bugün vilâyetlerde de aynı güzel şeyleri düşünen ve düşündüklerini aynı kuvvetle belirten hakimlerimiz var. Eskiden adalet kâhinleri de, ahlâk kâhinleri de gülünç olmaktan kurtulamazlardı. Doktor Balouard mahkeme salonlarında konuşur, Arlequin de kürsüden bağırırdı. Sonunda felsefe gelip: "Halkın karşısında yalnız duygu ve akıl belâgatine dayanarak yeni ve faydalı gerçekler söylemek için konuşun!" dedi. Sözcüler: "Ya söyliyecek yeni bir şeyimiz yoksa?" diye bağırdılar. Felsefe: "O zaman da susarsınız, diye cevap verdi. Birtakım cümlelerin bir araya gelmesinden başka bir şey olmıyan şu süslü boş sözleriniz tıpkı, yılın en sıcak gününde yakılan Saint-Jean ateşine benzer: hiç kimsenin hoşuna gitmez, hattâ külü bile kalmaz."

Bütün Fransa güzel kitaplar okusun, kabul. Ama insan zekâsının gelişmesine rağmen çok az kitap okunuyor; bir şeyler öğrenmek istiyenler de okumasını bilmiyorlar. Komşu erkeklerle kadınlar akşam yemeklerinden sonra adını söylemek için dilimin bile dönmediği

Whist[45] denen bir İngiliz oyunu oynuyorlar. Hali vakti yerinde bir sürü burjuvayla sağlam kafalı olduklarını sanan bir sürü dik kafalı insan size, şöyle yukardan bakarak, kitapların hiçbir işe yaramadığını söylerler. İyi ama Bay *Welche*'ler bilir misiniz ki sizi idare eden yalnız kitaplardır! Bilir misiniz ki medeni kanun, askerî tüzük, ve İncil, öteden beri bağlı olduğunuz kitaplardır? Okuyun, kafalarınızı yadınlatın; insan, ruhunu yalnız okumakla kuvvetlendirebilir; konuşma, ruhu oyalar, oyun ise ruhu sıkar."

Kırk *écu*'lük adam: "Şimdilik az param var ama, dedi; günün birinde küçük bir servetim olursa, Marc-Michel Rey'in çıkardığı kitaplardan alırım[46]."

FRENGİYE DAİR

Kırk *écu*'lük adam, yüz elli yıldan beri hiçbir askerin konaklamadığı küçük bir bucakta oturuyordu. Bu bilinmiyen toprak parçasında gelenekler, üstündeki hava kadar temizdi. Burada, aşkın tahribedici bir zehirle bulaşabileceğini, kuşakların daha tohum halindeyken öldürülebileceğini, tabiatın da kendi kendini çelerek sevgiyi korkunç, zevki de iğrenç bir hale sokabileceğini bilen yoktu; herkes kendini sâflıktan doğan bir güvençle aşka verirdi. Askerî birlikler gelince, her şey değişti.

İki teğmen, bir alay papazı bir onbaşı, bir de manastırdan yeni çıkmış bir asker, üç aydan az bir zamanda on iki köylüyü zehirlemeye kâfi geldi. Kırk *écu*'lük adamın kuzinlerinden ikisinin vücudunu kabuklu sivilceler kapladı; güzel saçları birer birer döküldü; sesleri çatallaştı; sönük, sabit bakışlı gözlerinin kapakları morardı, bir daha da kapanmadı; Eyüp Peygamber böyle bir hastalığa yakalanmamıştı ya ne ise, tıpkı onun gibi gizliden gizliye çürümeye başlıyan, parçalanmış organları rahat yüzü görmez oldu.

Çok tecrübeli bir adam olan cerrah memleketin bütün kızlarını tedavi etmek için saraydan yardım istemek zorunda kaldı. Kadınları teselli etmek hususunda her zaman büyük bir telâş gösteren Harbiye Nazırı hemen bir sürü cerrah çırağı gönderdi; bunlar da bir yandan yaptıklarını bir yandan bozdular.

O sırada kırk *écu*'lük adam, doktor Ralph tarafından Almanca yazılan ve dilimize çevrilen *Candide* adındaki gerçek felsefî hikâyeyi okuyordu; bu kitapta yazar, her şeyin iyi olduğunu, *mümkün* dünyaların en iyisinde, yani yeryüzünde frenginin, vebanın, taşın, kumun, sıracanın, Valence mahkemesinin ve inquisition'un var olamıyacağını söylüyordu; o yeryüzü ki, yalnız, bütün hayvanların kralı olan ve iki damla su gibi kendisine benzediğini gördü-

ğümüz Tanrı suretinde yaratılan insanoğlu için meydana getirilmişti.

Candide adındaki gerçek hikâyede, tanınmış filozof Pangloss'un tedavi sırasında bir göziyle bir kulağını kaybettiğini okuyordu. — "Yazık! dedi; şimdi benim zavallı kuzinlerim tek gözlü tek kulaklı mı kalacaklar?" Teselli etmesini bilen cerrah : "Hayır, dedi; Almanların eli ağırdır; ama bizler kızlarımızı çabuk, kesin ve rahat bir şekilde tedavi ederiz."

Nitekim iki güzel kızın da altı haftada kafaları balon gibi şişti; dilleri yarım ayak boyu dışarıya sarkarken dişlerinin yarısı döküldü; altı ay sonra da zavallılar verem olup öldüler.

Ameliyat yapılırken kırk *écu*'lük adamla cerrah bakın neler konuştular.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Tabiatın bu kadar lüzumlu bir zevke, böyle bu kadar korkunç acılar bulaştırmasına, bu kadar şerefe bu kadar kötülük karıştırmasına, bir çocuk yapmanın bir insanı öldürmekten daha kötü olmasına imkân var mı? Bu âfetin yeryüzünde azaldığı, gün geçtikçe daha az tehlikeli olduğu doğru mu? Söyleyin de biraz teselli bulalım.

CERRAH

Bilâkis, Avrupa'daki Hıristiyan memleketlerde her gün biraz daha artıyor; ta Sibirya'ya kadar yayıldı; elliden çok insanın bundan öldüğünü gördüm; bunlar arasında büyük bir ordu komutaniyle, çok akıllı uslu bir devlet adamı da vardı. Ciğerleri zayıf insanların çok azı bu hastalığa ve ilâca dayanabilir. Bu iki kızkardeş, frengi ile çiçek hastalığı, insanlığı mahvetmek için papazlardan daha çok el birliği ettiler.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

İşte, insanlar arasına katılıp, bu iki kızkardeşin yaptığı kötülüğü tamir etsinler diye papazlığı yoketmek için bir neden daha. Lûtfen hayvanlarda da frengi olup olmadığını bana söyler misiniz?

CERRAH

Onlarda çiçek, frengi, papaz denen şeylerden eser yok.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

O halde dünyaların en iyisinde onların bizden daha bahtlı, daha tedbirli olduklarını kabul etmek gerek.

CERRAH

Böyle olduğundan şüphe bile etmedim, onlar bizden daha az hastalanırlar, içgüdüleri bizim aklımızdan daha sağlamdır. Hiçbir zaman geçmişle, gelecekle uğraşmazlar.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Fransa'nın Türkiye elçilerinden birinin cerrahiydiniz değil mi? İstanbul'da da frengi var mı?

CERRAH

Hıristiyanlar bu hastalığı, kendi mahalleleri olan Beyoğluna da götürmüşler. Orada, Pangloss gibi bu hastalığın kemirdiği bir kapüsen papazı gördüm; ama hastalık henüz şehre girmedi : çünkü Hıristiyanlar şehirde oturmazlar. Bu büyük şehirde bir tane bile orospu yoktur. Her zenginin, iyi muahafaza edilen, her zaman göz altında tutulan karıları, Çerkes cariyeleri vardır; bunların güzellikleri de tehlikeye uğrıyamaz. Türkler bu hastalığa *frengi* (Hıristiyan hastalığı) derler; bu da bizim dinimize karşı duydukları nefreti bir kat daha artırır; buna karşılık onlarda da Mısır'dan gelen bir hastalık var : veba. Ama bu hastalığa da aldırmazlar, önlemek için hiçbir şey yapmazlar.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Bu âfet Avrupa'da ne zaman başgösterdi dersiniz?

CERRAH

1494 yılına doğru, Christophe Colomb'un, cimrilik, savaş nedir bilmiyen o kusursuz milletler arasına yaptığı ilk seyahatten dönüşünde... Nasıl ki Araplarla Yahudilerde cüzzam, Mısırlılarda veba çok eski zamanlardanberi varsa, bu sade ve doğru milletlerde de bu hastalık öylece vardı. İspanyolların Yeni Dünya'yı keşiflerinde ilk elde ettikleri şey frengi oldu; çok daha sonra. Avrupa'da kullanılan Meksika gümüşünden daha çabuk ortalığa yayıldı. Sebebi de şu ki, şehirde o sıralarda, bayanlar namuslarını korusunlar diye hükümdarlar tarafından kurulmuş *kerhane* denen genel evler vardı. İspanyollar, prenslerle piskoposların istedikleri kızları çekip adlıkları bu imtiyazlı evlere hastalığı götürdüler.

Constance'da Jean Huss'u ve Jérôme de Prague'ı büyük bir taassupla yaktıran dinî kurultayın emrinde tam yedi yüz on sekiz orospunun bulunduğunu tarih kaydediyor.

Yalnız bu söylediklerim, hastalığın bütün ülkeleri nasıl bir hızla kapladığını anlatmaya yeter. Bu hastalıktan ölen ilk kişizade 1499 da,

Padova'lı meşhur büyük hekim Bartolemeo Montanagua'nın iyi edemediği Macaristan'ın anlı şanlı piskoposu ve kral naibi oldu.

Gualtieri de, Mayence başpiskoposu Berthold de Henneberg'in "1504 te frengiye yakalanarak öldüğünü" söylüyor. Kralımız I. François'nın da bundan öldüğünü herkes bilir. III. Henri, bu hastalığa Venedikte yakalanmış ama, bereket versin Jacobin papazı Jacques Clément, hastalığı önliyebilmiş. Ötedenberi halkın iyiliğini düşünen Paris Parlâmentosu, 1947 de frengiye karşı bir kararname çıkararak bu bakımdan da birinciliği kazandı. Parlâmento kararnamesinde frengililerin Paris'te kalmamalarını emrediyor, kalanların da *idam cezasına çarpılacaklarını* bildiriyordu, ama erkeklerde kadınlara suçlu olduklarını kanunen isbat etmek kolay olmadığından bu kararnamenin de, daha sonraları kusturucu maddelere karşı çıkarılan kararname gibi hiçbir etkisi olmadı. Zavallıları kovacak yerde tedavi etselerdi, muhakkak ki bugün yeryüzünde bir hasta bile kalmazdı, ama ne yazık ki bunu düşünen olmadı.

KIRK ÉCU'LUK ADAM

Candide'de okuduğum doğru mu; her biri otuz bin kişilik iki ordu savaş düzeninde yürüdüğü zaman insan iki tarafta da yirmi bin

frengili olduğuna hiç çekinmeden bahse girebilirmiş?

CERRAH

Ne yazık ki doğru. Hattâ Sorbonne'daki öğrenciler için de aynı şey söylenebilir. Tabiatın, Tanrıbilimden daha yüksek ve kuvvetli bir dille hitabettiği genç öğrenciler ne yapsınlar? Size, meslek arkadaşlarımla beraber aradaki orantıyı gözönünde bulundurmak şartiyle genç subaylardan çok genç papazları tedavi ettiğimize yemin edebilirim.

KIRK ÉCU'LÜK ADAM

Bütün Avrupa'yı kasıp kavuran bu bulaşıcı hastalığı kökünden söküp atmak mümkün değil mi? Çiçek hastalığının zehrini hafifletmek için bir şeyler yaptılar, frengi için bir şey yapılamaz mı?

CERRAH

Bir çare var, o da Godefroi de Bouillon zamanında olduğu gibi Avrupa'daki bütün hükümdarların elbirliği etmeleridir. Frengiye karşı yapılacak bir haçlı seferi, muhakkak ki vaktiyle Salâhattin'e, Alparslan'a, Albigeois'lara karşı hiçbir sonuç elde edilemeden yapılan haçlı seferlerinden daha akıllı uslu bir iş olur.

Yeryüzünü yakıp yıkmak, savaş meydanlarını cesetlerle doldurmak, komşusundan iki, üç şehirle birkaç köy almak için, durmadan elverişli zamanı gözetliyecek yerde insanlığın ortak düşmanını yoketmek için anlaşmak elbette daha iyi olur. Kendi menfaatime aykırı sözler söylüyorum; çünkü savaşta frengi sayesinde para kazanırım, ama insan önce insan, sonra da cerahtır."

Kırk *écu*'lük adam, herkesin söylediği gibi, *zekâsiyle ruhunu* bu şekilde geliştiriyordu. Adamcağız, altı ay içinde ölen iki kuzininin mirasına konmakla kalmadı, askerî hastahanelerin ikinci elden mültezimliğini eden ve yaralı askerleri perhize soktuğu için çok yağlanan uzak bir akrabasının da mirasına kondu. Bu adam hiç evlenmemişti, oldukça güzel bir sarayı vardı. Akrabalarından hiç birini aramamış, sefalet içinde yaşamış, sonunda da hazımsızlıktan Paris'te ölmüştü. Görüyorsunuz ya devlete çok faydalı bir adammış.

Bizim yeni filozof, akrabasının mirasını almak için Paris'e gitmek zorunda kaldı. Önce malikânenin mültezimleriyle savaştı. Davayı kazanınca da zengin herifin bıraktığı şeylerin bir bölümünü, bucağının kırk *écu*'lük gelirden yoksun olan fakirlerine dağıttı : ondan sonra da bir kütüphane kurmak için duyduğu istcği yerine getirmeğe çalıştı.

Her sabah okuyor, okuduklarından parçalar çıkarıyor, akşamları da yılanla Havva anamızın hangi dilden konuştuklarını, ruhun, cism-i sefenide mi yoksa guddei sanuberiyede mi yerleştiğini, veli Petrus'ün yirmi beş yıl Roma'da oturup oturmadığını, tahtla egemenlik arasında nasıl bir ayrılık olduğunu, zencilerin burunlarının neden basık olduğunu öğrenmek için bilginlere danışıyordu. Zaten devleti idare etmeyi, yeni tiyatro piyeslerini tenkid için yazı yazmayı aklından bile geçirmemişti. Herkes ona M. André diyordu; bu da onun vaftiz adıydı. Kendisini tanıyanlar, sonradan edindiği meziyetleri kadar, tabiî meziyetleri de olan alçakgönüllü bir insan olduğunu söylerler.

Dört feddanlık eski malikânesinde güzel bir ev yaptırdı. Oğlu da yakında koleje gidecek; ama babası, oğlunun Mazarin kolejine değil de Harcourt[47] kolejine gitmesini istiyor. Çünkü Mazarin kolejinde Cogé adında hicviye yazan bir öğretmen var; halbuki bir kolej öğretmenin hicviye yazması doğru değildir.

Madam André'nin çok güzel bir kızı daha oldu; babası da onu bir hakimle evlendireceğini umuyor; yeter ki bu hakim, cerrahın Hıristiyan Avrupa'dan söküp atmak istediği hastalığa tutulmuş olmasın.

BÜYÜK ÇEKİŞME

M. André Paris'teyken çok önemli bir çekişme oldu. Acaba Marcus-Antonius namuslu bir adam mıydı; şimdi cehennemde mi yoksa ârafta mı, yoksa dirilmek üzere ikisi ortası bir yerde mi bulunuyordu? İşte bütün mesele, bunu anlamakta idi. Namuslu bütün insanlar Marcus-Antonius'tan yana çıkıp: "Antonius, doğru, alçakgönüllü, temiz, iyiliksever bir insan olarak yaşamıştır, diyorlardı; ama cennette veli Antonius kadar güzel bir yeri olmasa gerek: çünkü herkesin bildiği gibi her şeyde bir ölçü vardır; bununla beraber imparator Antonius'un ruhunun da cehennemde şişe geçirilip kavrulmadığı muhakkak. Eğer ârafta ise, oradan çıkarmak lâzım; bunun için de dua ederiz olur biter. Cizvitlerin de işi gücü kalmadı; varsınlar Marcus-Antonius'un ruhunun kurtuluşu için üç bin kere dua etsinler: dua başına yetmiş beş santimden iki bin iki yüz elli lira kazanırlar. Zaten başında taç olan adama saygı göstermek zorundayız, yavaş yavaş cehennem azabına uğrarsa doğru olmaz."

Bu iyi kalbli adamların rakipleri ise aksine Marcus-Antonius'a uzlaşma fırsatı verilmemesi gerektiğini, dinsizin biri olduğunu, *Carpocratien*'lerle *Aloge*'ların bile onun kadar kötü olmadıklarını, günahlarını itiraf etmeden öldüğünü, Çin, Japon, Acem, Türk, Fas impara-

torlariyle İngiltere, İsveç, Danimarka, Prusya krallarına, İmparator Marcus-Antonius gibi günahlarını çıkarmak için kiliseye gitmeyen Hollânda krallariyle Berne kantonu başyargıçlarına yaşamanın ne demek olduğunu öğretmek için hepsini azap içinde kıvrandırmak gerektiğini, kulaklarımızı kaybetmek korkusiyle, yaşıyan hükümdarlara karşı ferman çıkaramadığımız için hiç olmazsa ölü hükümdarlara karşı ferman çıkarmakta tarifi imkânsız bir zevk olduğunu ileri sürüyorlardı. Çekişme, vaktiyle *Ursuline*'lerle *Annonciade*'lar arasındaki çekişme kadar ciddî bir hal aldı; bu zavallılar da kaba etleri arasına koydukları yumurtaları kim daha uzun zaman kırmadan taşıyabilecek diye çekişiyorlardı. *Ma Mère l'Oie* gibi yüz bir masal ve öteki dünyada hâmiline ödenmek üzere yazılan bazı senetler zamanında olduğu gibi bir mezhep anlaşmazlığı çıkmasından korktular. Şu mezhep anlaşmazlığı da gerçekten çok korkunç bir şeydir : bunun mânası da inanç ayrılığı demektir. Halbuki o uğursuz çağa kadar da bütün insanlar aynı şekilde düşünmüşlerdir.

Çok iyi bir vatandaş olan M. André her iki tarafı da yemeğe davet etti. Mevcut ev sahiplerinin en iyilerinden biriydi, huyu hem yumuşak hem sertti; neşeliydi ama bağırıp çağırmazdı, hem uysal hem de açık kalbliydi; zekiydi ama başkalarının zekâsını boğmaya ça-

lışan budalalardan değildi; başkalarının üzerindeki nüfuzu da, zarif alçakgönüllü bir insan olmasından, yüzünün de yuvarlak, insana güven verici bir yanı olmasından ilerigelirdi. Bir Korsika'lı ile bir Ceneviz'linin, Cenevreli bir temsilcisiyle bir muhalifin, müftü efendiyle başpiskoposun hiç patırdı gürültü çıkarmadan neşe ile bir sofrada yemek yemelerini sağlıyabilirdi. Nitekim bu davette de, her iki tarafın hoşuna giden güzel bir hikâye anlatarak konuyu değiştirdi; çekişenlerin birbirlerine savurdukları ilk yumrukları büyük bir maharetle yarıda bıraktırdı. Misafirlerin az buçuk sarhoş olduklarını anlayınca da, imparator Marcus-Antonius'un ruhunun *in statu quo* kalacağını, yani kesin bir hükme değin bilmem nerede kalacağını söyledi.

Yemekten sonra, doktorların ruhları rahat rahat âraflarına döndüler; herkes sulh ve sükûna kavuştu. Kırk *écu*'lük adam bu uzlaşma sayesinde büyük bir ün kazandı. Her ne zaman okumuşlar ya da okumamışlar arasında oldukça acı, oldukça şiddetli bir çekişme çıksa her iki tarafa: "Baylar, gidip M. André'nin evinde bir yemek yiyin," demek gelenek halini aldı.

Ben de kudurmuş köpekler gibi birbirine saldıran iki fesatçı tanıyorum; bunlar bir kere olsun M. André'nin evinde yemek yemedikleri için büyük felâketlere uğradılar.

KOVULAN KÜLHANİ

M. André'nin güzel yemekler yedirmek suretiyle çekişmeleri yatıştırdığına dair kazandığı ün, geçen hafta evine acayip bir insanın gelmesine sebepoldu. Üstü başı hırpani, beli iki büklüm, başı omuzuna doğru eğik, elleri pis, bakışları meymenetsiz, siyahlar giyinmiş bir adam, kendisiyle beraber düşmanlarına da yemek yedirmesi için M. André'ye yalvardı.

M. André ona : "Düşmanlarınız da kimlermiş? Siz kimsiniz?" dedi. Adam : "Ne yazık ki bayım! dedi; beni, ekmek parasını çıkarmak için hicviye yazan ve şöyle ufak tefek bir gelir elde etmek için de : "Tanrı, Tanrı, Tanrı, din, din!" diye bağıran o düzenbazlardan biri sanıyorlar. Beni en dindar vatandaşlara, Tanrı'nın en samimî kullarına, ülkesinin en namuslu insanlarına iftira etmekle suçlandırıyorlar. Ne yapalım bayım, bizim meslekte insan yazı yazarken kızışıyor, ufak tefek dikkatsizlik ediyor, bazı kusurlar işliyor; tutup bunlara kaba saba yanlışlar, küstahça yalanlar diyorlar. Gösterdiğimiz gayrete, hiyle ile taassuptan meydana gelen iğrenç bir karma gibi bakıyorlar. Söylenenlere bakılırsa, bazı bunak kadınların güvenini kazandığımız halde, okuyup yazma bilen namuslu insanların lânetine, nefretine uğruyormuşuz.

Düşmanlarım, Avrupa'daki en meşhur akademilerin belli başlı üyeleriyle, ünlü yazarlar, iyiliksever vatandaşlardır. Adına *Antiphilosophique*[43] dediğim bir eseri bugünlerde yayınladım. Niyetim iyiydi ama, kitabımı kimse satın almadı. Kime götürdümse, yalnız akla aykırı değil, aynı zamanda Hıristiyanlığa aykırı, namusa aykırı olduğunu söyliyerek ateşe attı."

M. André : "Peki, dedi; o halde siz de, hicviyenizi kimlere verdinizse onlar gibi yapın : ateşe atın yakın, bir daha da lâfını etmeyin. Duyduğunuz pişmanlığı ne kadar övsem yeridir, ama kitabınızı okumıyacaklarına göre size düşman olmalarına imkân olmıyan zeki insanlarla beraber sizi yemeğe çağıramam."

Yobaz herif : "Hiç olmazsa bayım dedi; sayın papaz Routh'u övmek için hâtırasına hakaret ettiğim ölü M. de Montesquieu'nün akrabasiyle aramı bulun ne olur; hatırlarsınız ya papaz Routh, gidip M. de Montesquieu'yü hayata gözlerini yumacağı sırada rahatsız ettiği için kapı dışarı edilmişti."

M. André : "Hatırlamaz olur muyum, dedi; sayın papaz Routh öleli epey oldu, siz de gidip onunla yemek yiyin."

Şu M. André yok mu; bu çeşit kötü ve budala insanlara karşı çok sert davranır. Nitekim, bu yobazın da sırf çelişmeye fırsat bul-

mak, sonra gidip kötülemek, aleyhlerinde yazı yazmak, yeni yeni yalanlar uydurup yayımlamak için değerli insanlarla beraber evinde yemek yemek istediğini anladı. Başkan de Montesquieu'nün evinde papaz Routh'u nasıl kapı dışarı ettilerse o da bu herifi evinden öyle kovdu.

M. André'yi aldatmak öyle kolay bir iş değil. Kırk *écu*'lük adamken ne kadar sâf ve temizse, insanları tanıdıkça da o kadar ihtiyatlı oldu.

M. ANDRÉ'NİN SAĞDUYUSU

Bir kütüphane sahibi olalıdan beri M. André'nin sağduyusu ne kadar da gelişti! Şimdi insanlarla yaşıyormuş gibi kitaplarla yaşıyor; istediğini seçiyor ama, yazarların ya da kitapların adlarına pek öyle güvenemiyor. Evinden dışarı çıkmadan bir *écu* karşılığında bilgi edinmek, ruhunu yükseltmek ne de zevkli bir şeymiş meğer!

İnsan aklının gelişmeye başladığı bir sırada dünyaya geldiği için kendi kendini kutluyor: "İçinde bulunduğum çağ, Cizvit Garasse'ın, Cizvit Guignard'ın ya da doktor Boucher'nin, doktor Aubry'nin doktor Guincestre'in[18], yaşadıkları, yahut da Aristo'nun *Catégorie*'leri aleyhinde yazanların mahkûm edildiği çağ olsaydı ne kadar bahtsız olurdum!" diyor.

Sefalet M. André'nin ruhunu körletmişti; rahata kavuşunca bu ruh canlandı. Yeryüzünde binlerce M. André vardır; bunların hepsinin değerli insan olması için mutluluk çarkının bir kere daha dönmesi yeterdi.

Bugün M. André, Avrupa'daki işlerin hepsini, bilhassa insan zekâşının gelişmelerini bir bir izlemektedir. Geçen şalı : "Biliyor musunuz, dedi; bana kalırsa akıl, tecrübe ve müsamaha denen iki samimî dostuyla beraber kuzeyden güneye doğru kısa merhalelerle seyahat ediyor. Tarımla ticaret de yanında. İtalya'ya da uğramak istemiş ama *Congrégation de l'Indice*[50] kabul etmemiş. Bununla beraber gizliden gizliye bazı temsilcilerini göndermekten de geri kalmamış. Onlar da iyilikten başka bir şey yapmıyorlar. Birkaç yıl sonra Scipion'ların ülkesi, papaz cüppesi giymiş palyaçoların ülkesi olmaktan kurtulacak.

Aklın, zaman zaman Fransa'da da bazı zalim düşmanları çıkıyor; ama o kadar çok dostu var ki sonunda muhakkak başa geçecek.

Akıl, Bavyera ile Avusturya'nın kapısını çaldığı zaman karşısına, aptal aptal, şaşkın şaşkın bakınan, başlarına perüka geçirmiş iki üç tane dik kafalı herif çıktı. Ona: "Bayan, dediler, sizden bahsedildiğini hiç duymadık, sizi tanımıyoruz." Akıl onlara: "Baylar, diye ce-

vap verdi; zamanla beni tanıyıp seveceksiniz. Berlin'de, Moskova'da, Kopenhag'ta, Stokholm'da çok iyi karşılandım. Bundan çok zaman önce, Locke'un, Gordon'un, Trenchard'ın, mylord Shaftesbury ile daha birçoklarının sayesinde İngiliz vatandaşlığına kabul edildiğime dair mektuplar aldım. Günün birinde siz de beni vatandaşlığa kabul edeceksiniz. Zamanın kızıyım, her şeyi babamdan beklerim."

"Akıl, İspanya ile Portekiz sınırlarından geçerken, Inquisition ocaklarının öyle sık sık yakılmadığını görünce Tanrı'ya şükürler etti, Cizvitlerin kovulduğunu görünce daha çok şeyler umdu, ama memleketi tilkilerden kurtarıp kurtlara teslim edecekler diye korkmaya başladı.

"İtalya'ya girmek için yeniden teşebbüslerde bulunsa, Venediğe yerleşeceğini umuyorlar. Napoli'de kendisini endişeye düşüren kanı sulandırma gibi bir işin yapılmasına rağmen bu şehirde de oturacağını sanıyorlar[51]. Söylediklerine bakılırsa, bilmem nasıl olmuş da papalık tacının bağlarına karışmış olan bir krallık tacının bağlarını kurtarmak ve kısrakların gidip katırlara selâm vermelerini[52] önlemek için elinde yanılmaz bir sır varmış."

Ne bileyim ben işte, M. André ile konuşmaktan çok hoşlanıyorum; adamcağızı gördükçe seviyorum.

M. ANDRÉ'NİN EVİNDE YEDİĞİMİZ GÜZEL BİR YEMEK HAKKINDA

Dün, Sorbonne doktorlarından M. Pinto[53] adında ünlü bir Yahudiyle, Batavya elçiliğinin protestan papaziyle, prens Galitzin'in ortodoks kilisesine mensup kâtibiyle, Calvin'in mezhebinden İsviçre'li bir yüzbaşiyle, iki filozofla, bir de oldukça zeki üç bayanla birlikte yemek yedik.

Yemek çok uzun sürdü; bununla beraber misafirlerin hiçbirinin dini yokmuş gibi, din üstüne söz edilmedi; görüyorsunuz ya o kadar kibarlaşmışız ki, yemek yerken dostlarımızı kızdırmaktan çekiniyoruz. Naip Coget, eski Cizvitlerden Nonnotte, Patouillet, Rotalier ile bu çeşit hayvanların hiçbiri böyle hareket etmezlerdi. Bu bostan korkulukları size iki sahifelik bir kitapta, Paris'in en iyi insanlarının dört saat süren bir yemekte söyliyecekleri güzel, bilgili sözlerden daha çok saçma söylerler, işin tuhafı, yayımlamak küstahlığında bulundukları şeylerin hiçbirini kimsenin yüzüne karşı söylemek cesaretini gösteremezler.

Önce *Acem Mektupları*'ndaki bir şakadan söz açıldı; burada, ağırbaşlı birçok kimselerin söylediklerine bakılırsa, dünyanın yalnız kötüleşmekle kalmadığı, nüfusun her gün biraz da-

ha azaldığı tekrar ediliyor; öyle ki (bir yerde ne kadar çok deli varsa o kadar gülünür) deliye her gün bayram, diyen ata sözü eğer doğruysa, gülme denen şey yeryüzünden yavaş yavaş kalkacak.

Sorbonne'lu doktor, dünyanın hiç durmadan küçüldüğünü söyledi. Bunun için de Nuh'un oğullarından bir tanesinin (Sam mı, Yafes mi? iyice bilmiyorum) üç yüz yıldan daha az bir zamanda, genel tufandan 285 yıl sonra, sayısı altı yüz yirmi üç milyar, altı yüz on iki milyon, üç yüz elli sekiz bini bulan bir sürü çocuk yaptığını isbat eden papaz Petau'yu ileri sürdü.

M. André, güzel Philippe zamanında yani Hugues Capet'den aşağı yukarı üç yüz yıl sonra neden krallık sülâlesine mensup altı yüz yirmi üç milyar prens olmadığını sordu. Sorbonne'lu doktor: "İman azaldı da onun için," dedi.

Kapılarından yirmi bin cenk arabasiyle birlikte milyonlarca asker çıkan yüz kapılı Theba şehrinden çok söz edildi. M. André: "Palavrayı bırakın, diyordu; okumaya başlıyalıdanberi içimde bir şüphe uyandı; vaktiyle yazılan tarihleri, sakın şu bizim *Gargantua*'yı yazan dahî yazmış olmasın."

Misafirlerden biri : "Theba, Memphis, Babil, Ninova, Troia, Séleucie şimdi yok ama, eskiden büyük şehirlerdi," dedi. Prens Galitzin'in kâtibi : "Doğru, dedi; onlar varken Moskova, İstanbul, Londra, Paris, Amsterdam ile Troia'dan daha güzel olan Lyon, bütün Fransız, Alman, İspanyol şehirleriyle kuzey şehirleri birer çölden başka bir şey değillerdi."

Çok bilgili bir adam olan İsviçre'li yüzbaşı, ataları dağları uçurumları bırakıp da yerinde bir iş yapmak için daha güzel bir ülkeyi ele geçirmeye gittikleri zaman, göçmenlerin sayısını gözleriyle gören Cassar'ın, ihtiyarlar, çocukları ve kadınlar dahil üç yüz altmış sekiz bin kişi saydığını söyledi. Bugün yalnız Berne kantonunda bu kadar insan vardır : Berne ise İsviçre'nin yarısı bile değildir; ben de size, yabancı ülkelerde askerlik eden veya ticaret yapan İsviçre'liler dâhil on üç kantonda yedi yüz yirmi bin insandan çok insan bulunduğunu söyliyebilirim. Artık sayın bilginler, siz istediğiniz kadar hesabedin, sistemler kurun; hepsinin birbirinden daha yanlış olacağı muhakkak.

Sonra, Caesar'lar zamanında Romalı burjuvaların, M. Silhouette[54] zamanında Parisli burjuvalardan daha zengin olup olmadıkları meselesi ortaya atıldı. M. André : "Bu iş benim işim, dedi; uzun zaman kırk *écu*'lük bir adam-

dım; Romalı vatandaşların daha çok paraları olduğundan eminim. Bu ünlü yol kesiciler, bir zamanlar Asya'nın Afrika'nın, Avrupa'nın en güzel ülkelerini yağma etmişlerdi. Çaldıkları şeyler sayesinde rahat rahat yaşıyorlardı; ama herhalde Roma'da da sefalet içinde yaşıyanlar vardı; bu dünya fâtihleri arasında benim gibi kırk *écu*'lük bir gelire eyvallah diyenlerin bulunduğunu sanmıyorum."

Fransız Akademisi bilginlerinden biri: "Bilir misiniz ki, dedi; Lucullius, Apollon salonunda verdiği bir ziyafette bugünkü paramızla otuz dokuz bin üç yüz yetmiş iki lira yetmiş beş santim sarf ederdi; halbuki filozof Epikuros'un ünlü çömezlerinden Atticus, yemek için ayda yalnız iki yüz otuz beş turnua lirası harcardı."

— Eğer bu söylediğiniz doğruysa, az önce İtalya'da açılan cimrilik kuruluna başkanlık etmeye lâyık bir adammış, dedim. Ben de sizin gibi bu inanılmaz hikâyeyi Florus'un bir kitabında okudum; ama bence ya Florus Atticus'un evinde yemek yememiş, ya da birçok metinlerde olduğu gibi Florus'ün metni de yazıcılar tarafından bozulmuş. Sık sık evine davet ettiği Caesar'la Pompeus'un, Cicero ile Antonius'un dostu olan Atticus'un ayda on altın-

dan daha az bir para ile işi içinden çıkacağını sanmıyorum.

Ve işte tarih de böyle yazılır[55].

Madam André de söze karışarak bigine şu önünde oturduğu sofranın masrafı için on misli verirse memnun olacağını söyledi.

Bu akşamki ziyafetin M. André'ye, Atticus'un bir aylık masrafına mal olduğuna ben de inandım; bayanlar bile Roma'daki ziyafetlerin Paris'teki ziyafetlerden daha güzel olabileceğine ihtimal vermediler. Bilgi dolu bir hava esmesine rağmen konuşmamız çok neşeli geçti. Ne yeni modalardan, ne başkalarının gülünç taraflarından, ne de günün ortalığı sarsan havadislerinden söz ettik.

Lüks meselesini de iyice inceledik. Roma İmparatorluğunu yıkan şeyin lüks olup olmadığı araştırıldı; sonunda batı ve doğu imparatorluklarının her ikisinin de dinî münakaşalarla papazların yüzünden yıkıldığı isbat edildi. Gerçekten, Alaric Roma'yı aldığı zaman Romalılar yalnız din çekişmeleriyle uğraşıyorlardı; II. Mehmet İstanbul'u aldığı zaman da, papazlar şehri Türklere karşı savunmaktan çok göbeklerinde gördükleri Thabor ışığının ilksizliğini savunuyorlardı. Bilginlerimizden biri beni

çok düşündüren bir söz etti: "Bu iki büyük imparatorluk yıkıldığı halde Virgilius'un, Horatius'un, Ovidus'un eserleri hâlâ yaşıyor," dedi.

Bir sıçrayışta Augustus yüzyılından XIV. Louis yüzyılına atladık. Bayanlardan biri, neden insanların, böyle bu kadar zeki oldukları halde bugün şaheserler yazmadıklarını sordu.

M. André, geçen yüzyılda çok yazıldı da ondan diye cevap verdi. Bu düşünce inceydi ama doğruydu da; nitekim derinleştirmekten kendimizi alamadık. Sonra birdenbire Fransızca bilmediği halde ortaya birtakım zevk kuralları atmaya ve Racine'in en güzel yerlerini tenkid etmeye kalkışan bir İskoçyalıdan konuşmaya başladık[56]. Daha sonra da anlamadığı halde *Kanunların ruhu*'nu[57] çekiştiren, eserin en çok sevilen yerlerini sansüre tâbi tutan Denina adında bir İtalyan'a karşı daha ağır davrandık. Bu iki şey bize Boileau'nun Tasso'ya karşı gösterdiği aşırı kini hatırlattı. Misafirlerden biri, kusurlarına rağmen Tasso, Homeros'tan ne kadar üstünse daha büyük kusurlarına rağmen Montesquieu'nün de Grotius'ün saçmalarından o kadar üstün olduğunu ileri sürdü. Misafirler, millî kin ve peşin hükümler yüzünden yapılan bu kötü tenkidlere karşı isyan ettiler. Bay Denina hakkında lâyık olduğu sözleri, ya-

ni zeki insanlar ukalâlar hakkında ne söylerlerse onları söyledik.

Bu yüzyılın edebiyat eserlerinin çoğuyla konuşmalarımızın çoğunda, geçen yüzyılın şaheserlerinden söz edildiğini büyük bir anlayışla söz konusu ettik. Onların değerleri üzerinde münakaşa etmekledir ki bizler de bir değer kazanabiliyoruz. Bizler, babalarının malını mülkünü hesaplıyan mirastan yoksun çocuklar gibiyiz. Felsefenin çok ilerlediğini, ama dille üslûbun biraz bozulduğunu herkes kabul etti.

Bütün konuşmalar da böyledir : bir konudan öteki konuya atlanır. Çok geçmeden, Rus imparatoriçesiyle Polonya kralının bütün dünya'ya verdikleri örnekler söz konusu olunca, merak uyandıran, fen ve sanat konularını unuttuk. Bunlar, ezilen insanlığı dirilttiler. Roma İmparatorluğunun hiçbir zaman ulaşamadığı kadar geniş bir toprak parçasında din hürriyetini kurdular. İnsanlığa yaptıkları bu hizmet, kendilerini siyasî sanan birçok saraylara verdikleri bu örnek, lâyık olduğu şekilde kutlandı. İmparatoriçenin, filozof kralın ve filozof metropolitin sıhhatlerine içtik; birçok kimselerin onları taklidetmelerini temenni ettik. Hattâ Sorbonne'lu doktor bile onları takdir etti : çünkü vaktiyle Beosyalılar arasında zeki insanlar olduğu gibi bu toplantıda da sağduyu sahibi kimseler vardı.

Rus elçisinin kâtibi, Rusya'da kurulmakta olan büyük kurulları anlatınca hepimizin ağzı açık kaldı. İnsanların neden, hayatını yakıp yıkmakla geçiren XII. Charles'in tarihini, hayatını yaratmakla geçiren büyük Petro'nun tarihine tercih edip okuduklarını soranlar oldu. Bunun zaaftan ve havailikten ileri geldiğine, XII. Charles'in kuzeyin don Quichotte'u, Petro'nun ise Solon'u olduğuna; üstünkörü zekâların, efsane kahramanlarını bir yasacının büyük görüşlerine tercih ettiklerine; yalnız uşaklariyle on bin Türke karşı koyan bir adamın cesaretinin, bir şehir kuruluşunun teferruatından daha çok hoşlarına gittiğine; nihayet okuyucuların çoğunun öğrenmekten ziyade eğlenmek için okuduklarına karar verdik. Nitekim bin bir gece masallarını okuyan yüz kadına karşılık, Locke'tan iki bölüm okuyan bir kadın bulunması da bundan ileri geliyor.

Uzun zaman hatırlıyacağım bu yemekte daha neler konuşmadık ki! Sonunda, Versailles ve Paris sofralarının bitmez tükenmez konusunu teşkil eden aktörlerle aktrisler hakkında da bir şeyler söylemek gerekti. Bunda da, iyi bir aktörün iyi bir şair kadar az olduğuna karar verdik. Yemek de, misafirlerden birinin bayanlar için bestelediği yeni bir şarkiyle bitti.

Bana gelince, öyle sanıyorum ki Eflâtun'un ziyafeti, M. André ile madam André'nin ziyafetinden daha çok hoşuma gitmezdi.

Böyle bir sofrada, züppe baylarla züppe bayanların muhakkak canları sıkılırdı : kendilerinin aydın, zeki, ciddî insanlar olduklarını söylüyorlar ama, ne ben, ne de M. André hiçbir zaman onlarla yemek yemeyiz.

SON

NOTLAR

İYİ KALBLİ BİR BRAHMAN'IN HİKÂYESİ

1759 da Voltaire, madam du Deffand'a yazdığı mektupta şöyle diyor: "Size takdim ettiğim şu hikâyeyi okumanızı rica ederim; çok kısa süren hayattan, elinizden geldiği kadar kâm alın; bir hiç olan ölümden de korkmayın..."

Bu hikâye ancak 1761 de basılabildi. Şu halde basılış sırası bakımından Candide'den sonra gelen bir eserdir.

JEANNOT İLE COLİN

Diderot'vari yazılmış olan bu hikâye burjuvaların hayatını tasvir etmektedir. Ahlâk ve sağduyu okuyucuyu hikâyedeki kazancı gibi hareket etmeye teşvik ediyor. Bunun için de bu hikâye, bazı bölümleri çıkarılmak suretiyle okullara mahsus antolojilere konmuştur.

1 — Fontenelle'in sözleri.

2 — Molière'in Kibarlık Budalası'ndaki M. Jourdain'in sözleri.

3 — Année littéraire 1756 dan 1776 ya kadar Fréron tarafından çıkarılan bir dergi. Voltaire burada sevmediği şahıslarla alay etmektedir.

MİCROMEGAS

Bu hikâyenin bir baskısı üzerinde 1750 tarihi görülmekteyse de, ilk defa 1752 de basılmış olması çok

muhtemeldir. Micromégas'ın, *Baron de Gangan'ın Seyahati* başlığı altında yazılmış gülünç bir hikâyenın işlenmiş şekli olduğu kabul edilmektedir. Böyle bir hikâyenin varlığını biz yanlız Voltaire'in Frédéric'e yazdığı bir mektupla, kralın bu mektuba verdiği cevaptan anlıyoruz. Voltaire bu eserinde "insanların büyük dedikleri şeyin gerçek değerini belirtmek" istediğini söylüyor. Sonradan Memnon hikâyesi Zadig adını aldığı gibi *Baron'un seyahati de* Micromégas adını alıyor. Birinci hikâyenin tarihi 1739, Micromégas'ın ise 1752 dir. Bu iki tarih arasında Voltaire bir süre Berlin'de kalmış ve Fréderic'le arası bozulmuştu. Halbuki ilk hikâyede Fréderic'i metheden bir bölüm vardı. Micromégas'ta ise bu bölüm kaldırılmıştır.

Micromégas'taki olay 1737 de cereyan eder. Bu sırada Maupertius Laponya'da kutba yakın bir yere gitmişti. Zuhal'li cüce burada Fontenelle olacak. Hikâyenin konusu ise çok daha önce Fransa'da şair Cyrano de Bergerac tarafından *Aya Seyahat* adındaki eserinde işlenmişti. Voltaire bütün hikâyelerinde olduğu gibi bu hikâyede de komik olan tarafları alıp felsefe ile alay ederken öyle pek de yeni olmıyan bir fikri, bilginin nisbi olduğu fikrini ileri sürüyor.

[1] Micromégas : Küçük-büyük demektir.

[2] Sirius yıldızı : Köpek yıldızı.

[3] Derham : Astronomi ile uğraşmak suretiyle Tanrı'yı tebcil ettiğini iddia eden bir İngiliz papazı.

[4] Lulli : Bir Fransız bestekârı.

[5] Fen Akademisi genel sekreteri.

[6] Astronom Huyghens.

[7] Bir Cizvit bilgini.

[8] Maupertius'ün Laponya'ya yaptığı seyahat.

[9] Maupertius iki Lapon kızı alıp Fransa'ya getirmiştir.

[10] Bunlar, Spermotozoitler üzerinde incelemeler yapmış Hollandalı iki bilgindir.

[11] Gulliver'i yazan İngiliz romancısı.

[12] XVII. yüzyılda yaşamış Hollanda'lı bir bilgin. Arılar hakkında incelemeleri vardır.

[13] Türkiye ile Rusya, Avusturya arasında 1736 dan 1739 a kadar süren savaşlar.

[14] Kırım.

[15] Entelekya'dır.

[16] Sorbonne'lu bir bilgin.

[17] Fontenelle.

BEYAZ BOĞA

Bu hikâye önceleri Paris'te el yazması halinde elden ele dolaşmış, ertesi yıl 1774 te Berlin'de basılmıştır. Hikâyenin ilk başlığı şöyledir :

Beyaz Boğa, Dom Calmet tarafından Suryani dilinden çevrilmiştir, Memphis (Cenevre), 1774.

Aynı yıl kitap bizim şimdi verdiğimiz şekli almıştır.

İlk metni daha tamamdır. Buna mukabil birinci metinde olmıyan bazı notlar da ikinci metinde vardır.

Bu hikâyede Voltaire'in gayesi bazı saray âdetlerini, bâtıl inanışların kötülüklerini belirtmek ve suya sabuna dokunmadan bunlarla alay etmektir.

[1] Harpocrate: Yunanlılarda sükût tanrısı.

[2] Pasiphaé'nin boğası: Pasiphaé ile Minos'un oğlu, yarı insan yarı boğa şeklinde Minotaure'dur. Thésée tarafından öldürülmüştür.

[3] Phénicie kralı Agenor'un kızı Europe'u kaçırmak için İuppiter boğa şekline girmişti. Minos'un anasıdır.

[4] Isis: Mısır tanrıçası. Osiris'in kızkardeşi ve karısı Horus'un anası. İlk Mısır medeniyetinin sembolüdür. Boynuzları vardır.

[5] Voltaire burada kralın adını yanlış söylüyor. Hiram değil Hiron'dur. Süleyman zamanında Sur'da hüküm sürmüştür.

[6] Néphel Kérés uydurulmuş bir ad olacak. Kerferès daha doğrusu *Snofrou, Mısır'da* ikinci sülâleden bir kraldır.

[7] Filistinde eski bir şehir, Saul'un danıştığı meşhur bir falcı kadın bu şehirde yaşamıştır (Tevrat).

[8] Tevratta sözü geçen bir peygamber ya da kâhin. Moab kralı Balak tarafından dişi bir eşeğe bindirilip yaklaşmakta olan Yahudileri tel'in etmeye gönderilmiştir. Ama yolda, elinde kılıç bulunan bir melek karşısına çıkınca, eşek alabildiğine kaçmış ve konuşmaya başlıyarak Balaam'a hakkın hangi tarafta olduğunu söylemiştir.

[9] Nephtali kabîlesinden bir yahudi. İhtiyarlığında iki gözünü birden kaybetmiş, Rafayil aleyhisselâm'ın

tavsiyesi üzerine oğlu tarafından tedavi edilmiştir. Seyahatlerinde bu köpek ona yol göstermiş.

[10] Gökyüzündeki isyan hareketini ilk tasarlıyanlar Brahman'lar olmuştur.

[11] Milton'un *Kayıp Cenneti.*

[12] Merhamet ve tevekküliyle tanınmış faziletli bir Yahudi patriarşı. Şeytan, Tanrı'dan onu denemek müsaadesini almışsa da Eyyub hepsine tahammül etmiş ve kendisini felâketten felâkete sürükliyen Tanrı'ya şükretmekten geri durmamıştır (Türkçede, Allah Eyyup sabrı versin) derler.

[13] Jésabel'le evlenen Israil kralı. Krallar kitabının XXII. bölümüne bak.

[14] Eski Çağ tarihi hem öküz hem de boğa kelimesini kullanır.

[15] Bir çocuğu boğup etini Iuppiter'e yedirdiği için kurt şeklini alan Arkadya Kralı.

[16] İbrahim peygamberin yeğeni olan Loth, Ammonit'lerle Moabit'lerin babasıdır. Karısı Edith tuzdan bir heykel şeklini almıştır.

[17] Tevrat, Danyal. V. bak.

[18] Yahudi peygamberlerinden olan Elia, ateşten bir araba ile gökyüzüne çıkmıştır. Elisée adındaki çömeziyle beraber bir karga tarafından beslenmiştir.

[19] "Kaldeli yazar Bérose, Trakya kralı Xisuthre'un başına da aynı şeylerin geldiğini söyler. Eski bilginler arasında önemli bir kavga çıkmış; ama bir türlü Nuh'un mu yoksa Xisuthre'un mu gemisi daha eski olduğu belli olmamıştır (Voltaire'in notu.)"

[20] Dünya tezatlarla doludur. "Horatius, Epître I. 12, 19."

[21] Tevrat, Hezekiyel, bap IV. (Voltaire'in notu.)

[22] Bunlar iki kızkardeştir. Hezekiyel bap XVI. "Memelerin çıktı, tüylerin büyüdü; seni ben örttüm, sen ise gelip geçen herkese bacaklarını gösterdin... vesaire." Bap XXIII. "Tenasül organları eşek ve atınkilere benziyen erkekler aradı." (Voltaire'in notu.)

[23] Pieride'ler, Ovidus'tan. İlham perilerinin adı.

[24] Milâttan önce III. yüzyılda yaşamış Mısırlı papaz ve tarihçi.

[25] Yahudilerin göçü.

[26] Tevrat. Yoşua.

[27] İsrail hakîmlerinden biri Amonit'lere taarruz etmeden önce, zaferden sonra karşısına çıkacak ilk insanı kurban edeceğine söz verdi. Zaferden sonra da zavallı babanın karşısına ilk çıkan biricik kızı oldu. Kral da verdiği sözü yerine getirdi.

[28] *Hıristiyan dininin, olaylarla isbat edilmiş gerçekliği,* adında bir kitap yamıştır (1722.)

[29] Pétrone'la la Fontaine tarafından toplanmış masallar.

[30] Linro burada Rollin'dir. Zadig'e bak.

KIRK ECU'LÜK ADAM

14 ağustos 1767 de *Candide* yazarı, Rusya'nın Paris büyük elçisi prens Galitzin'e yazdığı bir mektupta: söz konusu kitabı görmedim, bilmiyorum, diyor. M. de Montesquineu'nün düştüğü hastalardan kaçınmak suretiyle yazarın, sayın dostumdan daha üstün bir kabiliyet gösterdiğine inanamıyorum. Kıtabı getirtip okuyacağım."

Voltaire bu kitabı okudu; sonunda da Cenevre'de Cramer kardeşler kitabevi tarafından 1768 yılı başlarında basılan *Kırk Écu'lük Adam'ı* yazdı. Bu kitap herhalde prens Galitzin tarafından himaye edilen, o sıralarda da Rusya'da II. Cathérine'in misafiri bulunan Lemerciler de la Rivière'in yazdığı *Siyasi Toplulukların Tabiî ve Esas Düzeni* adı altında Londra ve Paris'te çıkan eseri olacak.

Physiocrate'ların tilmizi olan la Rivière, her şeyin topraktan geldiğini, şu halde yalnız topraktan ve toprak mahsullerinden vergi alınması gerektiğini kabul ediyordu. O sırada Fransa'da en iyi ve en cezrî vergi usulünü bulmak için sistem kurmak moda halini almıştı. Birkaç yıldan beri, yedi yıl savaşlarında XV. Louis'nin cömertliği yüzünden yıkılan Fransız maliyesini dengeleştirmek için maliyeciler birçok eserler yazmışlardı. Sistemleri ve yenilikleri sevmiyen Voltaire bu maliyecilerin plânlariyle alay ediyor.

Kırk *ècu*'lük adam her şeyden önce orta halli bir Fransızdır. Voltaire'in hesaplarına göre o vakitler orta halli bir Fransızın geliri kırk *écu*'dür. Voltaire bu adamı sağduyu sahibi bir insan şekline sokuyor. Bu adam her şeyi anlamak için kendini hiçbir önyargıya vermeden, her şey hakkında yargı yürütmek, böylece uzmanların gülünç fikirlerinden kurtulmak istiyor. Konuştuğu adamlar ona, yalnız ekonomik ve malî meseleler üzerinde değil, papazlar, çoğalma, dağların teşekkülü üzerinde de sözler söyletiyorlar. Böylece Voltaire hikâyesine, o sıralarda ilgilendiği konuları da sokmak fırsatını buluyor.

Kırk écu'lük adam, ciddî bir eser olmakla beraber, zamanında çok okunmuş ve baskıları birbirini takibetmiştir. Üslûbun güzelliği bazı kısımların ağırlığını

gidermiştir. Bugün de bu eseri aynı bakımdan değerlendirmek gerekir.

[1] Boileau'nun *Art Poétique*'ine bak (Chant III.)

[2] *Safoğlan'a* bak. *Ingénu* (Voltaire).

[3] *Félipe el Discreto,* İspanya kralı II. Philippe'tir. Voltaire, *Essai sur les Moeurs* adındaki kitabında İspanya elçisinin ötekine berikine para dağıtmak suretiyle Paris'te hüküm sürdüğünü söylüyor.

[4] 1760 da Lefranc de Pompignan tarafından krala verilen bir muhtıranın başında: "Bütün dünya bilmelidir ki..." diye yazılıydı. Sonra da Voltaire onunla alay ediyor.

[5] Voltaire burada Lemercier de la Rivière'in *Ordre naturel et essentiel des Sociétés politiques* adındaki eserini ima ediyor.

[6] Quesnay okuluna dahil filozoflar, bütün dünya nimetlerinin topraktan geldiğini, ve yalnız topraktan vergi alınması gerektiğini ileri sürerler.

[7] Yedi yıl savaşı. Fransa bu savaşta hiçbir şey kazanmamış, çok şey kaybetmiştir.

[8] Bu matematikçi Fen Akademisi üyelerinden M. Deparcieu'dür. Çok iyi bir vatandaştı ama mühendis değildi.

[9] XVII. yüzyıl sonunda verilen muhtıralarla 1753 te yapılan sayım sonunda bunun böyle olduğu isbat edilmiştir.

[10] Biraz sonra Voltaire, Cizvitlere yılda 400 *écus* verildiğini söylüyor. La Valette adında bir papazın kurduğu bir ticarethanenin hiyleli iflâsından sonra 1762 de Cizvitler dağıtıldılar.

[11] Bu aile Fribourg-en-Brisgau'dan çıkan bir Alman ailesidir. Uzun zaman İsviçre'nin kuzey ve kuzey doğu kantonlarına hükmetmiş ve 1218 de sönmüştür.

[12] Mültezimler.

[13] Horatius, Epîtres. 1, 2.

[14] Horatius, Satires. I, 1.

[15] Phèdre. II, 5.

[16] Carme veya Carmel tarikati, XII. yüzyılda Filistinde kurulmuştur. IX. Louis zamanında Fransa'ya girmiştir.

[17] Bunlar, mirasları senyöre intikal eden köylülerdir. Eğer çocukları daima evlerinde oturmuşlarsa malları mülkleri yine çocuklarına intikal eder.

[18] Çok iyi ettin, iyi kalbli ve sadık bendem; ufak bir iş görürken büyük sadakat gösterdin; sana büyük işler vereceğim.

[19] Lemerciler de la Rivière'in eseri ima ediliyor.

[20] Jean-Baptiste Naveau'nun kitabı. (1757).

[21] Bu yanlıştır. Dîme adındaki kitap bizzat Vauban'ındır.

[22] Mitolojide ziraati icadeden tanrı.

[23] M. Duhamel.

[24] Boudot değil Antoine Boudet'dir.

[25] Rabelais, *Quart Livre*'de küçük bir şeytanın Papefiguière'de bir ziraatçi tarafından aldatıldığını söyler.

[26] Maillet'nin müstear adı.

[27] Voltaire, *Tabiatın acayiplikleri*, adındaki eserinde bu tezle mücadele eder. Bölüm XVIII.

[23] Cizvit papazı Nedham. Voltaire bu zatın fikirlerini muhtelif vesilelerle, muhtelif eserlerinde tenkid eder.

[29] 1664 de Bâle'de doğup 1753 te Ingiltere'de ölen Fatio de Duiller adında bir matematikçi. Olüleri dirilttiğini iddia ettiği için işkenceye mahkûm edildi.

[30] 1736 da Laponya'ya giden ve 1752 de çıkardığı bir eserle insan ruhunun vecit halindeyken gelecekten haber verebileceğini ileri süren Maupertius. Voltaire kendisiyle her fırsatta alay etmektedir.

[31] Sözü geçen eser Voltaire'in bilhassa Maupertius için yazdığı *Diatribe du docteur Akakıa*'dır.

[32] *Utrum Virgo Maria semen emiserit in copulatione cum Spiritu Sancto:* Bundan başka Meryem de Ruhülkudüs'le münasebette bulunarak gebe kaldı.

[33] Voltaire, 15 eylûl 1768 de Thériot'ya yazdığı mektupta şöyle diyor: "Yumurta sisteminin *Kırk écu'lük adam*'da, ünlü matematikçi Harvey'e izafe edildiğini görüp hayret etmekte haklısınız." Bununla beraber yine aynı mektupta Voltaire, Harvey'in bu sisteme muayyen bir ölçüde inandığını ilâve ediyor.

[34] Yine bu mektupta Voltaire, Harvey'in bu sözü kendine düstur olarak aldığını söylüyor.

[35] Onun günahı: istimna.

[36] Vénus physique: Vücut güzelliği.

[37] "Gerçekten, size söylüyorum, toprağa düşen buğday tohumu ölmezse yalnız kalır; ama ölürse çok meyva verir." (Veli Yohanna. XII. 24) İncil.

[38] Yüz seksen bin olacak.

[39] Fransız ihtilâlinde adı geçen Mirabeau'nun babası, Quesnay'ın talebesi, Victor Riquetti de Mirabeau'dur. *İnsanların Dostu* diye bir kitabı vardı. Bu kitabın adı Fransız milleti tarafından kendisine de verilmiştir.

[40] *Ut ridentibus orrident, ita flentibus adsunt. Humani vultus.* (*Horatius'un Art poétique*'inden alınmıştır.)

[41] Papa'ya gönderilen paralar.

[42] Burada söz konusu olan Chevalier de la Barre'dır. 1766 da başı kesilip yakılmıştır. Viltaire, Chevalier de la Barre'ı savunmuştur.

[43] II. Fréderic, Voltaire'e yazdığı bir mektupta böyle söylüyor.

[44] Servan. Eserin adı: *Cinayet kanunlarının idaresi hakkında* (1767.)

[45] Whist: Bir İngiliz oyunu.

[46] Amsterdam'da bir kitapçı. Voltaire'in eserlerinin çoğunu bu zat basmıştır.

[47] Şimdiki Louis-le-grand lisesi.

[48] Papaz Chaudon tarafından 1767 de yazılan bir kitap.

[49] Garasse, Richelien'nün siyasetini yerdi; Guignard'la Aubry de, IV. Henri'ye yapılan suikasti düzenleyenlerdir; Boucher ile Guincester, Protestanların amansız düşmanları.

[50] *Congrégation de l'index*'tir. XVI. yüzyılda Roma'da kurulmuştur. Kitapları tetkik eden bir mahkeme.

[51] Ocak ayında kanı sulandırmak gibi, bugün bile inanılan bir mucize vardır. İki kere Katedral'de, bir kere de Sante Chiara kilisesinde yapılır.

[52] Napoli'deki Bourbon'lar papa'ya her yıl, bir kısrağın boynuna bağlı olarak kırk *écu* gönderirlerdi.

[53] Portekiz'li bir Yahudi ve iktisatçı.

[54] 1759 da maliye nazırı.

[55] Voltaire'in *Charlot* adındaki bir piyesinden. (Perde I. Sahne 7.)

[56]Burada sözü geçen İskoçya'lı, Home adında bir yargıçtır.

[57] Montesquieu'nün *Esprit des lois* adındaki eseri.

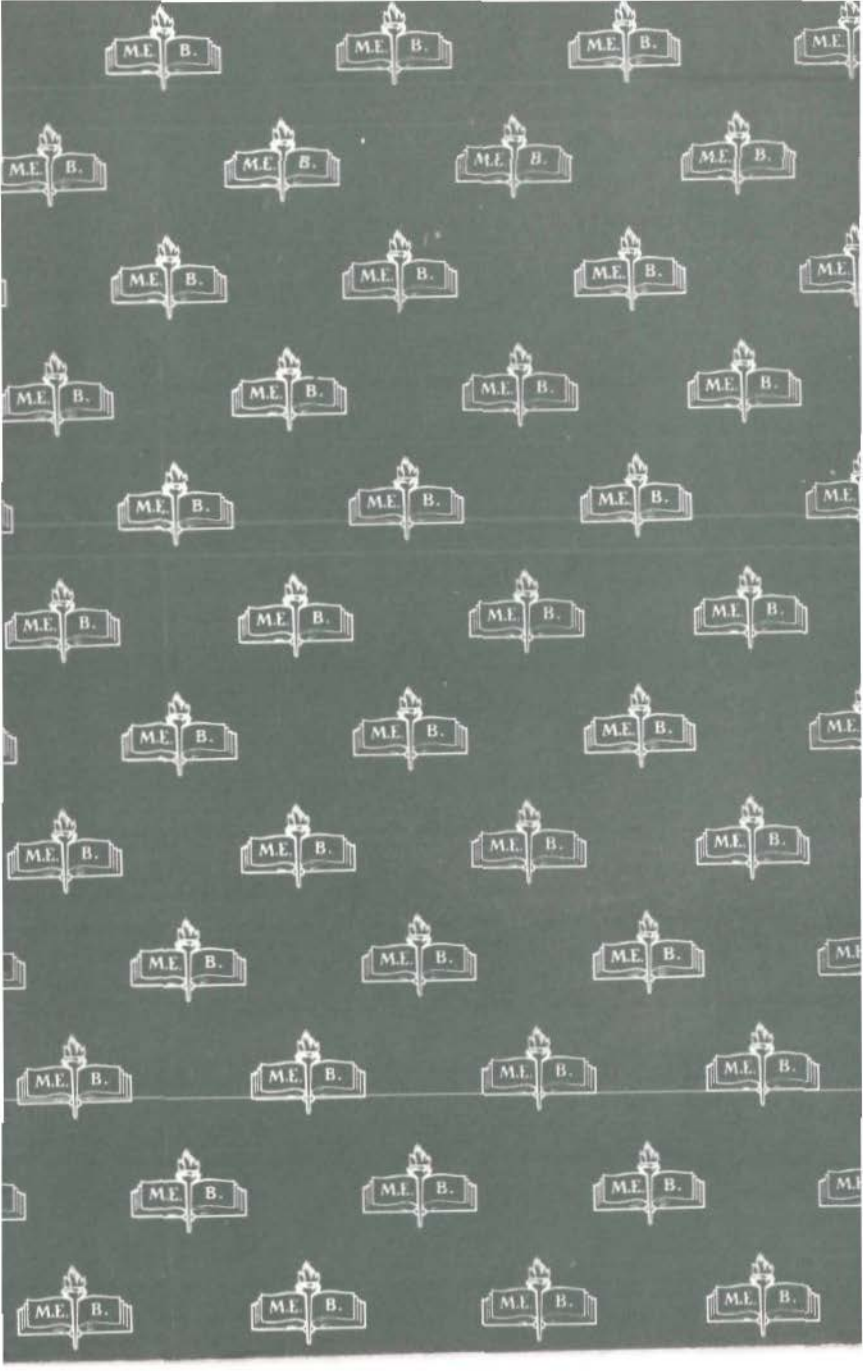
M.E. B.

Dünya Edebiyatından Seçmeler

54

No. 9121

TOPTAN SATIŞ

İstanbul Devlet Kitapları Müdürlüğü
Ankara, İzmir, Adana, Samsun, Elazığ ve Erzurum
Bölge Şefilikleri

PERAKENDE SATIŞ

Millî Eğitim Yayınevleri
ve Bakanlık Yayınları satıcısı kitapçılar

% 6 KDV DAHİL FİYATI : 4000 LİRA
(3774 Lira+226 Lira)